

1786

CAJI JULII CÆSARIS COMMENTARII DE BELLO GALLICO.

ΓΑΪΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΓΑΛΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

ΜΕΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΕΚΔΟΣΕΝΤΑ

ΥΠΟ

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Δ. ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΥ

Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῶν λατινικῶν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Β' Γυμνασίῳ.

ΤΕΥΧΟΣ Α^{ΟΝ} ΒΙΒΛ. Ι — ΙV.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1889

CAJII JULII CÆSARIS COMMENTARII DE BELLO GALLICO.

2.137
ΓΑΪΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΓΑΛΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

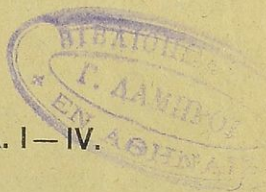
ΜΕΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

ΥΠΟ

ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ Δ. ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΥ

Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῶν λατινικῶν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Βαγ. Γυμνασίῳ.

ΤΕΥΧΟΣ Α^{ΟΝ} ΒΙΒΛ. Ι—ΙV.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1889

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΠΟΜΗΝΟΜΕΥΜΑΤΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΤΕΥΧΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α' BIBL. I - IV

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σκοπὸς τῆς παρούσης ἐκδόσεως τῶν περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου ἀπομνημονευμάτων τοῦ Καίσαρος εἶνε ἡ ἐπωφελεστέρα μελέτη καὶ πληρεστέρα κατάληψις τούτων ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς γυμνασιακῆς ἐκείνης τάξεως, ἐν ἧ ταῦτα ἐρμηνεύονται. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν πρῶτον μὲν προσέθηκα βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Καίσαρος καὶ συντομωτάτην ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου· ἔπειτα πλὴν τῶν γραμματικῶν σημειώσεων παρενέβαλον καὶ πραγματικὰς, οἷον ἱστορικὰς καὶ μάλιστα γεωγραφικὰς, ὧν ἀναντιρρήτως μεγίστην τὴν ἀνάγκην αἰσθάνεται ὁ μαθητῆς, ἄλλως τε καὶ διότι ἀπαλλασσόμενος τῶν ἐν τῇ παραδόσει ἐγγράφων σημειώσεων προσηλοῖ ὅλην τὴν αὐτοῦ διάνοιαν εἰς τὸν ἐρμηνεύοντα καθηγητὴν· ἔτι δὲ προέταξα ἐκάστου βιβλίου περίληψιν τῶν ἐν ἐκάστῳ σχεδὸν κεφαλαίῳ περιεχομένων, ἅτε λυσιτελεστάτην οὔσαν εἰς τὴν τοῦ ὅλου βιβλίου κατάληψιν· πρὸς δὲ τούτοις ἐσημείωσα ἐν τῷ κειμένῳ καὶ τιν ἑπισημνίαν τῶν ἄνευ ταύτης κακῶς ὑπὸ τῶν ἀπειροτέρων ἀναγινωσκομένων λατινικῶν τινῶν λέξεων, μάλιστα δὲ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ὡς σημειοῦται αὕτη καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν ὑπὸ τοῦ Ἑρμάνου Ραιγχάρδου (Hermann Reinhard)· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις χάριν τῶν μαθητῶν ἐσημείωσα καὶ οὐκ ὀλίγους γραμματικοὺς κανόνας, οὓς μάλιστα οὔτοι βεβαίως θὰ ἀναζητῶσιν ἐν τῇ ἐν χρήσει Λατινικῇ Γραμματικῇ, τῇ ὑπὸ τῶν εὐσυνειδήτων ἐκείνων κριτῶν τῶν λατινικῶν γραμματικῶν ἐγκριθείσῃ, ἧτοι: πάντα τὰ εἰς -nis ἰσοσύλ. οὐσιαστικῶ (finis, ignis, panis, erinis κτλ.) εἶνε γένους ἀρσενικοῦ·

τὰ εἰς δύο σύμφωνα καταλήγοντα μονοσύλλαβα τριτόκλιτα οὐσιαστικά ἔχουσι τὴν πληθ. γενικὴν εἰς *i um*, ὅταν ἔχωσι χαρακτῆρα δύο σύμφωνα, ὡς *noctium, montium, pontium*, ἄλλως δὲ εἰς *um*, ὡς *legum, ducum*. τοῦ *domus* ἡ ἐν. ἀφ. καταλήγει εἰς *o*, ἡ αἰτ. πλ. εἰς *os* καὶ ἡ γεν. πλ. εἰς *um* καὶ *orum* (τὰ δὲ περὶ τούτου ἐν τῇ γραμματικῇ λεγόμενα εἶνε πλημμελῆ)· ὁ παθητικὸς τύπος τῆς προστακτικῆς εὐχρηστος εἶνε μόνον ἐν τοῖς ἀποθετικοῖς· τὰ εἰς *-i m* ἐπιρρήματα (*nominatim, viritim* κτλ.) εἶνε αἰτιατικαὶ ἐπιρρηματικά, κτλ. κτλ., ἅτινα εὗρηνται ἐγκατεσπαρμένα ἐν ταῖς ὑπὸ τὸ κείμενον σημειώσεσιν. Τέλος δὲ ἐν ἀρχῇ ἐκάστου βιβλίου ἐσημείωσα καὶ τὸ ἔτος, καθ' ὃ τὰ ἐν αὐτῶ ἱστορούμενα συνέβησαν.

Ταῦτα μὲν λοιπὸν εἶνε τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἱκανά, ὡς νομίζω, προς ὄν προτίθεται αὕτη σκοπόν, ἥτοι πρὸς πληρεστέραν διδασχὴν καὶ κατανόησιν τῶν περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου ἀπομνημονευμάτων τοῦ Καίσαρος, ἅτινα καὶ πᾶς μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος φιλόλογος δύναται ἀπόνως ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ν' ἀναγνώσῃ, χειραγωγούμενος τὸ μὲν ὑπὸ τῆς ἤδη ἐκδοθείσης ἡμετέρας μεταφράσεως τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων, ἐν ἧ ἀποδίδεται ὅσον τὸ δυνατὸν κατὰ λέξιν ἢ ἔννοια τοῦ πρωτοτύπου, τὸ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρτίως ἐκδοθέντος ἡμετέρου Λατινοελληνικοῦ Λεξικοῦ.

Θὰ ἐκδοθῶσι δὲ τὰ ἀπομνημονεύματα ταῦτα τοῦ Καίσαρος εἰς δύο τεύχη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον θὰ περιλαμβάνῃ τὰ τέσσαρα πρῶτα βιβλία, τὸ δὲ δεύτερον τὰ λοιπὰ τέσσαρα. Ἐν δὲ τῷ τέλει τούτων προστεθήσεται ἑλληνιστὶ καὶ γεωγραφικὸς χάρτης τῆς ἐπὶ Καίσαρος Γαλατίας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἰουλίου 1889.

Δωρ. Ε. Δ. ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ.

ΒΙΟΣ ΓΑΪΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

Ὁ Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ (G. Iulius Caesar) ἐγεννήθη ἐν Ῥώμῃ τῷ ἑκατοστῷ π. Χ. ἔτει κατὰ τὸν μῆνα Κοϊντίλιον, τὸν ὕστερον ὑπ' αὐτοῦ Ἰούλιον κληθέντα. Ἦτο λοιπὸν ἕξ ἔτη νεώτερος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου Πομπηίου. Καὶ πατέρα μὲν εἶχεν ὁμώνυμον αὐτῷ, μητέρα δὲ τὴν σώφρονα (α) Αὐρηλίαν, ἐκ τῆς Αὐρηλίας γενεᾶς, ἧς τὰ ἐπιφανῆ μέλη οὐκ ὀλίγον ἐπέδρασαν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ. Ἦτο δὲ καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Μαρίου, ὅστις γυναῖκα εἶχε τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ μαθητὴς τοῦ ὀνομαστοῦ ῥήτορος Ἀντωνίου Γνίφωνος.

Ἄγων δὲ ὁ Καῖσαρ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του (87 π. Χ.) ἐγένετο τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Μαρίου ἱερεὺς τοῦ Διὸς (flamen dialis), καὶ οὕτω λίαν ἐνωρὶς εἰσήχθη εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ἀλλὰ τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀποθανόντων, ἔμεινεν ἄνευ προστατῶν. Διὸ ἵνα ἐνισχυθῇ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀφοῦ τὴν ἐξ ἱππικῆς μὲν πάνυ δὲ πλουσίας οἰκογενείας μνηστὴν του Κοσοῦτιαν ἀπέπεμψε(β), συνεζεύχθη ἐν ἔτει 83 π. Χ. μετὰ τῆς Κορνηλίας, θυγατρὸς τοῦ Κίννα, ἀσπόνδου ἐχθροῦ τοῦ φοβεροῦ δικτάτορος Σύλλα (γ). Ἐν δὲ ἔτος μετὰ τὸν γάμον αὐτοῦ προεγράφη ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ὡς συγγενὴς τοῦ Μαρίου, καὶ διότι δὲν ἠθέλησε ν' ἀποπέμψῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ, ἐξ ἧς εἶχε γεννηθῆ ἤδη αὐτῷ ἡ Ἰουλία. Στερηθεὶς λοιπὸν διὰ τοῦτο τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, τῆς προικὸς τῆς συζύγου του καὶ τῆς ἐκ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ κληρονομίας, ἔφυγεν ἐκ Ῥώμης, καί, εἰ καὶ ὑπὸ τεταρταίου πυρετοῦ ἑταλαιπωρεῖτο, περιπλανᾶτο(δ), ἀναγκαζόμενος σχεδὸν καθ' ἑκάστην νὰ ἀλλάσῃ κρυπτήρια καὶ χρήμασιν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ζητητῶν αὐτοῦ νὰ ἐξαγοράζῃ. Τέλος δὲ τῇ μεσιτείᾳ καὶ ἰκεσίᾳ ἐπιφανεστάτων καὶ φιλτάτων τῷ Σύλλα ἀνδρῶν ἔτυχε παρὰ

α) Πλουτ. Βίος Καῖσ. 19, 5. β) Σουητ. Ἰούλιος 1. Ἰστέον δ' ὅτι ἡ βιογραφία αὕτη τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐλήφθη κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ Σουητανίου, τοῦς τῶν Καίσαρων βίους συγγράψαντος, καὶ ἐκ τοῦ Καίσαρος τοῦ Πλουτάρχου. γ) Ἴδὲ Κραννέρου εἰσαγ. εἰς Καίσαρα σελ. 7. δ) Συχνὸν μὲν τινα χροῖον πλανώμενος ἐν Σαβίνοις ἔκλεπτεν ἑαυτόν. Πλουτ. Καῖσ. 1.

τούτου συγγνώμης. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Σύλλας εἰς τοὺς ὑπὲρ τοῦ νέου προγεγραμμένου συνηγοροῦντας εἶπεν, νοῦν οὐκ ἔχειν αὐτούς, εἰ μὴ πολλοὺς ἐν τῷ παιδί τούτῳ Μαρτίους ἐνοροῶσιν (α). Ἡ εἶτε προφητικῶς εἶτε ἐξ εἰκασίας τινὸς λεχθεῖσα αὐτῇ ῥῆσις μαρτυρεῖ τί εἶχεν ἤδη ὁ ὄξυδερκῆς δικτάτωρ ἀναγνώσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ νεανίου, πρὶν εἰσεῖτι οὗτος, δῶση δείγματα τοῦ πνεύματός του ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ (β).

Εὐθύς δὲ ὡς ὁ Καῖσαρ ἀπηλλάγη τῆς προγραφῆς, μετέβη ἐν ἡλικίᾳ 18 ἐτῶν (82 π. X.) εἰς Μ. Ἀσίαν μετὰ τοῦ ἀντιπραιτώρος Μάρκου Θέρμου. Διεκριθὲν δὲ ἐν Νικομηδείᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀλώσει τῆς Μιτυλήνης (80 π. X.), καθ' ἣν σώσας Ῥωμαῖον πολίτην, ἠξιώθη τοῦ πολιτικοῦ στεφάνου (γ). Μετὰ βραχεῖαν δὲ ἐν Κιλικίᾳ διαμονὴν ἐπανῆλθεν, ἅμα ὡς ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα, (78 π. X.) εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐγένετο γνωστός ὡς ῥήτωρ ἐν δικαστηρίοις. Ἐντεῦθεν δὲ ἠθέλησε νὰ μεταβῇ ἐν ἔτει 76 π. X. εἰς Ῥόδον, ἧς ἡ σχολὴ τῆς ῥητορικῆς ἤκμαζε τότε, ἵνα μαθητεύσῃ παρὰ τῷ περιφήμῳ διδασκάλῳ τῆς ῥητορικῆς Ἀπολλωνίῳ Μόλωνι (δ). Κατὰ τὸν πλοῦν ὁμοῦς συλληφθεὶς περὶ τὴν Φαρμακοῦσαν νῆσον ὑπὸ πειρατῶν, ἣδη τότε στόλοις μεγάλοις καὶ σκάφῃσιν ἀπλέτοις κατεχόντων τὴν θάλασσαν, διέμεινε περὶ τὰς 40 ἡμέρας αἰχμάλωτος μεθ' ἑνὸς ἰατροῦ καὶ δύο θαλαμηπόλων, τῶν περὶ αὐτὸν ἄλλον εἰς ἄλλην διαπέμψας πόλιν ἐπὶ τὸν τῶν λύτρων πορισμόν. Ὡς δὲ ἦλθον ἐκ Μιλήτου τὰ ὡς λύτρα αἰτηθέντα 50 τάλαντα καὶ δούς αὐτὰ ἠλευθερώθη, πλοῖα πληρώσας ἐπὶ τοὺς ληστὰς ἀνήγετο καὶ καταλαβὼν ἐτι αὐτοὺς πρὸς τῇ νήσῳ ναυλοχοῦντας, ἐκράτησε τῶν πλείστων, οὓς ἀνεσταύρωσεν, ὡς περ αὐτοῖς δοκῶν παίζων ἐν τῇ νήσῳ προσειρήκει πολλάκις (ε). Μετὰ τοῦτο δὲ ἐπορεύθη εἰς Ῥόδον. Διατρίψας δὲ ἐν Ῥόδῳ ἔν ἔτος, διέβη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἔνθα αἱ πρόοδοι τοῦ Μιθριδάτου πολλοὺς παρεῖχον φόβους, καὶ συλλέξας στράτευμα διετήρησε τὰς ἐκεῖ πόλεις ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστει (ς).

Τὸ πρῶτον δὲ ἀξίωμα, ὅπερ ἔλαβεν ὁ Καῖσαρ ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Ῥώμην, ἦτο ἡ χιλιάρχια (ζ), ὁπότε ὅσον

(α) Πρὸλ. Πλουτάρ. Καῖσ. 2. (β) Σουητ. Ἰούλ. κεφ. 1. Ἴδὲ καὶ Κραμέρου εἰσαγ. εἰς Καῖσαρα σελ. 8. (γ) Σουητ. Ἰούλ. 3. Οἱ Ῥωμαῖοι τὸν σώσαντα πολίτην ἢ σύμμαχον ἐστεφάνουν στεφάνῳ ἐκ ὄρου, ὃς πολιτικὸς στέφανος (corona civica) ἐκαλεῖτο. Ἴδὲ Θ. Β. Βενιζέλου περὶ τῶν πολεμικῶν τῶν Ῥωμαίων σελ. 34. (δ) Σουητ. Ἰούλ. 3. (ε) Πλούτ. Καῖσ. κεφ. 2. (ς) Σουητ. 4. (ζ) Πλούτ. εἰς ἀ. 5.

ἡ δύνατο ἐβοήθησε τοὺς θέλοντας τὴν ἀνθρώπων τῆς ἐπὶ Σύλλα πεπτωκυίας δημοκρατικῆς ἐξουσίας(α). Ταμίαις δὲ ὦν (67 π. X.) ἐξεφώνησε λόγον ἀπὸ τοῦ βήματος, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν τότε ἐν Ῥώμῃ ἔθος, πρὸς ἔπαινον τῆς ἀποθανούσης ἀδελφῆς τοῦ πατρὸς του Ἰουλίας καὶ τῆς συζύγου του Κορνηλίας (β). Ἀφοῦ δὲ ἀλληλοδιαδόχως ἔγεινεν ἀγορανόμος (65 π. X.), μέγιστος ἀρχιερεὺς (63 π. X.), πραίτωρ (62 π. X.), προπραίτωρ (61 π. X) ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐνθα εὐτυχῶς ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Λυσιτανούς, ἐσημάτισε τὴν πρὸς τὴν δύναμιν τῆς Ῥωμαϊκῆς γερουσίας ἀντιταχθεῖσαν περιβόητον πρῶτην τριανδρίαν, ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἀντιζήλου του Πομπηίου καὶ τοῦ πλουσίου Κράσσου, ὑπὸ τῶν ὁποίων ὑπαστηρικεῖς, καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ του Λευκίου Πείσωνος (γ), ἐξελέχθη ἐν ἔτει 59 π. X. ὑπάτος, ἔχων συνύπατον τὸν ὑποψήφιον τῆς γερουσίας Καλπούρνιον Βύβλον, οὕτως τὴν ἐπιρροὴν τοσοῦτον ἐμηδένισεν, ὥστε οἱ σύγχρονοι Ῥωμαῖοι ἀστείως ὠνόμαζον τοὺς ὑπάτους οὐχὶ Καίσαρα καὶ Βύβλον, ἀλλὰ Ἰούλιον καὶ Καίσαρα (δ).

Ἄμα δὲ ὁ Καίσαρ κατέστη εἰς τὴν ὑπατείαν, κατῴρθωσεν νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅλαι αἱ διατάξεις τοῦ Πομπηίου, εἰς ὃν πρὸς στενότερον σύνδεσμον ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰουλίαν, καὶ διὰ πολλῶν διατάξεων περιώρισε τὴν δύναμιν τῆς γερουσίας. Τέλος δὲ τῇ προτάσει τοῦ δημάρχου Βατινίου παρεχωρήθη αὐτῷ παρὰ τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου ἡ διοίκησις τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας οὐχὶ ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀλλὰ παρὰ τὸν νόμον καὶ τὰ ἔθιμα ἐπὶ πέντε. Ἡ δὲ ἀσθενὴς γερουσία οὐ μόνον δὲν ἀντέστη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ προσέθηκεν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, περὶ ἧς εἶχον ἔλθῃ εἰς Ῥώμην ἀπειλητικαὶ εἰδήσεις, μάλιστα δὲ περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἐλουητιῶν (ε). Οὕτω λοιπὸν κατῴρθωσεν ὁ Καίσαρ νὰ λάβῃ ἐπαρχίαν, τὴν

(α) Σουητ. 5. (β) Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ὁ Καίσαρ ἐξέμνησε τὴν Ἰουλίαν γενεάν εἰς ἣν καὶ αὐτὸς ἀνήκεν εἰπὼν: « Ἡ θεῖα μου Ἰουλίαν ἐκ μητρὸς κατάγεται ἀπὸ βασιλείων, ἐκ πατρὸς δὲ συγγενεῖς πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεοὺς· διότι οἱ Μάρκιοι εἰς οὗς ἀνήκεν ἡ μήτηρ αὐτῆς κατάγονται ἀπὸ τοῦ Ἄδριου Μαρκίου, ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης δὲ οἱ Ἰούλιοι» Σουητ. Ἰουλ. 6. Ἰουλος δὲ ἑκαλεῖτο ὁ Ἀσκάνιος ὁ υἱὸς τοῦ Αἰνείου, ὃς μητέρα εἶχε τὴν Ἀφροδίτην.

(γ) Ἐν ἔτει 59 π. X. ἐνωφεύθη τὴν Καλπούρνιαν, θυγατέρα τοῦ μέγα ἰσχύου τῆς Λευκίου Πείσωνος. Πρὸ ταύτης ὅμως εἶχε νομφεύθῃ τῇ κοκοθήτῃ Πομπηίαν, ἔρωμένην τοῦ ἐπὶ βδελυρία περιβόητου Κλωδίου. Πλούτ. ἐ. ἀ. 9 καὶ 24, 5.

(δ) Σουητ. 20. (ε) Κικέρ. πρὸς Ἀπ. 1, 19, 2.

λείαν και θριάμβους παρέχουσαν Γαλατίαν, πρὸς διοίκησιν τῆς ὁποίας μετέβη τὸ ἔαρ τοῦ 58 π. Χ. ἔτους.

Ἡ τῷ Καίσαρι δοθεῖσα ἐπαρχία αὕτη περιελάμβανεν ἀπάσας τὰς πρὸς βορρᾶν τῶν Ἀλπεων χώρας, ἥτοι τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, τὴν ἐντὸς τῶν Ἀλπεων μέχρι τῶν προπόδων τῶν Ἀπεννίνων Γαλατίαν, καὶ τὴν Ἰλλυρίαν μέχρι τῶν ὄριων τῆς Μακεδονίας. Ἐν τῇ εὐρυτάτῃ δὲ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ διέμεινεν ὁ Καίσαρ ἀπὸ τοῦ 58—51 π. Χ., διότι ἐν τῷ μεταξύ εἶχε παραταθῆ ἡ διοικήσις του ἐπὶ πέντε ἀκόμη ἔτη, διεξάγων τοὺς πρὸς τοὺς πολυωνύμους Γαλάτας καὶ Γερμανοὺς περιφήμους καὶ εὐτυχεῖς ἐκείνους πολέμους, οὓς αὐτὸς οὗτος ὁ Καίσαρ μετ' ἀπλότητος καὶ χάριτος ἐκτίθησιν εἰς τὰ αὐτοῦ ἀπομνημονεύματα περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου. Ἐντὸς δὲ τῶν ἐννέα τῆς διοικήσεώς του ἐτῶν κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ πολλοὺς ἐπι ἀνυποτάκτους λαοὺς (α) εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ νὰ ἐμβάλῃ μέγαν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐν Ῥώμῃ ἐνθουσιασμόν· τοῦτο δὲ σφόδρα ἐτάραττε τὸν ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντα Πομπήϊον, ὃς ἐπέβλεπεν ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς. Ὅθεν τῇ εἰσηγήσει τούτου ἡ ἀείποτε ἀντίπαλος τῷ Καίσαρι γερουσία διέταξεν αὐτὸν νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ καταθῆσθαι τὴν ἀρχήν, πρὶν συμπληρωθῶσι τὰ δέκα ἔτη· διότι ἄλλως θὰ ἐκήρυτεν αὐτὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὁ Καίσαρ τῇ παρακελεύσει τῶν ἐν Ῥώμῃ δημάρχων, προσκαλούντων αὐτὸν ἐν ὀνόματι τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τῆς γερουσίας. Δι' ὃ εἰπὼν τὸ περιχρόμενον ἐρρίφθω ὁ κύβος, διέβη τὸν Ῥουβίκωνα ποταμὸν (β), ὅστις ἀπετέλει τὰ ὄρια τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πιστοτάτου εἰς αὐτὸν στρατοῦ ἐπορεύθη τάχιστα πρὸς τὴν Ῥώμην.

Ἄμα δ' ὡς ἔμαθε τοῦτο ὁ Πομπήϊος ἔφυγεν ἐκ Ῥώμης μετὰ τῆς Γερουσίας εἰς Καπύην καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Ἑλλάδα. Οὕτω λοιπὸν ἤρξατο ὁ ἐμφύλιος πρὸς Πομπήϊον πόλεμος, ὃν αὐτὸς οὗτος ὁ Καίσαρ ἐκτίθησιν εἰς τὰ αὐτοῦ ἀπομνημονεύματα περὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (49—48 π. Χ.). Ἀφοῦ δὲ ὁ Καίσαρ τὸν εἰς Ἑλλάδα φυγόντα Πομπήϊον ἐνίκησε κατὰ κράτος περὶ τὰ

(α) Ἐτη γὰρ οὐδὲ δέκα πολεμήσας περὶ Γαλατίαν πόλεις ὑπεροκτασίας κατὰ κράτος εἶλεν, ἔθνη δὲ ἐχειρώσατο τριακόσια, μυριάσι δὲ παραταξάμενος κατὰ μέρος τριακοσίαις, ἑκατὸν μὲν ἐν χερσὶ διεφθειρεν, ἄλλας δὲ τοσαύτας ἐξώγησεν. Πλούτ. Κ. 15. (β) Σουητ. 32 κ. ε. Ἡ δὲ φράσις διέβη τὸν Ῥουβίκωνα κατέστη ἔκτοτε παροιμιακὴ, λεγομένη περὶ τοῦ λαβόντος ἀπόφασίν τινα, ἣν δὲν δύναται ν' ἀνακαλέσῃ.

Φάρσαλα (α) και τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν καταστρέψας κατέβαλε τὴν ἰσχὺν καὶ ἐταπεινώσας τὴν ἀλαζονείαν τῆς Ῥωμαϊκῆς γερουσίας, ἀνηγορεύθη ἐν Ῥώμῃ (45 π. Χ.) δικτάτωρ διὰ βίου ὑπὸ τὸ ὄνομα imperator ἤτοι αὐτοκράτωρ, βωμοὶ ἀνηγέρθησαν εἰς τιμὴν τοῦ Ἰουλίου Διός, καὶ ἐν γένει περιεβλήθη διὰ τοσαύτης ἰσχύος, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἢ μὲν δημοκρατία ἔμελλε νὰ καταπέσῃ, ἢ δὲ μοναρχία νὰ ἰδρυθῇ. Καὶ οὕτω τῶ ὄντι ἤθελε συμβῆ, εἰ μὴ συνωμόται, πλείονες τῶν ἐξήκοντα, ἤθελον συννόσῃ ν' ἀπαλλάξωσι τὴν πολιτείαν ἀπὸ τοῦ τυράννου, ὡς ὠνόμαζον οἱ ἀριστοκρατικοὶ τὸν Καῖσαρα. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Καῖσαρ παρεσκευάζετο πόλεμον κατὰ τῶν Πάρθων καὶ ἦτο ἕτοιμος κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 44 π. Χ. ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀσίαν, οἱ συνωμόται, ὧν οἱ πλείστοι γερουσιασταί, τὰς εἰδοὺς Μαρτίου (β) περικυκλώσαντες αὐτὸν ἐν τῇ γερουσίᾳ ἐφόνευσαν δι' ἐγχειριδίων. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Καῖσαρ ἀντέστη μέχρις οὐ εἶδε μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν στενὸν αὐτοῦ φίλον Βρούτον. Τότε δὲ «καὶ σὺ τέκνον» εἰπὼν καὶ καλύψας τὸ πρόσωπον διὰ τοῦ ἱματίου ἔπεσεν εὐσχήμως. Οἱ συνωμόται μετὰ τὸν φόνον ἐκάλεσαν τὸ πλῆθος ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν (γ), ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐκώφευσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Καὶ αὕτη δὲ ἡ Γερουσία ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ κυρώσῃ τὰς διατάξεις τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις διὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων καὶ χαρισμάτων εἶχεν ἐλκύσῃ τὰς καρδίας πάντων καὶ κατισχύσῃ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ.

Ἀπέθανε δὲ ὁ Καῖσαρ τὸ 56 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἄγων καὶ ἐν τοῖς θεοῖς συγκατελέγη οὐ μόνον διὰ ψηφίσματος τῆς γερουσίας (δ), ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τοῦ λαοῦ πίστεως. Τοσαύτη δ' ἦτο ἡ εἰς τοῦτο πίστις τοῦ λαοῦ, ὥστε ἐνῶ ἐπετελοῦντο οἱ ἀγῶνες, οὗς ὁ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ κληρονόμος του Αὐγουστος παρέίχετο, κομήτης ἀνατέλλων περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν ἐπὶ ἑπτὰ κατὰ συνέχειαν ἡμέρας, ἐπιστεύθη ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν μεταστάτος Καίσαρος (ε). Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν καὶ ἐπὶ τῶν εἰκότων αὐτοῦ παρίστατο ἔχων ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἀστέρα. Ἡ δὲ στοὰ τοῦ Πομπηίου, ἐν ἣ συνεδριαζούσης τῆς γερουσίας ἐφρονεύθη, ἀπετειχίσθη, καὶ αἱ εἰδοὶ τοῦ Μαρτίου πατροκτόνοι ὠνόμασθησαν, καθ' ἃς οὐδέποτε ἡ γερουσία συνεδρίαζεν. Ἐκ δὲ τῶν

(α) Σουητ. 35. (β) Εἰδοὶ (idus) ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἡ 15ῃ ἡμέρα τῶν μηνῶν Μαρτίου, Μαΐου, Ἰουλίου καὶ Ὀκτωβρίου, καὶ ἡ 13ῃ τῶν λοιπῶν. (γ) Πλούτ., ἐ. ἀ. 67, 20. (δ) Ἡ δὲ σύγκλητος Καῖσαρα ὡς θεὸν τιμᾶν ἐψηφίστατο. Πλούτ. ἐ. ἀ. 67. (ε) Σουητ. 88.

φρονέων οὐ μόνον οὐδείς ἐπέζησεν αὐτῷ πλέον τῶν τριῶν ἐτῶν, ἀλλ' οὐδὲ φυσικὸν θάνατον ἀπέθανε· διότι τινὲς μὲν ἀπέθανον ναυαγήσαντες, ἄλλοι δὲ μαχόμενοι, ἔνιοι δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐγγχειριδίου, δι' οὗ τὸν Καίσαρα ἐφόνευσαν, ἠτοκτόνησαν (α).

Ἦτο δὲ ὁ Καῖσαρ πεποικισμένος ἐκ φύσεως πλουσιώτατα, ἔχων εἰς ἀνώτατον βαθμὸν ἅπαντα τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ πλεονεκτήματα καὶ χαρίσματα. Κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ Σουητώνιον (β) εἶχεν ἀνάστημα ὑψηλόν, χροῶμα λευκόν, μέλη λεπτά, πρόσωπον μᾶλλον στρογγύλον, μέλανας καὶ ζωηροὺς ὀφθαλμούς. Πρὸς δὲ ἦτο νηφάλιος καὶ ἐγκρατής, μεγάλθυμος καὶ εὐγενής, ἦπιος καὶ ἀγαθός, καρτερικώτατος εἰς τοὺς πόνους καὶ ἐμπειρότατος εἰς τὰ ὄπλα καὶ τὸ ἵππευεῖν. Ἡ δύναμις τοῦ πνεύματός του ἦτο ἔξοχος καὶ ἀνεξάντλητος· εἶχεν ἔκτακτον ὀξύνοϊαν καὶ ἀντίληψιν, ἣτις αἰετοπεπέτυγγανε τοῦ ὄρθου. Ἦτο ποιητής, γραμματικός, ἀστρονόμος (γ), ἔξοχος ἱστορικός καὶ ῥήτωρ, πρὸ πάντων δὲ μέγας στρατηγός· τὰ δὲ ἐλαττώματά του δὲν ἀμαυροῦσι τὸν τοσοῦτον μέγαν καὶ εὐγενῆ χαρακτήρα αὐτοῦ (δ).

Εἶνε δὲ ὁ Καῖσαρ κυρίως ὁ πρῶτος ἱστοριογράφος τῆς Ῥώμης. Τὰ δὲ κυριώτατα ἱστορικὰ τούτου ἔργα εἶνε δύο: α) Ἀπομνημονεύματα περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου (commentarii de bello Gallico)· β) Ἀπομνημονεύματα περὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (commentarii de bello civili) εἰς βιβλία τρία, πραγματευόμενα περὶ τοῦ πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του Πομπηίου πολέμου (49—48). Πλὴν δὲ τούτων ἀπεδίδοντο τῷ Καίσαρι καὶ τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα de bello Alexandrino, de bello Africano, de bello Hispaniensi, ἀλλὰ τὰῦτα νῦν θεωροῦνται νόθα, ὡς πᾶν ἀλλότρια ὄντα τοῦ λόγου αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις δὲ συνέγραψεν ὁ Καῖσαρ καὶ γραμματικὸν σύγγραμμα de analogia, ἔτι δὲ Anticatones, δι' οὗ συγγράμματος ἀνήρει τὸν ὑπὲρ τοῦ Κάτωνος ἐγκωμιαστικὸν λόγον τοῦ Κικέρωνος. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων τοῦ Καίσαρος εἶνε ἡ γλαφυρότης, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ βραχυλογία.

(α) Θαυμασιώτατον δὲ τῶν μὲν ἀνθρωπίνων τὸ περὶ Κάσιον ἠττηθεὶς γὰρ ἐν Φιλίπποις ἐκεῖνῳ τῷ ξιφιδίῳ διεφθειρεν ἑαυτόν, ᾧ κατὰ Καίσαρον ἐχρήσατο Πλουτ. ἐ. α. 68. (β) Σουητ. 45, 56 καὶ 57. (γ) Ὁ Καῖσαρ εἰσήγαγε (45 π. X.) διὰ τοῦ Ἀλεξανδρέως Σωσιγένοῦς τὸ νῦν ἐν χρήσει καὶ παρ' ἡμῖν ἡμερολόγιον, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Ἰουλιανὸν καλεῖται. (δ) Τὰ ἐλαττώματα τοῦ Καίσαρος, μάλιστα δὲ τὰ σκάνδαλα, αἵτινα παρείχεν ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος, ἀναγράφει ὁ Σουητώνιος ἐν κεφ. 49—52.

ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τὰ τοῦ Καίσαρος ἀπομνημονεύματα ἢ ὑπομνήματα περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου (commentarii de bello Gallico) οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀπομνημονεύματα τῶν αὐτοῦ πράξεων ἐν τῇ Γαλατίᾳ. Ἐν τούτοις δὴλα δὴ ἱστορεῖ ὁ Καίσαρ τοὺς περιφήμους ἐκείνους πολέμους, οὓς αὐτὸς διεξήγαγεν ἀπὸ τοῦ 58 μέχρι τοῦ 51 ἔτους π. Χ., δι' ὧν ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων στρατηγῶν ἀπάντων τῶν αἰῶνων. Διαιροῦνται δὲ τὰ ἀπομνημονεύματα ταῦτα εἰς ἑπτὰ βιβλία, οἷς προστίθεται καὶ ὄγδον, γραφὴν ὑπὸ τοῦ πιστοῦ φίλου τοῦ Καίσαρος Αὔλου Ἰρτίου, ἀκολουθήσαντος αὐτῷ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην. Ἐκαστον δὲ τῶν ἑπτὰ βιβλίων περιέχει κατὰ τὸν Ἰρτιον (α) τοὺς πολέμους ἑνὸς ἔτους, οὓς ὁ Καίσαρ, ὡς ὁ Ἑλλην ἱστορικὸς Ξενοφῶν, ἐν τρίτῳ προσώπῳ ἀφηγεῖται μετ' ἀπλότητος καὶ φυσικότητος, καὶ μετὰ τῆς ἀταραξίης στρατιωτικοῦ ἀνδρός.

Διὰ τῶν ἀπομνημονευμάτων δὲ αὐτοῦ ἠθέλησεν ὁ Καίσαρ, ὡς ἐδόξαζον οἱ σύγχρονοί του, νὰ παράσχω ὕλην ἐτοιμῆν τοῖς βουλομένοις νὰ συγγράψωσι τὴν ἱστορίαν τῶν Γαλατικῶν πολέμων (β)· ἀλλ' ὁ Κικέρων ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν κοινὴν ταύτην δοξασίαν ἀποφαίνεται περὶ αὐτῶν ὡς ἐξῆς(γ): «Ὁ Καίσαρ ἔγραψε καὶ ἀπομνημονεύματά τινα τῶν αὐτοῦ πράξεων, ἅτινα ὀφείλει τις σφοδρὰ νὰ ἐπαινέσῃ· διότι εἶνε γεγραμμένα μετ' ἀφειλείας, ἀπλό-

(α) Βιβλ. Η, 48, 10. (β) Ἰδὲ Φριδ. Κράν. ἔ. ἀ. σελ. 36. (γ) Κικ. Βροῦτ. 261. Ὁ δὲ Κοϊντιλιανός (10, 1, 114) περὶ τούτων λέγει: eodem illum animo dixisse, quo bellavit, appareat.

τητος καὶ χάριτος, γυνὰ δὲ παντὸς ῥητορικοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε διὰ τούτων νὰ παράσχη ὕλην ἐτοιμὴν τοῖς βουλομένοις νὰ συγγράψωσιν ἱστορίαν, ἔπραξεν εὐχάριστον μὲν πρᾶγμα τοῖς ἀπειροκάλοις, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ καλλύνωσι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἀλλὰ τοὺς φρονίμους ἀπέτρεψε βεβαίως τοῦ γράφειν». Πλὴν δὲ τοῦ Κικέρωνος καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἰρτιος(α) οὕτω περὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων ἀποφαίνεται: «πάντες ὁμολογοῦσιν ὅτι τὰ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ὑπ' ἄλλων ἀποτελεσθέντα ἔργα νικᾷ ἡ γλαφυρότης τούτων τῶν ἀπομνημονευμάτων. Ταῦτα δὲ ἐξεδόθησαν μὲν ὅπως μὴ ἐλλείπη τοῖς συγγραφεῦσιν ἡ γνῶσις τηλικούτων πραγμάτων, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τοσοῦτον ταῦτα τέλεια εἶνε, ὥστε ἡ ἀφορμὴ πρὸς συγγραφὴν φαίνεται ἀφαιρεθεῖσα ἀπὸ τῶν συγγραφέων καὶ οὐχὶ χορηγηθεῖσα. Ἄλλ' ὁ πρὸς ταῦτα θαυμασμὸς ἡμῶν εἶνε μείζων τοῦ τῶν ἄλλων, διότι οἱ μὲν ἄλλοι γινώσκουσι πόσον καλῶς καὶ ὀρθῶς, ἡμεῖς δὲ καὶ πόσον εὐκόλως καὶ ταχέως ὁ Καῖσαρ ἀπέτελεσε ταῦτα». Ἐν γένει δὲ ὁ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι λόγος τοῦ Καίσαρος εἶναι κατὰ Πλούταρχον(β) στρατιωτικοῦ λόγος ἀνδρός.

Συνέγραψε δὲ ταῦτα ὁ Καῖσαρ τὸ ἔαρ τοῦ 51 π. Χ. ἔτους, πρὶν δὴλα δὴ ἐπέλθῃ ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πομπηίου ῥῆξις, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων τούτων περὶ Πομπηίου λεγομένων(γ).

(α) Καίσ. ἀπομνημ. Β:βλ. Η, 1. § 1—7. (β) Πλούτ. Καίσ. 3. (γ) Ἰδὲ Β:βλ. 5, 1 καὶ Β:βλ. Ζ. 6 τῆς ἡμετέρας τοῦ Καίσαρος μεταφράσεως.

ΓΑΪΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Περίληψις

I. Προοίμιον.

Κεφ. I. Ἡ Γαλατία ἐπὶ Καίσαρος.

II. Ὁ πρὸς Ἐλουητίους πόλεμος.

Κεφ. 2—3. Στάσις τῶν Ἐλουητίων κατὰ προτροπὴν τοῦ Ὀργετόριος. 4. Πρόωρος τοῦτου θάνατος. 5—9. Πορεία τῶν Ἐλουητίων ἐπιχειροῦσάσα μὲν διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ, τοῦ Καίσαρος τὰς ὁδοὺς δι' ὄχρωμάτων ἀποκλείσαστος, διὰ τῆς χώρας τῶν Σηκουανῶν γενομένη. 10—11. Ὁ Καῖσαρ ἀποπειρᾶται καὶ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης γὰ ἀποκώλυση αὐτοῦς. 12. Σφαγὴ τῶν Τυγυρίων παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄραριν. 13. Πρεσβεία τῶν Ἐλουητίων πρὸς τὸν Καίσαρα αἰτήσαντα ὁμήρους. 14. Ἀπόκρισις τοῦ Καίσαρος. 15. Γαλάται ἵππεῖς ἀποκροῦνται ὑπὸ τῶν Ἐλουητίων πορεία ἑκατέρου στρατεύματος. 16—18. Ὁ Καῖσαρ μέμφεται τοὺς προκρίτους τῶν Αἰδούων. Ἀπολογία τοῦ Αἰσκου. Ἀπιστία τοῦ Αἰδούου Δουμώριος. 19—20. Τοῦτου συγχώρησις κατὰ παρακλήσιν τοῦ ἀδελφοῦ του. 21—22. Ἡ ἔνεκα πλάνης τοῦ Ποπλίου Κοσιδίου ἀπολεσθεῖσα εἰνοῖσὴ περίστασις πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ἐλουητίων. 23—26. Ἥττα τῶν Ἐλουητίων καὶ φυγὴ αὐτῶν. 27—28. Παράδοσις τῶν Ἐλουητίων. Τιμωρία τῶν φυγάδων. Ἐπάνοδος τῶν Ἐλουητίων καὶ τῶν συμμάχων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν Ἐγκατάστασις τῶν Βοῖων ἐν τοῖς Αἰδούοις. 29. Πλήθος τῶν Ἐλουητίων πρὸ τοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὸν πόλεμον.

III. Ὁ πρὸς Ἀριόβιστον πόλεμος.

Κεφ. 30—32. Σύνοδος τῶν Γαλατῶν. Παράπονα αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀριόβιστου, βασιλέως τῶν Γερμανῶν. 33—36. Ὁ Καῖσαρ θαρρῶνει τοὺς Γαλάτας. Συνέντευξις αἰτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ἀποκρουσθεῖσα ὑπὸ τοῦ

Ἀριοβίστου. 37—38. Ὁ Καῖσαρ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Ἀριοβίστου· Κατάληψις τοῦ Οὐδσοντίου. 39—41. Μέγας φόβος ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ στρατοπέδῳ. Δημηγορία τοῦ Καίσαρος πρὸς τοὺς στρατιώτας· Προεῖα. 42—46. Ἐπιχειρησθεῖσα συνέντευξις τοῦ Καίσαρος καὶ Ἀριοβίστου καὶ ματαίωσις ταύτης ἕνεκα τῆς ἐφόδου τῶν Γερμανῶν. 47. Οἱ πρὸς τὸν Ἀριοβίστου, αἰτήσαντα νείαν συνέντευξιν, ἀποσταλέντες Γαλάται πρέσβεις δέκονται ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὰ δεσμά. 48. Ὁ Ἀριοβίστος τὴν γενικὴν μάχην ἀποφεύγων, ἀγωνίζεται μόνον διὰ τοῦ Ἰπικιοῦ. 49—50. Ὁ Καῖσαρ ἰδρύνει μέγα καὶ μικρὸν στρατόπεδον· προσβολὴ τοῦ μικροτέρου στρατοπέδου ὑπὸ τοῦ Ἀριοβίστου· αἰτία τῆς μὴ ὑπὸ τούτου συνάψεως γενικῆς μάχης. 51—54. Ὁ Καῖσαρ προσέρχεται μέγροι τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἀριοβίστου· Μάχη τῶν Γερμανῶν καὶ Ῥωμαίων καὶ νίκη τῶν τελευταίων· Σωτηρία τῶν Γαλατῶν πρέσβειον· Ὁ Καῖσαρ ἀπαργὼν τοὺς στρατιώτας εἰς τὰ χειμερινὰ στρατόπεδα, ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν.

I. Prooemium.

58 π. X. 696 ἀ. κτ. Ῥώμης.

- 1 1. Gallia est omnis¹ divisa in partes tres, quarum
 2 unam incolunt Belgae, aliam Aquitāni, tertiam, qui
 3 ipsorum lingua Celtae, nostra Galli² appellantur. Hi
 omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.
 Gallos ad Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Ma-
 trōna et Sequāna dividit. Horum omnium fortissimi sunt
 Belgae, propterea quod a cultu³ atque humanitate pro-

1) Διὰ τοῦ Gallia omnis ὁ Καῖσαρ ἔννοσι πάντα τὰ μέρη τὰ ἀποτελοῦντα τὰς μὴ ἔτι τοῖς Ῥωμαίοις ὑποταχθεῖσας ἐλευθέρως γῶρας τῆς Γαλατίας, τὰς κειμένας μεταξὺ τῶν Πυρηναίων, τῶν Ἀλπεων καὶ τοῦ Ῥήνου, αἵτινες ἦσαν τὸ κύριον θέατρον τοῦ Γαλατικοῦ αὐτοῦ πολέμου. Ἐν ἄλλοις δὲ πλ. λόγοις ἔννοσι τὴν G. Transalpinam ἦτοι τὴν Ὑπεράλπειον Γαλατίαν, πλὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας (provincia) καὶ πλὴν τῶν νεωστὶ ὑποταχθέντων τοῖς Ῥωμαίοις Ἀλλοδρόγων. Ἐχει λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ omnis, οἷον πολλάκις καὶ παρ' Ἑλλήσι σημασίαν ἔχει τὸ πᾶς· οἷον πᾶσα ἡ Σικελία (δὲ πλ. πάντα τὰ μέρη τῆς Σικελίας) πλὴν τῶν Ἀκκραγαντίνων, Θουκ. 7, 33.

2) Ἀφοῦ διὰ τοῦ G. omnis ἐδήλωσεν ἅπασαν τὴν Γαλατίαν, νῦν εἰδικώτερον Γαλάτας καλεῖ τοὺς Κέλτας· οὕτω καὶ κατωτέρω διὰ τοῦ Gallia (§ 6. καὶ κεφ. 30, 1 κτλ.) τὴν Κελτικὴν Γαλλίαν ἔννοσι. 3) cultus ~~πᾶσι~~ ἢ μόρφωσις ἢ ἀφορῶσα τὸν ἐξωτερικὸν τρόπον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, humanitas δὲ ἡ πνευματικὴ μόρφωσις, ὁ ἀνθρωπισμός.

vinciae¹ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant, atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important: proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt: qua de causa Helvetii² quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumna flumine, Oceano³, finibus Belgarum; attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad septemtriones; Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septemtriones⁴ et orientem solem. Aquitania a Carumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet, spectat inter oceanum solis et septemtriones.

II Bellum Helveticum.

2. Apud Helvetios longe nobilissimus et ditissimus fuit Orgetorix. Is M. Messalla et M. Pisone consulibus regni cupiditate inductus⁶ conjurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus⁷ suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hoc facilius² eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rbeno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte monte Jura altissimo, qui est inter Sequanos⁸ et Helvetios; tertia lacu Lemanno et flumine Rho-

¹) Δῆλ. nostrae· πρόβλ. Κεφ. 6, 2. ²) Οἱ Ἑλβουήτιοι κατοικοῦν μεταξύ τῆς λίμνης τῆς Γενεύης, τοῦ ὄρους Ἰούρα καὶ τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου. ³) Δῆλ. Atlantico, ὅς ἐν Α, 7, 2 λέγεται mare Oceanum. ⁴) Πρὸς ἄρκτον. Κυρίως ὄμως, septemtriones ἢ septentriones, ἦτοι οἱ ἐπὶ ἀριστερῆς βόας, εἶνε οἱ ἀστερισμοὶ ἄρκτοι (μεγάλῃ καὶ μικρᾷ ἄρκτος). ⁵) Ὁ Μ. Μεσσάλλας καὶ ὁ Μ. Πείσων ἦσαν ὑπατοὶ ἐν ἔτει 61 π. Χ. ⁶) Τὸ cupiditate, spe, inducor = ἐπιθυμία, ἐλπίδι, γρήμασιν ἐπαίρομαι, ἦτοι διεγείρομαι, ἐφέλλομαι, παρακινουμαι ὑπό. ⁷) Πάντα τὰ εἰς -nis ἰσοσύλλαβα οὐσιαστικά εἶνε ἄρσενικά. ⁸) Οἱ Ση-

3 dāno, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His
rebus fiebat, ut et minus late vagarentur et minus facile
finitimis bellum inferre possent: qua de causa homines
4 bellandi cupidī magno dolore afficiebantur. Pro multi-
tudine autem hominum et pro gloria belli atque fortitu-
dinis angustos¹ se fines habere arbitrabantur, qui in lon-
gitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX
patebant².

3. His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis³ per-
1 mōti constituerunt ea, quae ad proficiscendum pertine-
rent, comparare, jumentorum et carrorum quam maxi-
mum numerum coēmere, sementes quam maximas fa-
cere, ut in itinere copia frumenti suppetēret, cum pro-
2 ximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas
res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt: in
3 tertium annum profectionem lege⁴ confirmant. Ad eas
res conficiendas⁵ Orgetōrix deligitur. Is sibi legationem
ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico, Ca-
tamantalēlis filio, Sequano, cujus pater regnum in Se-
quanis multos annos obtinuerat et a senatu populi Ro-
mani amicus⁵ appellatus erat, ut regnum in civitate sua
4 occuparet, quod pater ante habuerat; itemque Dumno-
rīgi Aeduo, fratri Divitiāci, qui eo tempore principatum⁶

χουανοὶ κατέχουσι μεταξύ τοῦ Ἀράριδος ποταμοῦ καὶ τοῦ ὄρους Ἰούρα ἐπὶ τῆς
δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ῥοδανοῦ.

1) Τὸ angustus fines μετὰ τὸ pro (= ἐν σχέσει πρὸς, ἀναλόγως) multitudine
δηλοῦν λίαν στενὴν γῶρην. Πρὸς. Θ. Συκ. 1, 50: μὴ αἱ δόξα νῆες ὀλίγα ἀμύ-
νειν ὄσιν. 2) Εἶχε λοιπὸν ἡ Ἐλουητία ἑκτασίην κατὰ μῆκος μὲν περὶ τὰ 48
γεωγρ. μίλια, ἤτοι 356 χιλιόμετρα, κατὰ πλάτος δὲ 36 γεωγρ. μίλια ἤτοι 267
χιλιόμετρα: διότι 5036 passus (πρὸς. κερ. 8, σημ. 2) ἴσοι εἶνε πρὸς εἰ γεωγρ.
μίλιον, ἤτοι χιλιόμετρα 7, 4. Ὁ δὲ πληθυσμὸς (πρὸς. κερ. 29, 2) ἦτο 368000.
3) Ἡ κατάληξις rix ἢ righ ἐν τοῖς Orgetorix, Dumnorix, Cingetorix κτλ. φαί-
νεται ὅτι δηλοῦν κύριος, δεσπότης. 4) Διὰ νόμου, διὰ ψηφίσματος τοῦ
λαοῦ. Ἡ δὲ γεν. πληθ. τοῦ lex εἶνε legum: διότι τὰ μονοσύλλαβα τριτόκλιτα οὐ-
σιαστικά μόνον ὄταν ἔλθωσι χαρακτηριστὰ δύο σύμφωνα σχηματίζουσι τὴν γεν. πληθ.
εἰς -ium, ὡς noctium, mensium, ἄλλως δὲ εἰς u, m, ὡς legum, ducum. 5) Τὸ
τίτλον amicus φίλος ἀπένευεν ἢ τῶν Ῥωμαίων βουλή οὐ μόνον βασιλεῦσιν,
ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήροις λαοῖς, ἵνα ἔτι μάλλον συνδέσῃ αὐτοῦ μετὰ τῆς Ῥώμης.
6) principatus εἶνε ἡ πρωτεία, ἣν τις κατέχει διὰ τὴν βαρύτητα αὐτοῦ ἢ
διὰ τὸ λαμπρὸν γένος ἐν τῇ πολιτείᾳ.

in civitate obtinebat ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet, eique filiam suam in matrimonium dat. ^{uallux} Perfacile factu esse illis probat conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Helvetii possent¹: se suis copiis suoque exercitu illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti inter se fidem et jusjurandum dant et, regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri² posse sperant. +

4. Ea res ~~ut~~ est Helvetiis per indicium³ enuntiata, 1 moribus suis Orgetorigem ex vinculis⁴ causam dicere coegerunt: damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causae dictionis, Orgetorix ad 2 iudicium omnem suam familiam⁵, ad hominum millia decem, undique coegit et omnes clientes oboeratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. Cum civitas ob eam rem incitata armis jus suum exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus coegerent, Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit⁶.

5. Post ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod 1 constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida⁷ sua omnia, numero ad duodecim, vicos⁸ ad qua-

1) "Οτι οι 'Ελουήτιοι δὲν εἶνε ὁ ἰσχυρότατος λαὸς ἀπάσης τῆς Γαλατίας.
2) Τὸ rotior συντάσσεται ἢ ἀφαιρετικῇ ἢ γενικῇ ὡς ἐνταῦθα. 3) indicium εἶνε ἡ ἔνδειξις, ρήνυσις, δήλωσις, ἀποκάλυψις. 4) 'Εκ τῶν δεσμῶν, δέσμιος, ἢ ῥάλλον: ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου εἰς τὸ δικαστήριον δέσμιος μετενεχθεὶς.
5) familia ἐνταῦθα εἶνε οἱ famuli, servi ἕτοι: οἱ δοῦλοι, τὰ ἀνδράποδα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς clientes τοὺς ὑπηκόους (cluere), τοὺς ὑποτελεῖς. Περὶ δὲ τοῦ ad h. m. decem πρὸβλ. εἰς διαγιλίους, Ξενοφ. Ἀνάβ. Α, 1, 10. 6) Πρὸβλ. τοῦ con-sciseo: ὅτι αὐτὸς οὐ διεχρήσατο ἑαυτὸν. 7) Oppidum, κατ' ἀντίθ. πρὸς τὸ vicus = κώμη ἀνώγυρος, καλεῖται ἡ φύσει ἢ τέχνῃ ὄχυρά πόλις, εἰς ἣν οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐν πολέμῳ μετὰ τῶν περιουσιῶν αὐτῶν κατέφευγον. Πρὸβλ. τὸ τοῦ Θεουκλίδου χωρίον. 8) vicus (κώμη, χωρίον) εἶνε ὑποδιάρσεις τοῦ pagus συνίστατο δὲ ἐκ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπαύλειων οὐχὶ πρὸς ἀλλήλας συνεγομένων. Πρὸβλ. τὸ Πλουτ. Καίσι. 18: τὰς αὐτῶν δώδεκα πόλεις καὶ κώμας τετρακοσίας ἐμπρήσαντες.

dringentos, reliqua privata aedificia¹ incendunt, frumentum omne, praeter quod secum portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium mo-
 3 **l**ta cibaria² sibi quemque domo efferre jubent. Persuadent Raurācis³ et Tulingis et Latobrūgis⁴ finitimis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, una cum iis proficiscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum⁵ transierant Noreiamque oppugnarant, receptos ad se socios sibi adsciscunt.

1 6. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent: unum per Sequanos, angustum et difficile, inter montem Juram et flumen Rhodanum, vix qua singuli⁶ carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et Allobrogum, qui nuper pacati erant⁷, Rhodanus fluit, isque nonnullis
 2 locis vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est proximumque Helvetiorum finibus Genāva. Ex eo oppido
 3 pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos
 4 fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectio- nem comparatis diem dicunt, qua die⁸ ad ripam Rhodani

¹ Aedificia οἰκήματα εἶνε μεμονωμένα ἐπαύλεις. ² Δῆλ. διαφόρων εἰδῶν ἄλευρα. Μέγα ὄντως θὰ ἦτο τὸ ποσὸν τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς διατροφήν τῶν 368000 τούτων ἀνθρώπων ἐπὶ τρεῖς μῆνας. ³ Οἱ 'Ραυρακοὶ (ἢ ἄλλως 'Ραυριοὶ) κατοικοῦν κατὰ μῆκος τοῦ 'Ρήνου· τούτων ἡ πρωτεύουσα Augusta Rauracorum εἶνε ἡ τανῶν Augst. ⁴ Ὁἱ Λατοβρυγες ἔκουν εἰς τὸν μέλανα δρυμῶν, οἱ δὲ Τουλίγγιοι πιθανῶς ἀνατολικῶς τούτου. ⁵ Νωρικὸν ἦτο γῶρα ἐν τῇ τανῶν Αὐστρία, ἡ δὲ Νορητὰ εἶναι πιθανῶς τὸ τανῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Τεργέστης Gurr. ⁶ Ἀνά ἐν κάρρον, ἦτοι τὸ ἐν ὄπισθεν τοῦ ἄλλου. ⁷ κατ' εὐρημισμὸν ἀντὶ domiti erant. Εἶχον δὲ οἱ Ἀλλόβρογες τὸ δεύτερον ἡδὴ ὑποταχθῆ ἐν ἔτει 60 π. Χ. ἦτοι δύο ἔτη πρὸ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλουητιῶν. Κατοικοῦν δὲ ἐνθα ἡ τανῶν Dauphine καὶ Savoyen. ⁸ qua die = ut ea die. Τὸ δὲ a. d. V. Kal. Apr. = aute diem quintum Calendas Apriles = τῇ πέμπτῃ πρὸ τῶν Καλανδῶν τοῦ Ἀπριλίου = 26 Μαρτίου.

omnes convenient: is dies erat a. d. V. Kal. Apr. L. Pisonae, A. Gabinio consulibus¹.

7. Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci et quam maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem² contendit et ad Genavam pervenit. Provinciae³ toti quam maximum potest militum numerum imperat⁴ (erat omnino in Gallia ulteriore legio una)⁴: pontem, qui erat ad Genavam, jubet rescindi. Ubi de ejus adventu³ Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt, nobilissimos civitatis, cujus legationis Nanneius et Verucloetius principem locum obtinebant, qui dicerent⁵, “sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut ejus voluntate id sibi facere liceat,..” Caesar, quod memoria tenebat, L. Casium⁴ consulem occisum exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum et sub jugum missum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciendi, temperaturos ab injuria et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, “diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, ad Idus Apriles reverterentur,..”

8. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno,

¹) Ο Δ. Πείσιων και ο Α. Γαβίνιος ἦσαν ὕπατοι τοῦ ἔτους 58 π. Χ.

²) G. ulterior κυρίως εἶνε ἡ G. Transalpina; ἐνταῦθα ὅμως μερικώτερον εἶνε ἡ Gallia Narbonensis. ³) Τὸ ἔφημα impero σημαίνει: ἐπιτάττω τινὶ διδοῦναι, χορηγεῖν τι, ἐπιβάλλω τινὶ τι. ⁴) Ἡ Ῥωμαϊκὴ λεγεὼν ἐπὶ Καίσαρος ἐν μὲν τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἦτο 4500 — 5000, πράγματι ὅμως συνέκειτο ἐκ 3000 — 3600 ἀνδρῶν διηρητο δὲ εἰς 10 κοόρτες (300 — 360 ἀνδρ.), ἐκάστη δὲ κοόρτης εἰς 3 σπείρας (manipulus) καὶ ἐκάστη σπείρα εἰς 2 λόχους (centuria). Τῇ λεγεῶνι προσετίθεντο καὶ 300 ἵπποις, εἰς ἕλας ἐκ 33 ἀνδρῶν διαιρούμενοι. ⁵) Ο Δ. Κάσσιος ὕπατος ἐν ἔτει 107 π. Χ. ὑπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Διόκλου Τιγουρίων κατενικήθη, καὶ αὐτὸς μὲν ἐφρονεῖτο ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ζυγὸν διήλθεν. Ἴδὲ Λεξικὸν Τσακάλωτου ἐν λέξει jugum 2.

qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Juram¹ qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum² decem novem murum³, in altitudinem pedum sedecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, praesidia⁴ disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, et legati ad eum reverterunt, negat, "se more et exemplo populi Romani posse iter ulli⁵ per provinciam dare; et, si vim facere conentur, prohibitorium", ostendit. Helvetii⁶ ea spe dejecti, navibus junctis ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdium, saepius noctu, si percurrere possent, conati⁷, operis munitione et militum concursu⁸ et telis repulsi hoc conatu destiterunt.

9. Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis invitis propter angustias ire non poterant. His cum sua sponte⁹ persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis impetrarent. Dumnorigis gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat, et Helvetiis erat amicus; quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat, et quam plurimas civitates suo beneficio habere obstrictas vole-

¹) Δηλ. ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥοδανοῦ ἀπὸ τῆς λίμνης Δεμάνης ταυῶν τῆς Γενεύης μέχρι τοῦ Fort de l'Eluse. ²) passus ἦν τὸ διπλοῦν βῆμα, ὃ ἦν μέτρον πέντε ποδῶν, τ. ἔ. 1 μ., 54· τὸ δὲ ἀπλοῦν βῆμα gradus, ἦν = Ομ., 54. 125 δὲ passus = ἐν στάδιον· 1000 passus = 8 στάδιοι. 4036 passus = 1 γεωγρ. μίλιον. ³) murus εἶνε ἡ munitio. ἤτοι τὸ ἔρῳμα ἢ χαράκιωμα τοῦτου δὲ τὸ κυριώτατον μέρος ἦτο τὸ μετὰ ἐπ' ἀλξείων τε ἔργος καὶ ἡ πρό αὐτοῦ τάφρος. ⁴) Δηλ. φρουράν· τὸ δὲ castella = προμαχῶνας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς munitiones. ⁵) εἰς τινα. Σπανίως οὐσιαστικῶς τίθεται τὸ ulli, συνηθέστερον οὕτω τίθεται τὸ ullius καὶ ullo. ⁶) Helveii - alii δὲν εἶνε ἐπιμερισμός· διότι διὰ μὲν τοῦ Helvetii ἐννοοῦνται οἱ ἐπὶ τῆς ἐκ πλοίων γεφύρας καὶ τῶν σχεδίων διαβαίνοντες; ἐκτὸς δὲ τούτων ἄλλο μέρος αὐτῶν κτλ. ⁷) conatī-si, κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν πειρῶμαι-εἰ (πλαγία ἐρώτησις). ⁸) concursus ἐνταῦθα εἶνε ἡ ὄρισμένων στρατιωτῶν συνδρομὴ εἰς ἃ μέρος κίνδυνος ἦτο μὴ τὸ ἔρῳμα διασπασθῆ, οἷτινες διὰ τῶν ἀγγεμάγων ὄπλων ἀπέκρουσαν τοὺς πολεμίους, ἐνθ' τὰ tela (δηλ. ἀκόντια, βέλη, σφενδόνας) μακρόθεν ἐβάλλοντο. ⁹) Ἀφαιρετικῆ· ἐπιρρηματικῆ πρόλ. gratis, noctu κτλ.

bat. Itaque rem suscipit et a Sequanis impetrat¹ ut per fines suos Helvetios ire patiantur, obsidesque uti intersese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant, Helvetiū, ut sine maleficio et injuria transeant.

10. Caesari renūtiatur, Helvetiis esse in animo, ¹ per agrum Sequanorum et Aeduorum iter in Santōnum ² fines facere, qui non longe a Tolosatium³ finibus absunt, quae civitas est in provincia. Id si fieret, intellegebat, ² magno cum provinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ³ ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum ⁴ praefecit; ipse in Italiam magnis itineribus contendit duasque ibi legiones conscribit et tres, quae circum Aquilejam⁵ hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centiōnes et Graiocēli ⁴ et Catuiges⁶, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his proeliis pulsus ⁵ ab Ocelo⁷, quod est citerioris provinciae extremum, in fines Vocontiorum⁸ ulterioris provinciae die septimo pervenit; inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusiavos exercitum ducit. Hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

11. Helvetii jam per angustias et fines Sequanorum ¹ suas copias traduxerant et in Aeduorum fines pervene-

¹) Τὸ impetro σημαίνει (δεήσασιν ἢ συστάσασιν) ἐπιτυχᾶνά τινός. ²) οἱ Santones, ἡμὲν καὶ -ni, οἰοῦν ἦσαν Κέλται ἐπὶ τῆς βορείας ὄχθης τοῦ Γαρούμα οἰκοῦντες. ³) οἱ Tolosates, ἡμὲν ὄκουν ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἀκουιτανίας καὶ τῆς Ῥωμ. ἐπαρχίας· πρωτεύουσα αὐτῶν ἦτο ἡ Tolosa (Toulouse). ⁴) Οἱ legati (ἐκ τοῦ lego πέμπω πρεσβευτήν) ἦτοι οἱ ὑπαρχοί, ἦσαν ἄρχοντες κατώτεροι τοῦ ἡγεμόνος τοῦ στρατοῦ, οἵτινες κατὰ διαταγὴν τοῦτου διέκουν μίαν ἢ καὶ πλείονας λεγεῶνας. Τούτους δὲ κατ' εἰσήγησιν τῆς γερουσίας ἐκ τῆς τάξεως τῶν γερουσιαστῶν ἀπεδείκνυν ὁ imperator (consul) ἐκ προὑπαρχάντων ὑπάτων ἢ στρατηγῶν. Ἦσαν δὲ τοιοῦτοι ἐν τινὶ ὑπατικῇ στρατῷ συνήθως μὲν 3, πολλάκις δὲ καὶ πλείονες, ἐνίοτε μάλιστα καὶ 10. ⁵) Ἡ Ἀκυληία ἦτο τότε πλουσία καὶ ἐμπορικωτάτη πόλις ἐπὶ τῆς Ἰλλυρίας, τανῦν δὲ ἄσχημος κώμη, ἡμίσειαν ὦραν ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ἀπέχουσα. ⁶) Οἱ λαοὶ οὔτοι κατέκουν ἐν τῇ τανῦν Savoyen καὶ τῇ Provence. ⁷) Τὸ Ὠκελον ἦτο πόλις τῶν Γραικοκέλων, ἢ τανῦν Oulx. ⁸) qui sunt ἢ quae est civitas ult. pr.

2 rant eorumque agros populabantur. Aedui, cum se sua-
que ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem
mittunt rogatum auxilium: „ita se omni tempore de
populo Romano meritos esse¹, ut paene in conspectu
exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in servitutem
3 abduci, oppida expugnari non debuerint, „Eodem tempore
Aedui Ambarri², necessarii et consanguinei Aeduorum,
Caesarem certiores faciunt, sese, depopulatis agris, non
4 facile ab oppidis vim hostium prohibere; item Allobroges,
qui trans Rhodanum vicis possessionesque habebant, fuga
se ad Caesarem recipiunt et demonstrant, sibi praeter
5 agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus
Caesar non exspectandum sibi statuit, dum, omnibus for-
tunis sociorum consumptis, in Santōnes Helvetii perve-
nirent.

1 12. Flumen est Arar³, quod per fines Aeduorum et
Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita
2 ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. Id
Helvetii radibus ac linteribus⁴ junctis transibant. Ubi
3 per exploratores⁵ Caesar certior factus est, tres jam
partes copiarum Helvetios id flumen traduxisse, quar-
tam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse,
de tertia vigilia⁶ cum legionibus tribus e castris profe-
ctus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen tran-
sierat. Eos impeditos⁷ et inopinantes aggressus magnam
partem eorum concidit; reliqui sese fugae mandarunt

1) Ὁ Στράβων 4, σ. 192 λέγει περὶ τῶν Αἰδούων: συγγενεῖς Ῥωμαίων ὀνομάζοντο καὶ πρῶτοι τῶν ταύτη προσήλθον πρὸς τὴν φίλιαν καὶ συμμαχίαν.

2) Τὸ ὄνομα Ambarri ἀναμφιβόλως; δηλοῖ τοὺς ἀμφ' Ἄραριν οἰκοῦν-
τας Αἰδούους. 3) Ὁ ποταμὸς Arar (μετὰ ταῦτα Sauconna) εἶνε ὁ τανῶν Saone.

4) linter, tris θ. καὶ (σπ.) ἀ. εἶνε ἡ κύμβη, τὸ μονόξυλον. 5) exploratores

εἶνε οἱ πρόσκοποι, οἵτινες καθ' ὁμάδας προηγοῦντο τοῦ στρατοῦ πρὸς ἀνα-
γνώρισιν τῶν πολεμίων; speculatores δὲ εἶνε οἱ κατάσκοποι, οἵτι-
νες κατ' ἀνδρά πρὸς κατασκοπὴν ἐξεπέμποντο. 6) Συνήθως εὐχρ. ἐν τῷ πληθ.

vigiliae = φυλακὴ, νυκτοφυλακὴ, ἥτις συνήθως ἐκ 4 ἀνδρῶν ἀπηρείχεται. Ἐν-
ταῦθα δὲ δηλοῖ τὸν χρόνον τῆς φυλακῆς, ὅστις παρὰ Ῥωμαίοις ἦτο
τρίωρος. Ὅθεν ἡ νύξ ἀπὸ τῆς δόσεως μέχρι τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου διη-
ρεῖτο εἰς 4 vigiliās ἥτις: φυλακὰς; (prima nox, nox concubia, nox media, gal-
licinium). 7) Τὸ impeditus, ὃδ ἀντὶθ. τὸ expeditus, λέγεται ἐπὶ στρατιωτῶν

atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus¹ appellabatur Tigurinus; nam omnis Helvetia in quattuor pagos⁵ divisa est. Hic pagus unus, cum domo exisset patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat et ejus exercitum sub jugum miserat. Ita, siye casu, siye consilio deorum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps poenas persolvit. Qua in re Caesar non solum⁶ publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod ejus² soceri L. Pisōnis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem proelio³, quo Cassium, interfecerant.

13. Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut¹ consequi posset, pontem in Arāre faciendum curat atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino ejus adventu² commoti, cum id, quod ipsi diebus viginti aegerrime confecerant, ut flumen transirent⁴, illum uno die fecisse intellexerent, legatos⁵ ad eum mittunt, cujus legationis Divico⁶ princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Caesare egit: “Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset: sin bello persequi perseveraret⁷, reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Quod⁸ impro-⁴ viso unum pagum adortus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti tribueret aut ipsos de-

κωλυομένων τοῦ μάχεσθαι ἕνεκα τοῦ φόρου τῶν σκευῶν αὐτῶν ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν, οἷον διαβάσειν ποταμοῦ, ἀνάβασιν ὄρους κτλ. Ἴδὲ Δεξιμόν Τσακαλώτου.

1) Pagus κατὰ τινὰς μὲν εἶνε αὐτοτελῆς ὑποδιάρσεις τῆς civitas. κατ' ἄλλου; δὲ ἰδίᾳ φυλῇ. Οἱ δὲ Τυγουρῖνοι μετὰ τῶν Κίμβρων ἐν ἔτει 107 π.Χ. ἐνωθέντες ἐνίκησαν καὶ ἐφόνησαν τὸν ὑπατοῦ Δ. Κάσιον. 2) ejus (Caesaris) soceri. Ὁ δὲ Πείσων ἦτο πατὴρ τῆς συζύγου τοῦ Καίσαρος Καλπουρνιας, ἣν ὁ Καίσαρ ἐν ἔτει 59 π. Χ. εἶχε νυμφευθῆ. Ἴδὲ Εἰσαγ. σελ. VII. 3) Ἡ μάχη αὕτη ἐγένετο ἐν ἔτει 644 ἀ. Π., ἤτοι 49 ἔτη πρὸ τῆς εἰς Γαλατίαν ἀφίξεως τοῦ Καίσαρος. 4) Ἴνα δηλ. διαβῶσι τὸν ποταμόν. Πρβλ. κεφ. 5, 4. 5) legati ἐνταῦθα εἶνε οἱ πρέσβεις, ἀπεσταλμένοι. Πρβλ. κεφ. 10 σμ. 4. 6) Ὁ Δικόων κατὰ τὴν πρεσβείαν ταύτην θὰ εἶχεν ἡλικίαν τοῦλάχιστον 80 ἐτῶν, ἀφοῦ ἦτο στρατηγὸς τῶν Ἑλουητίων ἐν τῷ Κασσιανῷ πολέμῳ. 7) Δηλ. ὁ Καίσαρ μετέβαλε τὸ ὑποκείμενον. 8) Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τοῦτο, ὅτι δηλ. προσέβαλεν.

spiceret. Se ita a patribus majoribusque suis didicisse ut magis virtute contenderent, quam dolo aut insidiis niterentur. Quare ne committeret¹, ut is locus, ubi constitissent², ex calamitate populi Romani et interneceione exercitus nomen caperet aut memoriam proderet,,.

1 14. His³ Caesar ita respondit: «Eo sibi minus dubitationis dari⁴, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret: atque eo gravius ferre⁵, quo minus merito populi Romani accidissent: qui si alicujus injuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed eo deceptum, quod neque commissum a se intellexeret, quare⁶ timeret, neque sine causa timendum putaret. Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, num⁷ etiam recentium injuriarum, quod eo invito iter per provinciam per vim tentassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam depone⁸re posse? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur, quodque tam diu se⁸ impune tulisse injurias admirarentur, eodem pertinere: consuesse enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundoiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere⁹. Cum ea ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Aeduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satis faciant, sese cum iis pacem esse facturum. Divico respondit: «Ita Helvetios a

1) Το committo ἐπομένου τοῦ ut ἡ ἀπαρεμφάτου σημαίνει: πράττω τι, ὥστε ἀξίως εἶμι παθεῖν τι. 2) Ὑποκ. Helvetii. Διὰ τοῦτου δὲ ἀπειλεῖ ὅτι ἄνευ μάχης δὲν θὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἐκεῖθεν. Τὸ δὲ memoriam proderet=memoriam calamitatis ad posteros propagaret. 3) Δῆλ. legatis, ὡς ἐν κεφ. 34, 2: ei legationi respondit. 4) Eo-dari=τόσῳ ὀλιγώτερον ἔπρεπε νὰ σκεφθῆ (πῶς ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσῃ). 5) Ὑποκ. se, ἐκ τοῦ ἀνωτέρου sibi τὸ δὲ minus merito=ἦτον δικαίως, χωρὶς νὰ ἀδικήσῃ. Εἶνε δὲ τὸ merito ἀφαιρηματικῆ· πρὸλ. cito ταχέως, falso ψευδῶς, raro σπανίως κτλ. 6) Τὸ quare=propterea quod. 7) Num-posses, ἐν ὀρθῷ λόγῳ: (si volo), num possum? 8) Δῆλ. Helvetios. 9) Ἡ ἰδέα αὕτη εἶνε ἀρχαία· Πρὸλ. Ἄριστ. Ῥητ. 2, 23: πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ' εὐνοίαν φέρων Μεγάλα δίδωσιν εὐτυχίαν, ἀλλ' ἵνα τὰς συμφοράς λάδωσιν ἐπιφανεστέρως.

majoribus suis institutos esse¹ uti obsides accipere, non dare consuerint: ejus rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato discessit »)

15. Postero die castra ex eo loco movent. Idem facit 4
Caesar equitatumque omnem, ad numerum quattuor mil-
lium, quem ex omni provincia et Aeduis atque eorum so-
ciis coactum habebat, praemittit, qui videant², quas in
partes hostes iter faciant. Qui cupidius novissimum³ 2
agmen insecuti alieno loco⁴ cum equitatu Helvetiorum
proelium committunt, et pauci de nostris cadunt. Quo 3
proelio sublatis Helvetii, quod quingentis equitibus tan-
tam multitudinem equitum propulerant, audacius subsi-
stere, nonnunquam ex novissimo agmine proelio nostros
laccessere coeperunt. Caesar suos a proelio continebat ac 4
satis habebat in praesentia hostem rapinis, pabulatio-
nibus populationibusque prohibere. Ita dies circiter qu- 5
indecim iter fecerunt, uti inter novissimum hostium ag-
men et nostrum primum non amplius quinque aut senis
millibus passuum interesset.

16. Interim quotidie Caesar Aeduos frumentum, quod 4
essent publice polliciti, flagitare⁵. Nam propter frigora⁶,
quod Gallia sub septemtrionibus, ut ante dictum est⁷, 2
posita est, non modo frumenta⁸ in agris matura non erant,
sed ne pabuli⁹ quidem satis magna copia suppetebat:
eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subve-
xerat, propterea uti minus poterat, quod iter ab Arare
Helvetii averterant, a quibus discedere volebat. Diem 3
ex die ducere Aedui; conferri, comportari, adesse dicere.
Ubi se diutius duci intellexit et diem instare, quo die fru-

1) Ἰσοδυναμεῖ τῷ ἀνωτέρῳ (13, 4) didicisse. 2) = ut ii videant. 3) τὴν ὀπισθοφυλακὴν. Ἐἶνε δὲ τὸ novissimus, ὑπερθ. τοῦ novus, καὶ σημαίνει: ἔσχατος, τελευταῖος· πρὸς τὸ Ὅμηρ. νεώτατος. 4) Τὸ alieno loco = τῷ iniquo loco, ᾧ ἀντιθ. τὸ suo loco. 5) Ἱστορικὸν ἀπαρέμφατον = flagitabat τὸ δὲ flagito σημαίνει: σφόδρα ἀπαιτῶ τι, πρὸς τὰ συνώνυμα posco, exigo, peto. τὸ δὲ publice, ἀντιθ. ὅτι τῷ non singuli privatim, δηλοῖ: δημοσίᾳ, ἐκ μέρους, ἐν ὀνόματι τῆς πολιτείας. 6) Διὰ τὰ ψύχη, ἕνεκα τοῦ ψυχροῦ κλίματος. 7) Ἴδὲ κεφ. 1, 5. 8) Ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς ἀγροῖς σίτου γίνεται χρῆσις τοῦ πληθυντικῆς. 9) Pabulum ἐνταῦθα εἶνε τὸ πρὸς τροφήν τῶν ἵππων χόρτον, ὅπερ οἱ Ἑλλοῦται εἶχον ἤδη καταναλώση.

mentum militibus metiri oporteret¹, convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiāco et Lisco², qui summo magistratui praeerat, (quem Vergobretum³ appellant Aedui, qui creatur annuus et vitae necisque in suos habet potestatem), graviter eos ac-

6 cusat, quod, cum neque emi neque ex agris summi posset, tam necessario tempore⁴, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur: praesertim cum magna ex parte eorum precibus adductus bellum suscepit, multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur. **ΤΕΛΟΣ**

1 17. Tum demum Liscus oratione Caesaris adductus, quod antea tacuerat, propōnit: ‘Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privatim⁵ plus possint, quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant, quod praestare debeant. Si jam principatum Galliae obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum imperia perferre, satius esse, neque dubitare, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum 4 reliqua Gallia Aeduis libertatem sint erepturi. Ab eisdem nostra consilia, quaeque in castris gerantur, hostibus enuntiarī: hos a se coerceri non posse: quin etiam, quod necessario rem coactus Caesari enuntiarit, intellegere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.,.

1) Ὁφείλε νά διανείμη τοῖς στρατιώταις τὸ σιτηρέσιον. Ἡ δὲ διανομὴ τοῦ σιτηρέσιου, ὅπερ ἦτο 2 μῦθοι σίτου, ἐγίνετο ἀνά 16 ἢ 17 ἡμέρας. 2) Δι-βιτιάκος, εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων δρυὸδῶν (ιδὲ Βιβλ. 5, 13, 3), μετέβη εἰς Ῥωμὴν, ἵνα αἰτήσῃ βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀριστοῦτου, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ γερουσία, ἀσχολουμένη τότε εἰς τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα, ἀνεβαλλετὴν εἰς τὴν αἴτησίν του ἀπάντησιν, ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα συνῆψε σχέσεις μετὰ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν καὶ μετ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Κικέρωνος (divin. 1, 41). Οὗτος δὲ μετὰ τοῦ Δίσκου ἦν μετὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐνῶ ὁ ἀδελφός του Δουμόνριξ ἦτο μετὰ τῆς ἔθνικης μερίδος τῆς ὑπερασπιζούσης τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ ὄνομα φαίνεται εἶναι παράγεται ἐκ τοῦ diu=θεός, κατὰ τὴν ἀρχαίαν πίστιν τῶν λαῶν εἰς τὴν ἐκ θεῶν καταγωγὴν τῶν βασιλέων καὶ εὐγενῶν. 3) Τὸ ὄνομα Vergobretum εἶνε Κελτικόν (Feargobreith, ἤτοι fear=vin, go=ad breith=judicium) καὶ σημαίνει δικαστήν. Ἐπι δὲ μέχρι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὁ δήμαρχος τῆς Autun ἔφερε τὸν τίτλον Verg ἢ Vi erg. 4) Ἐν οὕτω δυσχερεῖ περιστάσει. 5) Ἀντ': privati, ἰδιῶται ὄντες.

18. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Divitiaci 1 fratrem, designari sentiebat, sed, quod pluribus prae-sentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium di-mittit, Liscum retinet; quaerit ex solo ea, quae in con-ventu dixerat. Dicit liberius atque audacius. Eādem se-creto ab aliis quaerit; repērit esse vera: “Ipsum esse 2 Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem pro-pter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum. Com-plures annos portoria¹ reliquaque omnia Aeduorum ve-tigalia parvo pretio redempta habere, propterea quod, illo licente, contra liceri audeat nemo. His rebus et suam 3 rem familiarem auxisse et facultates ad largiendum ma-gnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sum-ptu semper alēre et circum se habere; neque solum domi, 4 sed etiam apud finitimas civitates largiter posse², atque hujus potentiae causa matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo ac potentissimo, collocasse, ipsum ex Helve-tiis uxorem habere, sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias civitates collocasse³. Favēre et cupēre 5 Helvetiis propter eam affinitatem: odisse etiam suo no-mine⁴ Caesarem et Romanos, quod eorum adventu po-tentia ejus deminuta et Divitiacus frater in antiquum lo-cum gratiae atque honoris sit restitutus. Si quid accidat 6 Romanis⁵, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire; imperio populi Romani non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare». Reperiebat 7 etiam in quaerendo Caesar, “quod proelium equestre ad-versum paucis ante diebus esset factum, initium ejus fugae factum a Dumnorige atque ejus equitibus, (nam equitatus, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnō-rix praerat): eorum fuga reliquum esse equitatum per-territum,..

19. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspiciones 1 certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum

1) Portoria εἰς vectigalia, quae in portu solvuntur, ἤτοι τὰ ἐλλειμένα τέλη, ἔτι δὲ καὶ οἱ τελωνειακοὶ δασμοί. 2) Ἀπολύτως, δηλ. potentem esse. 3) Nuptum - collocasse in - nuptum dare in. 4) Χάριν ἑαυτοῦ, δι' ἑαυτόν, ἀτομικῶς. 5) Κατ' εὐρημασμον ἀντί: si proelium adversum Romanis sit.

ἡν ἰσχυροπρῶ
 ἢ νύπτιον
 (εὐφροσύνη)

illo licente contra Lisci audebat nemo, ἰσχυροπρῶ-
 ἢ νύπτιον ἀντί ἀντιπροσώπου ἄλλου.

Lisci, itus sum, εἰ ἐντιῶδι (ἰσχυροπρῶτος)

τοῦτο εἰς τὴν ἐπιτομὴν τοῦ ἰσχυροπρῶτος ἔλαβεν
 ψηφισμένη ἀπὸ τοῦ ἰσχυροπρῶτος ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Helvetios traduxisset¹, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo injussu suo² et civitatis, sed etiam inscientibus ipsis³ fecisset, quod a magistratu⁴ Aeduorum accusaretur, satis esse causae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere jubēret. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam ad se voluntatem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat; nam, ne ejus supplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque priusquam quidquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet et quotidianis interpretibus remotis per C. Valerium Procillum, principem Galliae provinciae, familiarem suum, cui summam omnium rerum fidem habebat⁵, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quae separatim quisque de eo apud se dixerit: petit atque hortatur, ut sine ejus offensione animi vel ipse⁶ de eo causa cognita statuatur, vel civitatem statuere jubeat.

20. Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, "ne quid gravius⁷ in fratrem statueret: scire se, illa esse vera, nec quemquam ex eo plus, quam se, doloris capere, propterea quod, cum ipse⁸ gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adulescentiam posset, per se crevisset: quibus opibus ac nervis⁹ non solum ad minuendam gratiam, sed paene ad perniciem suam uteretur: sese tamen et amore fraterno et existimatione vulgi commoveri. Quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret neminem existimaturum, non sua voluntate factum: qua ex re futurum uti totius Galliae animi a se averterentur». Haec cum pluribus verbis flens a Caesare

1) Ὑποκ. Dumnorix. 2) Ἄνευ τῆς διαταγῆς αὐτοῦ, δηλ. τοῦ Καίσαρος. Παρατηρητέον δὲ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ quod (ἐπαναφορᾶς σχῆμα). 3) Δῆλ. Caesare et civibus. 4) Δῆλ. τοῦ Λίσιου, ὃν ἐν κεφ. 16 ἀνέφερον. 5) Ἄντι: *cujus fidei omnes res credebatur.* 6) Δῆλ. Caesar. 7) Λίαν αὐστηράν τινα ποιήην. 8) Δῆλ. Divitiacus. 9) Nervi = vires, potentia.

peteret, Caesar ejus dextram prendit; consolatus rogat, finem orandi faciat; tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti et reipublicae injuriam et suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet¹. Dumnorigem ad se⁴ vocat; fratrem adhibet; quae in eo reprehendat, ostendit; quae ipse intellegat², quae civitas queratur, proponit; monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet; praeterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes³ ponit, ut, quae agat, quibuscum loquatur, scire possit.

21. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes¹ sub monte¹ consedissee millia passuum ab ipsius castris octo, qualis esset natura montis et qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntiatum est, facilem esse. De tertia vigilia T. Labienum, legatum pro praetore⁵, cum duabus legionibus et iis ducibus, qui iter cognoverant, summum jugum montis ascendere jubet; quid sui consilii sit⁶, ostendit. Ipse de quarta vigilia³ eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit equitatumque omnem ante se mittit. P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur et in exercitu L. Sullae⁷ et postea in M. Crassi⁸ fuerat, cum exploratoribus praemittitur.

22. Prima luce, cum summus nons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille et quingentis passibus abesset, neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus aut Labieni cognitus esset, Considius equo admissio⁹ ad eum accurrit, dicit montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri;

¹) Συγγρωρεὶ χαριζόμενος τῇ αὐτοῦ ἐπιθυμίᾳ καὶ ταῖς δεήσεσιν. ²) Ἄντ' sciāt γνώσκει. ³) Custodes ἐνταῦθα εἶνε μυστικοὶ ἐπιτηρηταί. ⁴) Τὸ ὄρο τοῦτο ἴσως εἶνε τὸ τανῦν Mont Tauffrin. ⁵) Ὑπαρχον ἐν στρατηγῷ μοίρᾳ Ὀσάκις δὴλ. ὁ legatus ἐλάμβανε θέσιν στρατηγῷ ἢ ἀνεξάρτητόν τινα ἐν τῷ στρατῷ διοίκησιν ἢ τὴν διαδικασίαν ἐν ἐπαρχίᾳ τῷ ἐκαλεῖτο legatus pro praetore. Ἴδὲ καὶ Λεξ. Τσακαλώτου ἐν λ. praetor. ⁶) Ἄντ': quid decreverit τί εἶχεν ἀποφασίση. ⁷) Ὁ δικτάτωρ Λ. Σύλλας ἐγεννήθη τῷ 138 καὶ ἀπέθανε τῷ 78 π. Χ. ⁸) Ὁ Μ. Λικίνιος Κράσσοις ἐγεννήθη τῷ 115 καὶ ἐφονεύθη τῷ 53 π. Χ. ἐν τῷ κατὰ τῶν Πάρθων πολέμῳ. Τοῦτου δὲ οἱ δύο υἱοὶ ὑπρέτουν ἐν τῷ ἐν Γαλιίᾳ στρατῷ τοῦ Καίσαρος. ⁹) Ἄνὰ κράτος ἐλαύνων.

id se a Gallicis armis atque insignibus¹ cognovisse.
 2 Caesar suas copias in proximum collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte occupato nostros exspectabat proelioque abstinebat. Multo denique die² per exploratores
 3 Caesar cognovit et montem a suis teneri et Helvetios castra movisse et Considium timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renuntiasset. Eo die, quo consue- rat intervallo, hostes sequitur et millia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

1 23. Postridie ejus diei, quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret, et quod a Bibracte³, oppido Aeduorum longe maximo et copiosissimo, non amplius millibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae prospiciendum existimavit; iter ab Helvetiis avertit ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos⁴ L. Aemilii, decurionis⁵ equitum Gallorum, hostibus nuntiatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, proelium non commississent, sive eo, quod⁶ re frumentaria intercludi posse⁷ confiderent, commutato consilio atque itinere converso, nostros a novissimo agmine⁸ insequi ac lacessere coeperunt.

1 24. Postquam id animum advertit, copias suas Caesar in proximum collem⁹ subducit equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quattuor vete-

1) Insignia παράσημα ἐνταῦθα εἶνε τὰ κοσμήματα, ἅτινα ἔφερον οἱ Ἑλλοῦήτιοι ἐπὶ τῶν καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς των, οἷον κέρκτα, πτερὰ κτλ.

2) Τέλος δὲ ἐνῶ ἡ ἡμέρα πολὺ εἶχε προχωρήσει, τ. ἔ. περὶ τὴν μεσημβρίαν. 3) Τὰ Βίβρακτα ἔκειντο ἐπὶ τοῦ Mont Beuvray. 4) Fugitivi εἶνε οἱ αὐτόμολοι δοῦλοι, perfugae καὶ transfugae οἱ αὐτόμολοι στρατιῶται. 5) Ὁ δεκουργίων, ἦτοι ὁ δεκάδαρχος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς 10 ἰππέων, ἦτοι τῆς δεκάδος (decuriae), ἧτις ἦτο ὑποδιαίρεσις τῆς ἑλης (turma), ἀπαρτιζομένης ἐκ 30 ἀνδρῶν. 6) Ἄντι: propterea quod. 7) Ὑποκ. Romanos. 8) Δῆλ. nostrorum. 9) Ὁ λόφος οὗτος κεῖται μεταξὺ τῶν χωρῶν le grand Marié καὶ le Petit Marié.

ranarum¹ ita, uti supra se² in summo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia³ collocaret, ac totum montem⁴ hominibus compleret. Interea sarcinas⁵ in unum locum conferri et eum ab his, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. ² Helvetii cum omnibus suis carris secuti impedimenta⁶ in unum locum contulerunt: ipsi confertissima acie rejecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem⁷ successerunt.

25. Caesar primum suo⁸, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo spem fugae tolleret, cohortatus suos⁹ proelium commisit. Milites e loco superiore pilis missis¹⁰ facile hostium phalangem perfregerunt. Ea disjecta, gladiis destituta¹¹ in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis¹², cum ferrum se inflexisset, ne-

1) Veterani έκαλοϋντο οί παλαιοί καί έπομένως έμπειροί [στρατιώται.
 2) Δ'ηλ. υπεράνω ταύτης τής τριπλής παρατάξεως. Ένθα ό ίδιος εύρίσκειτο. 3) Τούς επικούρους, ήτοι τούς μη Έρωμαίους στρατιώτας, αλλά τούς προς βοήθειαν αϋτών έλθόντας Γαλάτας. 4) Καί κατ' αϋτόν τόν τρόπον όλον τόν λόφον, δ'ηλ. από τοϋ μέσου μέγχοι τής κορυφής. 5) Sarcinae καλοϋνται τά σκεϋή, ή άποσκευή τοϋ στρατιώτου. ήν αϋτός ό στρατιώτης (από Μαρίου) επί δικράνου (furea) έφερε, καί ήτις συνίστατο έκ κοφίνου, πελέκειως, μαγειρικών σκευών (vasa) αλεύρου ή άρτου (cibaria) συνήθως δι'έικοσιν ήμέρας. Ταύτην δέ άπετίθεντο έν τῷ στρατοπέδῳ πρό τής μάχης. 6) Impedimenta καλοϋνται άί βρέται άποσκευαί τοϋ στρατοϋ. ήτοι σκηναί, πολεμικαί μηχαναί, άμαξαι, υποζύγια κτλ. 7) Οί έν τῇ πρώτῃ γραμμῇ τής παρατάξεως έκαλοϋντο hastati, οί έν τῇ δευτέρῃ principes, καί οί έν τῇ τρίτῃ triarii. 8) Δ'ηλ. equo. Τό δέ omnium= πάντων, δ'ηλ. τῶν άξιωματικῶν· πρβλ. Πλουτ. Κάισ. 18. 9) Παρακελευσάμενος τοίς έαυτοϋ. 'Ο στρατηγός πρό τής έναρξεως τής μάχης πανταχοϋ τῶν λεγεώνων έπιφανόμενος πρόστρεπε τούς στρατιώτας είς μάχην διά λόγων ένθαρρυντικῶν (cohortatio). 10) Τούς ύσσοϋς βαλόντες. Τό pilum ήτο άκόντιον τῶν Έρωμαίων όπλιτῶν, ό ήν βραχϋ μέν, παχϋ δέ καί βαρϋ. Οί τοϋ πρώτου στίγχοϋ στρατιώται άνυψοϋμένους είς βολήν έχοντες τούς ύσσοϋς (infestis pilis) καί όσον 10 ή 20 βήματα άπέχοντες τῶν πολεμίων έβαλλον αϋτούς. 11) Σπασάμενοι τά ξίφη. Οί τούς ύσσοϋς βαλόντες σπασάμενοι τά ξίφη έπιτίθενται έρρωμένως κατά τῶν πολεμίων. 12) Οί τής φάλαγγος στρατιώται άπετίθεισαν διά τῶν άσπίδων αϋτῶν άδιάρρηκτον στέγασμα άσπίδων (testudo, συνασπισμός). 'Οθεν οί ύσσοί τῶν Έρωμαίων διατροπῶντες τάς άσπίδας τῶν πολεμίων συνέδειον πλείους αϋτῶν προς άλλήλας.

que evellere neque sinistra impedita satis commode pugnare poterant; multi ut diu jactato brachio praeoptarent scutum manu emittere et nudo¹ corpore pugnare. Tandem vulneribus deffesi et pedem referre et, quod mons suberat circiter mille² passuum, eo se recipere coeperunt. Capto monte, et succedentibus nostris, Boii et Tulingi, qui hominum millibus circiter XV agmen hostium claudebant et novissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto³ aggressi circumvenire, et id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare et proelium redintegrare coeperunt. Romani conversa signa⁴, bipartito⁵ intulerunt: prima et secunda acies⁶, ut victis ac submotis⁷ resisteret, tertia, ut venientes sustineret,

26. Ita ancipiti proelio⁸ diu atque acriter pugnatum est. Diutius cum nostrorum impetus sustinere non possent, alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto proelio, cum ab hora septima⁹ ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem¹⁰ videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros objecerant et e loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, et nonnulli inter carros rotasque matras¹¹ ac tragulas¹¹ subjiciebant nostrosque vulnerabant. Diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter hominum millia CXXX superfuerunt eaque tota nocte continenter ierunt: nul-

1) Nudus γυμνός, ἤτοι ἄνευ ἀσπίδος. 2) Οὐσιαστικῶς· δηλ. γιγναι βήματα μακράν. 3) Latus apertum λέγεται τὸ δεξιὸν κέρασ· διότι τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ἔχοντες τὴν ἀσπίδα, τὴν δεξιάν πλευράν εἶχον ἀκάλυπτον (apertum). 4) Converto signa = ἀναστρέφω, στροφῆν ποιοῦμαι, τὸ δὲ signa infero = βαδίζω ἐπὶ τοὺς πολεμίους. 5) Κυρίως εἶνε ἀφαιρ. τοῦ bipartitus· ὅθεν = ἐκ δύο μερῶν, εἰς δὲ τὸ intulerunt ὑπκ. signa = ἐβάδισαν, ἐφώρμησαν κατὰ τῶν πολεμίων. 6) Δηλ. corvertit signa, ut-resisteret. 7) Δηλ. Helvetiis. 8) Anceps proelium, pugna, acies εἶνε ἡ δι-τάτῃ, ἡ διπλῇ (εἰς δύο μέρη) μάχη. 9) Δηλ. ἀπὸ τῆς 1 μετὰ μεσημβρίαν. 10) Δηλ. in fugam, ἐντ. = fugientem. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἶπε: se receperunt, contulerunt καὶ ὄχι fugierunt. 11) Matarae καὶ tragulae ἦσαν Κελτικὰ ἀκόντια.

la m partem noctis itinere intermisso in fines Lingōnum¹ die quarto pervenerunt, cum et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum nostri triduum morati eos sequi non potuissent². Caesar ad Lingones³ litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neve alia re juverent: qui si juvissent⁴, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum omnibus copiis eos sequi coepit.

27. Helvetii omnium rerum inopia adducti legatos¹ de deditioe ad eum miserunt. Qui cum eum in itinere convenissent seque ad pedes projecissent suppliciterque locuti flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quod tum essent, suum adventum exspectare jussisset⁵, paruerunt. Eo postquam Caesar pervenit, obsides, arma,² servos, qui ad eos per fugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur nocte intermissa circiter hominum millia VI ejus pagi, qui Verbigēnus appellatur, sive timore perterriti, ne armis traditis supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quod in tanta multitudine⁶ dediticiorum suam fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte e castris Helvetiorum egressi ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

28. Quod ubi Caesar rescit, quorum per fines ierant, his, uti conquirerent et reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit⁷, reductos in hostium numero habuit, reliquos omnes obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditioem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti jussit et quod omnibus frugibus amissis domi nihil erat, quo famem tolerarent⁸, Allobrogibus imperavit, ut iis frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque, quos in-

¹) Οἱ Λίγγονες κατέβησαν πρὸς βορρᾶν τῶν Σηκουανῶν. ²) Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι μεγάλην ζημίαν υπέστησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι. ³) Ἄλλοι γράφουσι Lingonas μεθ' ἑλληνικῆς εἰς ας καταλήξεως. ⁴) Ἄντι: si qui juvissent = ἐὰν δὲ τινες ἤθελον βοηθήσῃ. ⁵) ὑποκείμενον Caesar, τὸ δὲ eos = legatos. ⁶) Ἰσοδυναμεῖ τῶ: cum tanta multitudo esset. ⁷) Ἡ σύντ. Caesar imperavit his quorum — ut conquirerent — si vellent sibi (= Caesari μετ' ἐμφάσεως) esse. ⁸) Τὸ tolero (= φέρω, ὑπομένω) εἶνε ἐπεκτεταμένος τύπος τῆς ἑ. tol, ἐξ ἧς tollo, tuli, τλάω.

3 cenderant, restituere jussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare, ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae provinciae Allobrogibusque
4 essent. Bojos petentibus Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit; quibus illi agros dederunt, quosque postea in parem juris libertatisque condicionem atque ipsi erant, receperunt.

1 29. In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt litteris Graecis¹ confectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, et item separatim pueri, senes mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat capitum Helvetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Bojorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. Summa omnium fuerunt ad millia CCCLXVIII². Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, repertus est numerus millium C et X.

III. Bellum Ariovisti.

1 30. Bello Helvetiorum confecto totius fere Galliae³ legati, principes civitatum, ad Caesarem gratulatum convenerunt: «intellegere sese, tametsi pro veteribus Helvetiorum injuriis populi Romani⁴ ab his poenas bello

1) 'Εάν μόνον τὰ γράμματα ἦσαν Ἑλληνικά ἢ ἐάν καὶ τὸ περιεχόμετον ἑλληνιστὶ ἦν συντεταγμένον ὑπό τινος πιθανῶς τῶν κερῶν γενέσκειν τὴν ἑλληνικὴν δύσκολον εἶνε νὰ εἰκάσῃ τις (πρόβλ. ἄλλως καὶ Βισλ. ΣΤ. 14, 3). Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ὄρων ἐν Ἀλεσίᾳ νομισμάτων ἐσ' ὧν γεγραμμένα εἶνε τὰ ὀνόματα DEIVICIACOS. DVBNOREX. VERCINGETORIXS κτλ. φαίνεται ὅτι δὲν εἶχον οὗτοι ἐν χρήσει ἴδιον Κελτικὸν Ἀλφάβητον.

2) Ὁ ἀριθμὸς 360000 φαίνεται μέγας ὢν. Κατὰ τὸν Πολύβιον (8, 3) οἱ ἐξεθρόντες τῆς χώρας τῶν Ἑλουήτιοι ἦσαν 80000, τούτων δὲ 20000 οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα. 3) Διὰ τοῦ Galliae ἐννοεῖται τὸ τρίτον μέρος τῆς ὅλης Γαλατίας ἢ τοὶ ἢ Κελτικὴ Γαλλία. 4) Γενικὴ ἀντικειμενικὴ, τὸ δὲ Helvetiorum γεν. ὑποκειμενικὴ, ἀμφότεραι ἐξ ὀνόματος (injuriis) ἐξαρθόμεναι.

repetisset, tamen eam rem non minus ex usu¹ terrae Galliae, quam populi Romani accidisse; propterea quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent imperioque potirentur locumque domicilio ex magna copia² deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias³ haberent». Petierunt, «uti sibi concilium totius² Galliae in diem certam indicere idque Caesaris voluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent». Ea re permissa diem concilio constituerunt et jurejurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt⁴.

31. Eo concilio⁵ dimisso, iidem principes civitatum, 1 qui ante fuerant ad Caesarem, reverterunt petieruntque, uti sibi secreto in occulto⁶ de sua omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata sese omnes flentes² Caesari ad pedes projecerunt: «non minus se id contendere et laborare, ne ea, quae dixissent, enuntiarentur, quam uti ea, quae vellent, impetrarent, propterea quod si enuntiatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent». Locutus est pro his Divitiacus Aeduus: «Gal- 3 liae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Arvernos⁷. Hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernibus Sequanisque Germani mercede arcesserentur. Horum primo circiter millia XV⁴ Rhenum transisse: posteaquam agros et cultum et copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, traductos

1) Πρὸς ὠφέλειαν. 2) Δηλ. locorum per totam Galliam. 3) Stipendiariae (civitates) ἐκαλοῦντο αἱ ὑποταχθεῖσαι καὶ ἐτήσιον χρηματικὸν φόρον τελοῦσαι χώραι, vectigales δὲ ἐκείναι ὄν μέρος τῶν προσόδων μετὰ φόρου καὶ τῆς δεκάτης ἐπεδαρύνετο· πρὸλ. Γ, 8 καὶ Δ, 3. 4) Τὸ ῥῆμα sancio (sanxi, sanctum καὶ sancitum, ire) σημαίνει: ἱερὸν καὶ ἐμπεδον καθίστημί τι. 5) Τὰ concilia ἦσαν συνέδρια τῶν προκρίτων καὶ εὐγενῶν ὡς προστατῶν τοῦ πληθους. 6) Δὲν εἶνε ταυτολογία. Τὸ μὲν secreto = κατ' ἴδιαν, ἄνευ ἄλλων μαρτύρων (κερ. 18, 2), τὸ δὲ in occulto = ἐν ἀποκρύφῳ τόπῳ, ἵνα μή τις ἴδῃ αὐτούς. 7) Οἱ Ἀρβερνοὶ κατοικοῦν ἐν τῇ τανῶν Auvergne.

plures: nunc esse in Gallia ad C et XX millium numerum: cum his Aeduos eorumque clientes¹ semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus proeliis calamitatibusque fractos, qui et sua virtute et populi Romani hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare, nobilissimos civitatis, et jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo Romano imploratos neque recusatos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. Unum se esse ex omni civitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, ut juraret aut suos liberos obsides daret. Ob eam rem se ex civitate profugisse et Romam ad senatum venisse auxilium postulatum, quod solus neque jurejurando neque obsidibus teneretur. Sed pejus victoribus Sequanis, quam Aeduis victis accidisse: propterea quod Ariovistus², rex Germanorum, in eorum finibus consedisset tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupavisset et nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet, propterea quod paucis mensibus ante Harūdum³ millia hominum XXIV ad eum venissent, quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes⁴ ex Calliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem⁵ victus cum illa comparandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copia proelio vicerit, quod proelium factum sit ad Magetobriam⁶, superbe et crudeliter imperare, obsides nobilissimi ejusque libe-

¹) Clientes ένταύθα είνε μικρότεροι λαοί άναγνωρίζοντες τήν ήγεμονίαν τών Αιδούων και τούτους έν ταίς στρατείαις ακολουθοῦντες. ²) Ο Ariovistus, έν τοῦ A a r (άετός) και v i r s t (νεοτιτά), συνήθως θεωρεΐται βασιλεύς τών Σουήθων, τήν έδραν αὐτοῦ εἰς τόν άνω Ρήνον έχων. ³) = ex Harudibus. ⁴ Δήλ. Galli ὅ,ι δέ μόνον οἱ Sequani. ⁵) Δήλ. Gallorum. ⁶) Ἡ Magetobria ἢ Magetobriga (= amplus collis, έν τῆς Κελτικῆς λέξ. maith = μέγας και brig = ὄρος) ἦτο Γαλιτική πόλις καιμένη πλησίον τοῦ Ἀράριδος ποταμοῦ, πιθανῶς ένθα τανῦν κείται ἡ Pontaillier sur Saône. Ἡ δέ μνημονευομένη μάχη ἐγένετο έν έτε: 72 π. X.

ros pscere et in eos omnia exempla cruciatusque edere¹, si qua res non ad nutum aut ad voluntatem ejus facta sit: hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ejus imperia diutius sustineri. Nisi si quid in 10
Caesare populoque Romano sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint, ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant fortunamque, quaecunque accadat, experiantur. Haec si enuntiata Ariovisto sint, non dubitare 11
quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat. Caesarem vel auctoritate sua 12
atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi Romani deterrere posse, ne major multitudo Germanorum Rhenum traducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti injuria posse defendere».

32. Hac oratione ab Divitiaco habita omnes, qui ad- 1
erant, magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. Animadvertit Caesar unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes capite demisso terram intueri. Ejus rei quae causa esset, 2
miratus ex ipsis quaesivit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Cum ab his saepius 3
quaereret neque ullam omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Aeduus respondit: «Hoc esse miserio-
rem et graviolem fortunam Sequanorum quam reliquorum, quod soli ne in occulto quidem queri neque auxilium implorare auderent absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent; propterea quod reliquis tamen fugae facultas daretur, Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi.

33. His rebus cognitis Caesar Gallorum animos ver- 1
bis confirmavit pollicitusque est sibi eam rem curae futuram: magnam se habere spem, et beneficio suo² et auctoritate adductum Ariovistum finem injuriis facturum.

¹) Το edere exempla εἶνε ὡς τὰ cedem, stragem, facinus edere.

²) Περὶ τῆς πρὸς τὸν Ἀριόβιστον εὐεργεσίας τοῦ Καίσαρος ἰδὲ κεφ. 35 καὶ 40.

- 2 Hac oratione habita concilium dimisit. Et secundum ea¹ multae res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam et suscipiendam putaret; in primis quod Aeduos, fratres consanguineosque² saepenumero a senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum³ teneri, eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intellegebat, quod in tanto imperio populi Romani³ turpissimum sibi et reipublicae esse arbitrabatur. Paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat; neque sibi homines feroces ac barbaros temperaturos existimabat, quin, cum omnem Galliam occupavissent, ut ante Cimbri Teutonique⁴ fecissent, in provinciam exirent atque inde in Italiam contenderent, praesertim cum Sequanos a provincia nostra⁴ Rhodanus divideret. Quibus rebus quam maturime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.
- 1 34. Quamobrem placuit ei⁵, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium⁶ utriusque colloquio diceret: velle sese de republica et summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: «Si quid ipsi a Caesare opus esset, ad eum venturum fuisse: si quid ille se velit⁷, illum ad se venire oportere. Praeterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Gaesar possidē⁸, neque exercitum sine magno comaeatu atque molimento⁹ in unum locum contrahere posse; sibi au-

1) Τὸ secundum ea = εἰς τούτων (ἐκ τοῦ sequor), ἤτοι: πρὸς τοῖς ὑπὸ τοῦ Διδακτικοῦ λεγθεῖσιν. 2) Ἴδὲ κεφ. 11, 3. 3) Germani κατὰ τινὰς μὲν οἱ βοὴν ἀγαθοὶ (ἐκ τοῦ germ, garm = clamor), κατ' ἄλλους δὲ πιθανώτερον οἱ μετὰ δόρατων ἄνδρες (ἐκ τοῦ ger = δόρυ), ὡς Gaesati ἐκ τοῦ gaesum. 4) Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεῦτονες βιασθέντες ὑπὸ τῶν Σουήθων μετανάστευσαν ἐκ τῆς Ἰουτλανθίας καὶ ἤπειλουν νὰ εισβάλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἐνίκηθησαν ὑπὸ τοῦ Μάρκου ἑκείνου: μὲν τῷ 102, οὗτοι δὲ τῷ 101 π. Χ. 5) Δῆλ. Caesari, τὸ δὲ placuit ei, ut = statuit, censuit ut. 6) Ἐν τῷ μέσῳ, μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο κείμενον. 7) Ἐὰν αὐτός (ὁ Καίσαρ) θέλῃ τι παρ' αὐτοῦ. Τὸ volo συντάσσει ἐνταῦθα αἰτιατικὴν προσωπικοῦ καὶ πράγματος. 8) Ἴδὲ possideo. 9) Ἄνευ μεγάλων ἐξόδων καὶ δυσχερειῶν.

tem mirum videre, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari, aut omnino populo Romano negotii esset».

35. His responsis ad Caesarem relatis iterum ad eum 1
Caesar legatos cum his mandatis mittit: «Quoniam tanto suo populique Romani beneficio affectus, cum in consularu suo ¹ rex atque amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicendum sibi et cognoscendum putaret, haec esse, quae ab eo postularet: primum, ne quam multitudinem hominum 2
amplius trans Rhenum in Galliam traduceret; deinde obsides, quos haberet ab Aeduis, redderet Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret ²; neve Aeduos injuria lacesseret, neve his sociisque eorum bellum inferret. Si id ita fecisset, sibi populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, sese, quoniam M. Messalla, M. Pisone ³ coss., senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod ⁴ commodo reipublicae facere posset, Aeduos ceterosque amicos populi Romani defenderet, se Aeduorum injurias non neglecturum».

36. Ad haec Ariovistus respondit: «Jus esse belli, ut, 1
qui vicissent ⁵, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: item populum Romanum victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo Romano non praescriberet, 3
quemadmodum suo jure uteretur, non oportere sese a populo Romano in suo jure impediri. Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent et armis congressi ac superati essent, stipendiarios esse factos. Magnam Caesarem injuriam facere, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis se obsides redditurum non esse; 4
neque iis, neque eorum sociis injuria bellum illaturum,

1) Ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ὑπατείας, ἦτοι ἐν ἔτει 59 π. X. 2) Permitteret, ut — liceret, πλεονασμός οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶν = νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως θεμιτὸν ἢ ἐκείνοις.

3) Ἐν ἔτει 61 π. X. τὸ δὲ coss. = consilibus.

4) Καθ' ὅσον τοῦτο.

5) Ἄντι: victores, τὸ δὲ iis, quos vicissent = victis.

si in eo manerent, quod convenisset, stipendiumque quotannis pendērent: si id non fecissent, longe iis fraternalium nomen¹ populi Romani a futurum. Quod sibi Caesar denuntiaret, se Aeduorum injurias non neglecturum, neminem, secum sine sua pernicie contendisse. Cum vellet, congregaretur; intellecturum, quid invicti Germani exercitatisissimi in armis, qui inter annos XIV tetum non subissent², virtute possent».

1 37. Haec eodem tempore Caesari mandata referebantur, et legati ab Aeduis et a Trevēris³ veniebant: Aeduū questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti redimere potuisse: Treveri autem, pagos⁴ centum Sueborum⁵ ad ripas Rheni consedissee, qui Rhenum transire conarentur: his praeesse Nasuam et Cimberium fratres. Quibus Caesar vehementer commotus maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Sueborum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunxisset, minus facile resisti posset. Itaque refrumentaria quam celerrime potuit comparata, magnis itineribus⁶ ad Ariovistum contendit.

1 38. Cum tridui viam processisset, nuntiatum est ei. Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem⁷, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere triduique viam a suis finibus profecisse. Id ne accideret, magno opere sibi praecavendum Caesar existimabat: namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido facultas⁸; idque natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducen-

1) Ἀντί: nomen fratrum. 2) Ὁ Ἀριόβιστος διέβη τὸν Ῥήνον τῷ 72 π. Χ. καὶ ἡ μετὰ τοῦ Καίσαρος αὐτῆ ὀμίλια ἐγένετο ἐν ἔτει 58 π. Χ. 3) Οἱ Τριούηροι, γερμανικὸν φύλον, κατοικοῦν παρὰ τὸν κάτω Μοσέλαν ποταμὸν μέχρι τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ. 4) Ἰδὲ σελ. 11 σημ. 1. 5) Σοῦῆβοι εἶτε Σοῦᾶβοι ἦτο κοινὸν ὄνομα πλείστον Γερμανικῶν φύλων. 6) Ἦσαν δὲ ὡς λέγει ἐν Βιβλ. Δ, 1, ἔθνος πολὺ μέγιστον καὶ πολεμικώτατον πάντων τῶν Γερμανῶν. 7) Παρὰ Ρωμαίοις ἴter justum ἦτο ἡ 6—7 ὥρων πορεία, ἴter magnum ἡ 8—9 καὶ ἴter maximum ἦτο ἡ ταχεῖα πορεία. 8) Τὸ Οὐεσόντιον εἶνε ἡ τανῶν παρὰ τὸν Δουβῆν ποταμὸν Besançon. 8) Ἀντί: copia. Ταῦτα δὲ παρεῖχον τὰ ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ἐλουητίων κατασταθέντα πωλητήρια.

dum bellum¹ daret facultatem, propterea quod flumen Dubis, ut circūno circumductum, paene totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod est non amplius pedum³ MDC, qua flumen intermittit² mons continet magna altitudine, ita, ut radices ejus montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. Hunc murus circumdātus arcem⁴ efficit et cum oppido conjungit. Huc Caesar magnis nocturnis diurnisque itineribus contendit occupatoque oppido ibi praesidium collocat.

39. Dum paucos dies ad Vesontionem rei frumentariae commeatusque causa³ moratur, ex percontatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse praedicabant, saepenumero sese cum his congressos ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse, tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum² ortus est a tribunis militum⁴, praefectis reliquisque, qui ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti non magnum in re militari usum habebant: quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse dicerent, petebant, ut ejus voluntate discedere liceret; nonnulli pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere neque interdum³ lacrimas tenere poterant: abditī in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Vulgo totis castris testamenta⁴ obsignabantur⁵. Horum vocibus ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, mi-

1) Τό δucere bellum σημαίνει ἐνταῦθα: διεξάγειν ἐπὶ μακρὸν διαρκούντα πόλεμον. 2) Ἐνθα ὁ ποταμὸς διαλείπει, δὲν ῥέει. 3) Ἐνεκα προμηθείας αὐτοῦ, τὸ δὲ commeatus = τὰ λοιπὰ ἐφόδια τοῦ πολέμου. 4) Περὶ τῶν χιλιάρχων ἰδὲ Λεξ. Τσακαλώτου ἐν λέξ. tribunus καὶ Rufuli. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ Καίσαρος tribuni militum ὡς ἐπὶ τὸ πολλὸν ἐγένοντο εὐγενεῖς νεανίαι, ἵνα κάμωσιν ἀρχὴν τοῦ πολεμικοῦ αὐτῶν σταδίου, οὗτοι ἀπόλεμοι ὄντες κατελαμβάνοντο ὑπὸ φόβου ἐν δειναῖς περιστάσεσιν, ὡς συνέδη ἐνταῦθα. Praefecti δὲ κυρίως εἶνε οἱ Ἰππάρχοι, ἀλλ' ἐνταῦθα εἶνε ἕτεροι διὰ μέσου ἄρχοντες Ἑρωματικῶν στρατευμάτων (μάλιστα δὲ ἱππέων). 5) Διαθηκὰ: ἐσφραγίζοντο. Ταῦτας δὲ κατέθετον οἱ στρατιῶται παρὰ τῶν ταμίᾳ τοῦ στρατοῦ.

lites centurionesque¹ quique equitatu praerant, pertur-
 5 babantur. Qui se ex his minus timidos existimari vole-
 bant, non se hostem vereri, sed angustias itineris et
 magnitudinem silvarum, quae intercederent inter ipsos
 atque Ariovistum, aut rem frumentariam, ut satis com-
 6 mode supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam
 Caesari renuntiabant, cum castra moveri ac signa ferri
 jussisset, non fore dicto audientes² milites, neque pro-
 pter timorem signa laturos.

1 40. Haec cum animadvertisset, convocato consilio
 omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurio-
 nibus³ vehementer eos incusavit: «primum quod aut quam
 in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quaerendum
 2 aut cogitandum putarent. Ariovistum se consule³ cupidis-
 sime populi Romani amicitiam appetisse; cur hunc tam
 3 temere quisquam ab officio⁴ discessurum judicaret? Sibi
 quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque aequi-
 tate condicionum perspecta, eum neque suam neque po-
 4 puli Romani gratiam repudiaturum. Quod si furore at-
 que amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem
 vererentur? aut cur de sua virtute aut de ipsius diligen-
 5 tia⁵ desperarent? Factum ejus hostis periculum patrum
 nostrorum memoria, cum Cimbris et Teutonis a C. Ma-
 rio⁶ pulsus non minorem laudem exercitus, quam ipse
 imperator, meritus videbatur; factum etiam nuper in
 Italia servili tumultu⁷, quos tamen aliquid usus ac di-
 sciplina, quae a nobis accepissent, sublevarent; ex quo
 judicari posse, quantum haberet in se boni constantia;

1) Ἐκαστῆ κοόρτις εἶχε ἑκατοντάρχους πρώτης τάξεως (c. priores) καὶ ἑκατοντάρχους δευτέρας τάξεως (c. posteriores, subcenturiones, optiones) 2) Ἴδὲ Λεξ. Τσακαλώτου ἐν λέξ. audio 4. 3) Αὐτοῦ ὑπάτου ὄντος, ἤτοι ἐν ἔτει 59 π. Χ. 4) Τῆς πρὸς τὸν Ῥ. δῆμον εὐγνωμοσύνης. 5) diligentia ἐνταῦθα εἶνε ἡ ἀκριβῆς πληρωσις τῶν καθήκοντων τοῦ στρατηγού. 6) Ὁ ὑπάτος Μάριος ἐνίκησε τοὺς μὲν Τεύτονας παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα τῆς Προβηγκίας ἐν ἔτει 102, τοὺς δὲ Κίμβρους παρὰ τὰ Μεδιόλανα τῷ 101 π. Χ. 7) Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπαναστάντες δοῦλοι (73 — 71 π. Χ.) ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Σπάρτακος ἦσαν κατὰ μέγα μέρος Γαλάται καὶ Γερμανοί. tumultus δὲ καλεῖται πᾶς αἰφνίδιος κίνδυνος πολέμου ἢ πόλεμος ἀκλήρυκτος μάλιστα πλείστον τῆς Ῥώμης. Ἐν τῷ τοιοῦτῳ πολέμῳ ἅπαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάβρανον τὰ ὄπλα, καλούμενοι τότε milites tumultuarii εἶτε subitarii.

propterea quod, quos aliquamdiu inermes sine causa timuissent, hos postea armatos ac victores superasent. Denique hos esse eosdem, quibuscum¹ saepenumero 6 Helvetii congressi non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superarint, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Si quos adversum proelium et fuga Gallorum commoveret, hos, si quaerent, 7 reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, cum multis menses castris se ac paludibus tenuisset, neque sui potestatem fecisset², desperantes jam de pugna et dispersos subito adortum magis ratione et consilio, quam virtute vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum³ quidem sperare nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentariae simulationem angustiasque itinerum conferrent, facere arroganter, cum aut de officio imperatoris desperare, aut praescribere viderentur. Haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos⁴, Lingonas subministrare, jamque esse in agris frumenta matura; de itinere ipsos brevi tempore iudicatos. Quod non fore dicto audientes milites neque signa 11 laturo dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta fortunam defuisse, aut aliquo facinore comperto avaritiam esse convictam⁵. Suam innocentiam⁶ perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem collaturus 12 esset, repraesentaturum et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quam primum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor valeret. Quod si praeterea nemo sequatur, tamen se cum 13 sola decima legioni iturum, de qua non dubitaret, sibi que eam praetoriam cohortem⁷ futuram». Huic legioni

1) Ἡτοι: quos, cum iis congr., superarint, οὗς, ἀφ' οὗ πρὸς αὐτοὺς συνέπλάκησαν, ἐνίκησαν. 2) Καὶ δὲν ἐδίδοτο καιρὸς νὰ προσβάλῃ αὐτόν. 3) Δῆλ. Ariovistum, τὸ δὲ capi = in fraudem induci. 4) Οἱ Λεῦκοι κατὰ κοινὸν πρὸς μεσημβρίαν τῶν Βελγῶν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Maas καὶ Mosel. 5) Ἄντ': manifesto cognitam et deprehensam. 6) Ἡ ἐννοία τοῦ innocentia σαφηνίζεται διὰ τοῦ avaritia. 7) Ἡ cohors praetoria (delecta manus impera-

Caesar et indulserat praecipue et propter virtutem confidebat maxime.

1 41. Hac oratione habita, mirum in modum conversae
sunt omnium mentes, summaque alacritas et cupiditas
belli gerendi innata est; princepsque decima legio per
tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum
judicium fecisset, seque esse ad bellum gerendum para-
2 tissimam confirmavit. Deinde reliquae legiones cum tri-
bunis militum et primorum ordinum centurionibus¹
egerunt, uti Caesari satisfacerent²: se neque unquam
dubitasse neque timuisse neque de summa belli³ suum
3 iudicium, sed imperatoris esse existimavisse. Eorum
satisfactione accepta et itinere exquisito per Divitiacum,
quod ex aliis ei maximam fidem habebat, ut millium
amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum
4 duceret⁴, de quarta vigilia, ut dixerat, profectus est. Se-
ptimo die⁵, cum iter non intermitteret, ab exploratori-
bus certior factus est, Ariovisti copias a nostris milli-
bus⁶ passuum quattuor et viginti abesse.

1 42. Cognito Caesaris adventu, Ariovistus legatos ad
eum mittit: quod antea de colloquio postulasset⁷, id per
se fieri licere, quoniam propius accessisset⁸; seque id
sine periculo facere posse existimare. Non respuit con-
2 ditionem Caesar; jamque eum ad sanitatem reverti arbi-
trabatur, cum id, quod antea petenti denegasset, ultro
polliceretur, magnamque in spem veniebat, pro suis tan-
tis populique Romani in eum beneficiis, cognitis suis
3 postulatis, fore, uti pertinacia desisteret. Dies colloquio
dictus est ex eo die quintus. Interim saepe ultro citro-
que cum legati inter eos mitterentur, Ariovistus postu-

toris) συνέκειτο ἐκ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ στρατηγοῦ, οἵτινες ἐξελέγοντο ἐκ τῶν γεννασιότατων στρατιωτῶν.

1) Οἱ ἑκατόνταρχοι τῶν πρώτων τάξεων εἶνε οἱ ὅ ἑκατόνταρχοι τῆς πρώτης κούρτης τῆς λεγεῶνος. 2) Τὸ satisfacio = τῷ me excuso alicui = ἀπολογεῖσθαι πρὸς τινα. 3) Summa belli εἶνε ἡ ἀνωτάτη διεθθονσις τοῦ πολέμου. 4) Ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ itinere exquisito. 5) Ἐν ταῖς ἐπτά ταύταις ἡμέραις ὁ Καῖσαρ ἐβάδισεν 140 Ῥωμ. μίλια, ἧτοι 240 χιλιόμετρα. 6) Μετὰ τοῦ abesse, distare συγγοτέρα τῆς ἀφαιρ. εἶνε ἡ αἰτιατική. 7) Ὡς πρὸς τὴν αἰτηθεισαν συνέντευξιν. 8) Ὑποκείμ. Caesar.

lavit, ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret : vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur : uterque cum equitatu veniret : alia ratione sese non esse venturum. Caesar, quod neque colloquium interposita causa 4 tolli volebat neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus¹ detractis, eo legionarios milites legionis decimae, cui quam maxime confidebat, imponere, ut praesidium quam amicissimum, si quid opus facto esset², haberet. Quod cum fieret, non irridicule 5 quidam ex militibus decimae legionis dixit : « plus, quam pollicitus esset, Caesarem facere ; pollicitum se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum, ad equum rescribere³ ».

43. Planities erat magna et in ea tumulus terrenus 1 satis grandis. Hic locus aequo fere spatio ab castris Ariovisti et Caesaris aberat. Eo, ut erat dictum⁴, ad colloquium venerunt. Legionem Caesar, quam equis de- 2 vexerat, passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Ariovisti pari intervallo constiterunt. Ariovistus, 3 ex equis ut colloquerentur et praeter se denos ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eo ventum est Caesar initio orationis sua senatusque in eum beneficia commemoravit, « quod rex appellatus esset a senatu, quod amicus, quod munera⁵ amplissime missa ; quam rem et paucis contigisse et pro magnis hominum officiis consuesse tribui » docebat ; « illum, cum neque aditum neque causam postulandi justam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac senatus ea praemia consecutum ». Do- 4 cebat etiam, « quam veteres, quamque justae causae necessitudinis ipsis cum Aeduis intercederent, quae senatus consulta, quotiens quamque honorifica in eos facta essent : ut omni tempore totius Galliae principatum Ae-

1) Δοτικὴ ἀπὸ τῶν Γαλατῶν ἰππέων. 2) Ἐάν τις ἀνάγκη ἤθελε παρουσιασθῆ αὐτῷ νὰ ἐνεργήσῃ. 3) Ἡ συνήθης φράσις εἶνε in equites rescribere. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ ἰππεῖς ἐπὶ Καίσαρος ἦσαν μισθωτοὶ ἢ σύμμαχοι, ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει ἦσαν Γαλάται, καὶ ὅχι ἢ ἄλλοτε ἐπιφανῆς τάξις τῶν Ῥωμαίων ἰπποτῶν. 4) constitutum. 5) Ὁ βασιλεὺς προταγορευόμενος ὑπὸ τῆς Γερουσίας amicus ἐλάμβανε καὶ πλούσια δῶρα. Ἰδὲ Λιβ. 30, 15.

dui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent; populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores velit esse; quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi, quis pati posset?» Postulavit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat¹, «ne aut Aeduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet, si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at² ne quos amplius Rhenum transire pateretur.

1 44. Ariovistus ad postulata Caesaris pauca respondit; de suis virtutibus multa praedicavit: «Transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum et arcessitum a Gallis; non sine magna spe magnisque praemiis domum propinquosque reliquisse; sedes habere in Gallia
2 ab ipsis concessas, obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consuerint: non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse; omnes Galliae civitates ad se oppugnandum venisse ac contra se castra habuisse; eas omnes copias a se uno proelio fusas ac superatas esse; si iterum experiri velint, se iterum paratum esse decertare; si pace uti velint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus pependerit. Amicitiam populi Romani sibi ornamento et praesidio, non detrimento esse oportere, idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum stipendium remittatur et dediticii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam traducat, id se sui muniendi, non Galliae impugnandae causa facere; ejus rei testimonium esse, quod nisi rogatus non venerit, et quod bellum non intulerit,
6 sed defenderit. Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum. Nunquam ante hoc tempus exercitum
7 populi Romani Galliae provinciae finibus egressum. Quid sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? Provinciam suam hanc esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum

¹) Ἄντι: ut pro mandatis, mandatorum loco haberent. ²) ἀλλά γε, ἀλλὰ τοῦλάχιστον.

faceret, sic item nos esse iniquos, quod in suo jure se
 interpellaremus. Quod fratres Aeduos appellatos diceret, 8
 non se tam barbarum neque tam imperitum esse rerum,
 ut non sciret, neque bello Allobrogum¹ proximo Aeduos
 Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentio-
 nibus, quas Aedui secum et cum Sequanis habuissent,
 auxilio populi Romani usos esse. Debere se suspicari, 9
 simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia
 habeat, sui opprimendi causa habere. Qui nisi decedat 10
 atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum
 non pro amico, sed hoste habiturum; quod si eum in-
 terfecerit, multis sese nobiles principibusque populi
 Romani gratum esse facturum; id se ab ipsis per eorum
 nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam
 atque amicitiam ejus morte redimere posset. Quod si 11
 discessisset et liberam possessionem Galliae sibi tradi-
 disse, magno se illum praemio remuneraturum et,
 quaecunque bella geri vellet, sine ullo ejus labore et
 periculo confecturum».

45. Multa ab Caesare in eam sententiam dicta sunt, 1
 quare negotio desistere non posset, et «neque suam ne-
 que populi Romani consuetudinem pati, uti optime me- 2
 ritos socios desereret: neque se judicare, Galliam potius
 esse Ariovisti, quam populi Romani. Bello superatos 3
 esse Arvernos et Rutēnos² ab Q. Fabio Maximo, quibus
 populus Romanus ignovisset, neque in provinciam³ re-
 degisset, neque stipendium imposuisset. Quodsi antiqu-
 issimum quodque tempus spectari oporteret, populi Ro-
 mani justissimum esse in Gallia imperium: si iudicium
 senatus observari oporteret, liberam debere esse Galliam,
 quam bello victam suis legibus uti voluisset».

1) Δῆλ. ἐν ἔτει 62 καὶ 61 π. Χ. Οἱ Ἀλλόβρογοι πρότερον διεξήγαγον
 σκληρὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, ἀλλὰ καίτοι ἐν ἔτει 121 π. Χ. ὑπε-
 τάχθησαν ὑπὸ τοῦ Κοίντου Φαβίου Μαξίμου, ὃς διὰ τοῦτο Allobrogicus ἐπεκλήθη,
 ὁμῶς διετέλουν πάντοτε πολέμοι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὄντες. 2) Καὶ τοῦτο
 ἐγένετο ἐν ἔτει 121 π. Χ. Οἱ δὲ Ρουτῆνοι ᾤκουν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν καὶ
 μέρος τῆς Ἀκουιτανίας. 3) Provincia ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ
 ἐπαρχία, ἥτοι πᾶσα δορυάλωτος χώρα ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας, ἣν
 διώκουν διὰ ἐνιαυσίων ἀρχόντων, τῶν ἐπαρχῶν, ὧν ἡ ἐκλογή ἦν ἐν χειρὶ
 τῆς γερουσίας.

4 46. Dnm haec in colloquio geruntur, Caesari nuntiatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere et ad nostros adequitare, lapides telaque in nostros conjicere. Caesar loquendi finem fecit seque ad suos recepit suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent. Nam etsi sine ullo periculo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat, tamen committendum non putabat, ut pulsus hostibus dici posset, eos ab se per fidem¹ in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus omni Gallia Romanis interdixisset, impetumque in nostros ejus equites fecissent, eaque res colloquium ut diremisset, multo major alacritas studiumque pugnandi majus exercitui injectum est.

1 47. Biduo post Ariovistus ad Caesarem legatos mittit: « velle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae, neque perfectae essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret, aut, si id minus vellet, e suis legatis² aliquem ad se mitteret. » Colloquendi Caesari causa visa non est, et eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum e suis sese magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris objecturum existimabat. Commodissimum visum est C. Valerium Procillum³, C. Valerii Caburi filium, summa virtute et humanitate adulescentem, cujus pater a C. Valerio Flacco⁴ civitate donatus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, qua multa jam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur, et quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere, et M. Mettium, qui hospitio⁴ Ariovisti utebatur. His mandavit, ut, quae diceret Ariovistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos cum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo praesente, conclamavit⁵: « Quid ad se venirent? An specu-

1) Ἄντι: fide data adductos. 2) Legatus ἑνταῦθα εἶνε ἐν γένει ὁ ἀπεσταλαμένος, ὁ διάγγελος. 3) Πρόλ. Α, 19, 3. 4) Ὁ Οὐαλέριος Φλάκκος τῷ 63 π. Χ. ἤτοι 25 ἔτη πρὸ τῶν συμβάντων τούτων ἦτο ἑπαρχὸς τῆς ἐν Γαλατία Ῥωμαϊκῆς ἑπαρχίας. Ἡ δὲ πολιτογράφησις ἦτο μεγίστη τιμὴ καὶ ἔνδειξις μεγίστης εὐνοίας. 5) Ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐβόησεν οὕτως

landi causa?» Conantes dicere prohibuit et in catenas conjecit.

48. Eodem die castra promōvit et millibus passuum 1
sex a Caesaris castris sub monte consedit. Postridie
ejus diei praeter castra Caesaris suas copias traduxit et
millibus passuum duobus ultra eum castra fecit, eo con-
silio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis et
Aeduis supportaretur, Caesarem intercluderet. Ex eo die 2
dies continuos quinque Caesar pro castris suas copias
produxit et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ario-
vistus proelio contendere, ei potestas non deesset. Ario-
vistus his omnibus diebus exercitum castris continuit,
equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pug- 3
nae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant
sex, totidem numero pedites¹ velocissimi ac fortissimi,
quos ex omni copia singuli singulos suae salutis causa
delegerant. Cum his in proeliis versabantur, ad eos se 4
equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurre-
bant, si qui graviore vulnere accepto equo deciderat,
circumsistebant: si quo erat longius prodeundum aut
celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione
celeritas, ut jubis equorum sublevati cursum adae-
quarent.

49. Ubi eum castris se tenere Caesar intellexit, ne 1
diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo
in loco Germani consederant, circiter passus sexcentos
ab his, castris idoneum locum delegit acieque triplici
instructa ad eum locum venit. Primam et secundam
aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic 2
locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est,
aberat. Eo circiter hominum numero XVI millia expe-
dita cum omni equitatu Ariovistus misit, quae copiae
nostros perterrerent et munitione prohiberent. Nihilo 3
secius Caesar, ut ante constituerat, duas acies hostem
propulsare, tertiam opus perficere jussit. Munītis castris

ἵνα θεωρηθῶσιν ὡς κατάσκοποι καὶ οὐχὶ ὡς πρέσβεις, οὔτινες διὰ τοῦτο ἐθεω-
ροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι.

1) Οἱ τοιοῦτοι πεζοὶ κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (Ἑλλ. 7, 5, 23) ἐκαλοῦντο
ὀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀμειπτοι, ἤτοι ἅμα τοῖς ἵππεσιν τεταγμένοι.

duas ibi legiones reliquit et partem auxiliorum; quattuor reliquas in castra majora reduxit.

1 50. Proximo die, instituto suo, Caesar e castris utrisque copias suas eduxit paulumque a majoribus castris progressus aciem instruxit; hostibus pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum 2 Ariovistus partem suarum copiarum, quae castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque usque ad vesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus multi- 3 tis et illatis et acceptis vulneribus in castra reduxit. Cum ex captivis quaereret Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio non decertaret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familiae eorum sortibus et vaticinationibus¹ declararent, utrum proelium committi ex usu esset, necne: eas ita dicere: Non esse fas, Germanos superare, si ante novam lunam proelio contendissent.

1 51. Postridie ejus diei Caesar praesidio utrisque castris, quod satis esse visum est, reliquit; omnes alarios² in conspectu hostium pro castris minoribus constituit, quod minus multitudine militum legionariorum pro ho-

¹ Διὰ κλήρων καὶ διαφόρων μαντευμάτων. Περὶ τῆς διὰ τῶν κλήρων μαντείας ὁ Τάκιτος (Γερμ. X) λέγει: Τὸ τῶν κλήρων ἔθος ἀπλοῦν ἐστίν. Κλάδον καρποφόρου δένδρου ἀποκίψαντες, κόπτουσιν εἰς κλαδίσκους καὶ τοῦτους σημεῖοις τισὶ διακεκριμένους ἐπὶ λευκῆς ἐσθῆτος εἰκῆ καὶ ὡς τύχη διαοπεύρουσιν. Μετ' οὐ πολὺ δέ, ἂν μὲν περὶ τοῦ δημοσίου συμβουλὴ ζητηται, ὁ τῆς πολιτείας ἱερεὺς, ἂν δὲ περὶ ἰδιώτου, αὐτός ὁ οἰκοδεσπότης, δεηθεὶς τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπων ἕκαστον κλαδίσκον τρίς αἶρει, τοὺς δὲ ἀρθέντας ἐρμηνεύει κατὰ τὸ ἐντοπωθὲν πρότερον σημεῖον. Αἱ δὲ vaticinationes ἦσαν ἄλλου εἶδους προφητεία, περὶ ᾧ ὁ Πλούταρχος (Κατ. κεφ. 19) λέγει: « ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοῦ; ἤμβλυσε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἱ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι καὶ βρυμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαίρομεναι προεπισίζον, οὐκ ἔωται μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην ». Ἦσαν δὲ κατὰ Τάκιτον (Γερμ. 11) αἱ ἡμέραι τῆς νέας σελήνης καὶ τῆς πανσελήνου εὐτυχεῖς τοῖς Γερμανοῖς ἡμέραι. ² Alarii ἐλέγοντο ὁ τῶν ἐπικούρων στρατός ὁ τε πεζός καὶ ἵπτικός. Ἐκλήθησαν δὲ alarii (alares) ἢ alae, διότι ἐν τῇ μάχῃ ἐπὶ τῶν δύο πετερόγων τῆς παρατάξεως (in alis) τῆς Ῥωμ. λεγεῶνος ἴσταντο, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς legionarios: ἕκαστη δὲ πτέρυξ (ala) εἶχεν 6 διαδεχομένους ἀλλήλους ἡγεμόνας (praefecti), οἵτινες ὑπὸ τοῦ ὑπάτου συνήθως ἐν Ῥωμαίων ἀξιοματικῶν ἐξελέγοντο.

stium numero valebat, ut ad speciem alariis uteretur. Ipse triplici instructa acie usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario¹ Germani suas copias castris² eduxerunt generatimque constituerunt paribus interval-
lis, Harūdes, Marcomannos, Tribōces, Vangiōnes, Nemē-
tes, Sedusios, Suebos, omnemque aciem suam raedis et
carris circumdederunt, ne qua spes in fuga relinquere-
tur. Eo mulieres imposuerunt, quae in proelium profi-
ciscences passis manibus² flentes implorabant, ne se in
servitum Romanis traderent.

52. Caesar singulis legionibus singulos legatos et 1
quaestorem³ praefecit, uti eos testes suae quisque vir-
tutis haberet. Ipse a dextro cornu⁴, quod eam partem⁵ 2
minime firmam hostium esse animum adverterat, proeli-
um commisit. Ita nostri acriter in hostes signo dato impe-
tum fecerunt, itaque⁶ hostes repente celeriterque procur-
rerunt, ut spatium pila in hostes conjiciendi non dare-
tur. Rejectis pilis commūnis gladiis pugnatum est: at 3
Germani celeriter ex consuetudine sua, phalange facta,
impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures 4
nostri⁷ milites, qui in phalangas insilirent et scuta man-
ibus revellerent et desuper vulnerarent. Cum hostium 5
acies a sinistro cornu pulsa atque in fugam conversa
esset, a dextro cornu⁸ vehementer multitudine suorum
nostram aciem premebant. Id cum animadvertisset P. 6
Crassus⁹ adulescens, qui equitatu praerat, quod ex-

1) Ἀναγκαζόμενοι, ἀναγκασθέντες: διότι ὁ Καῖσαρ μέχρι τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν ἐξέτεινε τὰ τάξεις τοῦ στρατοῦ του. Ὁ Πλούτ. ἐ. ἀ. κεφ. 19 λέγει: καὶ προσβολὰς (Καῖσαρ) ποιούμενος τῆς ἐρύμασι καὶ λόφοις, ἐφ' ὧν ἐστρατοπέδουσι, ἐξηγγράνε καὶ παρῶξου καταβάνας πρὸς ὄργην διαγωνίσασθαι. 2) Ἀναπετάσασαι, ἐκτείνασαι τὰς χεῖρας. Περὶ τοῦ ῥήμ. pando ἰδὲ Λεξ. Τσαλαλώτου. 3) Ὁ quaestor (ταμίης) ἦτο πολιτικός καὶ οικονομικός ὑπάλληλος τῆς ἐπαρχίας, ἀναλαμβάνων ἐν σὲ καὶ τοιαύτας, οἷα ἡ προκειμένη, ὑπερησείας. 4) Δῆλ. τοῦ αὐτοῦ στρατεύματος. 5) Δῆλ. τὸ ἀπέναντι τοῦ δεξιῶν τῶν Ῥωμαίων μέρος. ἦτοι τὸ ἀριστερόν κέρας. 6) itaque = et ita, καὶ οὕτω. 7) Κατηγορ. = qui nostri erant. 8) A sinistro cornu — a dextro cornu δηλ. Germanorum. 9) Ὁ Κράσσις οὗτος ἦν υἱὸς τοῦ Κράσσου, ἐνὸς τῶν ἀποτελεσάντων τὴν πρώτην τριανδρίαν, φονευθεὶς ἔπειτα μετὰ τοῦ πατρὸς του εἰς τὴν κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείαν.

peditior erat, quam ii, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit.

1 53. Ita proelium restitutum est, atque omnes hostes
 2 terga verterunt neque prius fugere destiterunt, quam ad
 3 flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter quin-
 4 que pervenerunt. Ibi perpauca aut viribus confisi tranare
 5 contenderunt, aut lintribus inventis sibi salutem repperunt.
 6 In his fuit Ariovistus, qui, naviculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit¹: reliquos omnes consecuti equites nostri interfecerunt. Duae fuerunt Ariovisti uxores² una Sueba natione, quam domo secum duxerat, altera Norica³, regis Voccionis soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam: utraque in ea fuga periit. Duae filiae harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus, cum a cuctodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipsum Caesarem hostis equitatu persequentem incidit. Quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa victoria⁴ voluptatem attulit quod hominem honestissimum provinciae Galliae, suum familiarem et hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat, neque ejus calamitate de tanta voluptate et gratulatione quidquam fortuna deminuerat. Is se praesente de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: sortium beneficio se esse incolumem. Item M. Mettius repectus et ad eum reuctus est.

1 54. Hoc proelio trans⁸ Rhenum nuntiato Suebi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti coeperunt; quos Ubii, qui proximi Rhenum incolunt, [ut] perterritos [senserunt] insecuti, magnum ex his numerum occide-

1) 'Ο 'Αριόβιστος μετά τήν φυγήν αὐτοῦ ἴσως ἐκ τῆς λύπης τοῦ ἀπέθανεν, ὡς διαρρήδην ἐν Βιβλ. Ε, κεφ. 29 λέγεται: magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem. 2) Μῦνοι βαρβάρων οἱ Γερμανοὶ ἐλάμβανον κατὰ Τάκιτον (Γερμ. 48) μίαν γυναῖκα, πλὴν τῶν εὐγενῶν, οἷτινες πλείονας ἐνομφεύοντο. 3) Οὐσιαστ. Νορική, ἐκ Νορικοῦ. 4) 'Ο Πλούταρχος (ἐ. ἀ. κεφ. 19, 25) περὶ τῆς νίκης ταύτης λέγει: Γενομένης δὲ λαμπρᾶς τροπῆς αὐτῶν ἐπὶ σταδίου τετρακοσίου ἄλλοι τοῦ 'Ρήνου διώξας κατέπλησε τοῦτο πᾶν νεκρῶν τὸ πεδῖον καὶ λαφύρων. 'Αριόβιστος δὲ φθάσας μετ' ὀλίγων διεπέρασε τὸν 'Ρήνον' ἀριθμὸν δὲ νεκρῶν μ. μ. ρ. ἄ. δ. α. ὁ κ τ ὦ γενέσθαι λέγουσιν.

runt. Caesar una aestate duobus maximis bellis confectis maturius paulo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit; hibernis Labienum praeposuit; ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos¹ profectus est.

¹) Πρὸς τὸ δικάσαι, ἵνα ἀσχοληθῇ εἰς (τὰς τῆς ἐπαρχίας) δίκας· κυρίως δὲ conventus ἐκαλοῦντο τὰ ἐν ταῖς πρωτεύουσαις τῶν ἐπαρχιῶν δικαστικὰ συνέδρια, τῶν ἐν ταύταις Ῥωμαίων πολιτῶν, οἵτινες εἶδος ἰδιαιτέρας κοινότητος ἐσημάτιζον· εἰς ταῦτα δὲ ὁ ἑπαρχὸς ἐν ῥηταῖς ἡμέραις μᾶλλον τοῦ χειμῶνος ἄφειλε νὰ παρευρίσκηται πρὸς ἐκδίκασιν σπουδαίων δικῶν.

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Περίληψις

I. Συνωμοσία καὶ πόλεμος τῶν Βελγῶν.

Κε φ. 1. Συνωμοσία τῶν Βελγῶν. 2 — 3. Παράδοσις τῶν Ῥήμων, τοῦ Καίσαρος ἀρικομένου. 4. Καταγωγή καὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν Βελγῶν. 5. Διάβασις τοῦ στρατοῦ διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἄξονος καὶ στρατοπέδευσις ἐν ταῦθα. 6 — 7. Προσβολὴ ὑπὸ τῶν Βελγῶν τῆς πόλεως Βίβρακτος καὶ σωτηρία αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος στρατὸν πέμψαντος. 8. Στρατοπέδευσις τοῦ Καίσαρος ἐπὶ τόπον ἐπιτηδεῖον εἰς τοῦτο. 9 — 11. Ἀναχώρησις τῶν Βελγῶν πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας αὐτῶν ἀπὸ τῶν Αἰδούων. Ματαία ὑπ' αὐτῶν προσβολὴ τοῦ ὑπάρχου Τιτουρίου. Σφαγὴ τῶν Βελγῶν. 12—14. Παράδοσις τῶν Σουεσιώνων καὶ Βελλοβάκων. 15. Παράδοσις τῶν Ἀμβιανῶν. Ἡθὴ τῶν Νερονύτων. 16 — 28. Πόλεμος κατὰ Νερονύτων. Ἡττα καὶ παράδοσις αὐτῶν. 29 — 33. Ὁ πρὸς τοὺς Ἀδουατικοὺς πόλεμος, πολιτορχία, ἀπιστία καὶ δυστυχία αὐτῶν.

II. Ἐκστρατεία II. Κράσσου κατὰ τῆς Ἀρμορικῆς.

Κε φ. 34. Πολλὰι παράλια πολιτεῖαι ὑποτάσσονται τῷ Ποπίλλω Κράσσῳ.

III. Τὰ μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Βελγῶν.

Κε φ. 35. Φήμη περὶ τοῦ πολέμου τούτου παρὰ τοῖς βαρβάροις. Πρόσβεισι τῶν Γερμανῶν πρὸς τὸν Καίσαρα. Πορεία τοῦ Καίσαρος εἰς Ἰταλίαν καὶ Ἰλλυρίαν. Χειμάδια. Ἐπινίτιοι θνῶσαι ἐν Ῥώμῃ.

57 π. X. 697 ἄ. ν. Ῥώμης.

I. Conjuratio Belgarum et bellum.

1 I. Cum esset Caesar in citeriore Gallia¹ in hibernis, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores

¹) Ἡ Gallia citerior ἢ Gallia cisalpina ἀπὸ τοῦ 222 π. X. Ῥωμαϊκῆ οὐσα ἐπαρχία, διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Ἡάδου ποταμοῦ, διηρέτο εἰς G. cispadanam καὶ G. transpadanam. Περὶλ. Α. 1, σημ. 1. Τὰ δὲ hiberna, orum εἶνε

afferebantur litterisque item Labiēni¹ certior fiebat, omnes Belgas, quam² tertiam esse Galliae partem dixeramus, contra populum Romanum conjurare obsidesque inter se dare. Conjurandi has esse causas: primum, quod² vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur; deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui³, ut Germanos diutius in Gallia versari noluerant, ita populi Romani exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia moleste ferebant, partim qui mobilitate et levitate animi novis imperiis studebant⁴; ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus atque his, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio nostro consēqui poterant.

2. His nuntiis litterisque commotus Caesar duas legiones in citeriore Gallia novas conscripsit et inīta aetate in interiorem Galliam qui deduceret⁵ Q. Pedium legatum misit. Ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit⁶; dat negotium Senonibus⁷ reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant, seque de his rebus certiozem faciant. Hi constanter omnes nuntiaverunt,² manus cogi, exercitum in unum locum conduci. Tum vero dubitandum non existimavit, quin ad eos proficisceretur. Re frumentaria comparata castra movet diebusque circiter quindecim ad fines⁸ Belgarum pervenit.

τά χειράδια, ἤτοι γαιμερινὰ στρατόπεδα, ἐν αἷς οἱ Ῥωμαῖοι διεχέμεζον μέχρι τοῦ ἔαρος, ὅποτε ἤρχίζον οἱ πόλεμοι.

1) Ὁ Λαβιηνός ἦτο ὁ 3 παρχος τοῦ Καίσαρος. Περὶ ὁ πάρχων ἰδὲ σελ. 9, σημ. 4. 2) Καθ' ἔλξιν, ἀντί: quos. Ἡ Βελγική περιελάμβανε πάντας τοὺς λαοὺς τοῦς οἰκοῦντας μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Σηκουάνα, Μαιρίνα, τοῦ Ῥήνου καὶ τῆς θαλάσσης. 3) Partim (ab iis) qui—, partim (ab iis) qui— studebant. Τὸ δὲ partim . . . partim—οἱ μὲν . . . οἱ δὲ, χρησιμεύει πρὸς ἐπιμερισμὸν τοῦ nonnulli. 4) Ἐκανοτόμου, ἐνεωτέρου, ἐπεδίωκον τὴν ἀνατροπὴν τῆς πολιτείας ἰδὲ Λεξικὸν Τσακαλώτου. 5) ut is eam deduceret. Περὶ δὲ λεγεωνος ἰδὲ σελ. 7 σημ. 4. 6) Τὸ στρατεύμα τοῦ Καίσαρος συνίστατο ἐξ 8 λεγεώνων, τῆς 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 καὶ 14, ἧτι ἐκ 40000 ἀνδρῶν. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς προστεθῶσι εἶ: οἱ ἐπίκουροι 13000 πεζοὶ καὶ 5000 ἵππει; καὶ οἱ Ἀλδοοι, ἀνέρχεται εἰς 60000 ἀνδρας. 7) Οἱ Σένονες ἦσαν ἰσχυρὸν Κελτικὸν φύλον ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Σηκουάνα. 8) Τὰ εἰ: nis οὐσιαστ. τίνος γένους εἶνε; ἰδὲ σελ. 3 σημ. 7.

- 1 3. Eo cum de improviso celeriusque omni opinione venisset, Remi, qui proximi Galliae ex Belgis sunt, ad eum legatos, Iccium et Andocumborium, primos civitatis, miserunt, qui dicerent se suaque omnia in fidem atque in potestatem populi Romani permittere, neque se cum Belgis reliquis consensisse, neque contra populum 2 Romanum conjurasse, paratosque esse et obsides dare et imperata facere et oppidis 1 recipere et frumento ceterisque rebus juvare 2; reliquos omnes Belgas in armis esse, Germanosque, qui cis Rhenum incolant, sese cum his conjunxisse, tantumque esse eorum omnium furorem, ut ne Suessiones quidem, fratres consanguineosque suos, qui eodem jure et eisdem legibus utantur, unum imperium unumque magistratum cum ipsis habeant, deterere potuerint, quin cum his consentirent.
- 1 4. Cum ab his quaereret 3, quae civitates quantaque in armis essent et quid in bello possent, sic reperiebat: « plerosque Belgas esse ortos ab Germanis 4 Rhenumque antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi consedis Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse, solosque esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia 5 vexata Teutonos Cimbroque intra fines suos ingredi prohibuerint. Qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnoque spiritus in re militari 3 sumerent. De numero eorum omnia se habere explorata», Remi 6 dicebant, «propterea quod propinquitatibus affinitatibusque juncti, quantam quisque 7 multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognoverint. Plurimum inter eos Bellovacos et virtute et auctoritate et hominum numero valere: hos posse conficere armata millia centum, pollicitos ex eo numero electa LX, totiusque belli imperium sibi postu-

1) Περὶ τοῦ oppidum ἰδὲ σελ. 5 σημ. 7. 2) Ἀνάμματα τῆς ἀ. συζυγίας εἶνε τὰ ἐπόμενα τρισκαίδεκα ῥήματα: crepo, cubo, frico, juvo, lavomico, neco, plico-, seco, veto, tono-, πρόσθετος δὲ καὶ sono. 3) Ὁ πότις δ. ἐρωτώη. 4) Οἱ Βέλγαι ἐσεμνύνοντο ἐπὶ τῇ Γερμανικῇ αὐτῶν καταγωγῇ. Ἰδὲ Τακ. Γερμ. 28. 5) Ἀπάσης τῆς Γαλλίας, οὐχὶ δὲ μόνον τῆς Κελτικῆς. 6) Οἱ Ῥῆμοι κατοικοῦν ἐν τῇ Ardennen μεταξὺ τῶν ποταμῶν Maas καὶ Marne. Πρωτεύουσα δὲ αὐτῶν ἦτο τὸ Durocortorum (Rheims). 7) Ἀντί: quaeque pars Belgarum.

lare. Suessiones suos esse finitimos, latissimos feracis-
simosque agros possidere¹. Apud eos fuisse regem no-
stra etiam memoria Divitiacum², totius Gallia potentis-
simum, qui cum magnae partis harum regionum, tum
etiam Britanniae imperium³ obtinuerit: nunc esse Gal-
bam: ad hunc propter justitiam prudentiamque summam
totius belli omnium voluntate deferri: oppida habere
numero XII, polliceri millia armata quinquaginta; totidem
Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur longissi-
meque absint; XV millia Atrebates, Ambianos X millia,
Morinos XXV millia, Menapios VII millia; Calètes X
millia, Velioccasses et Veromanduos totidem; Aduatucos
XIX millia; Condrusos, Eburones, Caeroesos, Paemā-
nos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad
XL millia.

5. Caesar Remos cohortatus liberaliterque oratione
prosecutus⁴ omnem senatum ad se convenire principum-
que liberos obsides ad se adduci jussit. Quae omnia ab
his diligenter ad diem⁵ facta sunt. Ipse Divitiacum Ae-
duum magnopere cohortatus docet, quanto opere rei pu-
blicae communisque salutis⁶ intersit, manus hostium
distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confi-
gendum sit. Id fieri posse, si suas copias Aedui in fines
Bellovacorum introduxerint et eorum agros populari coe-
perint. His mandatis eum ab se dimittit. Postquam
omnes Belgarum copias in unum locum coactas ad se ve-
nire vidit⁷ neque jam longe abesse ab his, quos mise-
rat, exploratoribus⁸ et ab Remis cognovit, flumen Axō-
nam⁹ quod est in extremis Remorum finibus, exercitum
traducere maturavit atque ibi castra posuit. Quae res et
latus unum castrorum ripis fluminis muniebat et, post-
eum quae essent, tuta ab hostibus reddebat et, comme-

¹) Τὸ διαφέρει τὸ possido τοῦ possideo; ²) Ὁ Διβιτιακὸς οὗτος, ἐὰν μὴ
ἡμαρτημένως εἶνε γεγραμμένον τὸ ὄνομα, δὲν εἶνε ὁ αὐτὸς τῶν ἐν τῶν Α'. βιβλίῳ
καὶ κατωτέρω (κεφ. 5, 2) μνημονευομένων. ³) Ἴδὲ Λεξικὸν Τσακαλώτου.
⁴) Περὶ τοῦ prosequor aliquem oratione, beneficiis κτλ. ἴδὲ Λεξικὸν Τσα-
καλώτου: ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ senatus. ⁵) Ἄντι: ad certam diem. ⁶) Τῇ
(τῶν Ῥωμαίων καὶ Αἰδοίων) σωτηρίᾳ. ⁷) Ἄντι: intellexit, ἐνόησεν. ⁸) Ἴδὲ
σελ. 10, σημ. 5. ⁹) Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ τανῶν Aisne, παραπίταμος τοῦ
Oise.

atus ab Remis reliquisque civitatibus ut sine periculo ad
 6 eum portari posset, efficiebat. In eo flumine pons¹ erat.
 Ibi praesidium ponit et in altera parte² fluminis Q. Ti-
 turium Sabinum legatum cum sex cohortibus³ relinquit:
 castra in altitudinem pedum duodecim vallo fossaque
 duodeviginti pedum⁴ munire jubet.

¹ 6. Ab his castris oppidum Remorum, nomine Bi-
 brax⁵, aberat millia passuum VIII. Id ex itinere magno
² impetu Belgae oppugnare coeperunt. Aegre eo die su-
 stentatum est. Gallorum eadem⁶ atque Belgarum oppu-
 gnatio est. haec. Ubi circumjecta multitudo hominum
 totis moenibus, undique in murum lapides jaci coepti
 sunt⁷ murusque defensoribus nudatus est, testudine
³ facta⁸ portas succendunt⁹ murumque subruunt. Quod
 tum facile fiebat. Nam cum tanta multitudo lapides ac
 tela conjicerent, in muro consistendi potestas erat
 nulli. Cum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius
 Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui
 tum oppido praefuerat, unus ex his, qui legati de pace
 ad Caesarem venerant, nuntios ad eum mittit, nisi sub-
 sidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non
 posse.

¹ 7. Eo¹⁰ de media nocte Caesar iisdem ducibus usus,
 qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas et Cretas sagitta-
 rios et funditores Balcares subsidiō oppidanis mittit;
² quorum adventu et Remis cum spe defensionis studium
 propugnandi accessit et hostibus eadem de causa spes

1) Πῶς εἶνε ἢ γέν. πληθ. τοῦ pons καὶ διατί; ἰδὲ σελ. 4, σημ. 4. 2) Ἦτοι: ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης. 3) Ἡ κοόρτις ἀποτελεῖ τὸ δέκατον τῆς λεγεῶ- νος, ἦτοι συνίστατο ἐκ 300 — 360 ἀνδρῶν ἐκάστη; ἰδὲ Θ. Β. Βενιζέλου περὶ τῶν πολεμικῶν τῶν Ῥωμ. σελ. 40 — 41. 4) Δηλ. in latitudinem. 5) Ἡ πό- λεις Βίβραξ πηθανῶς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ὄρους; Vieux — Laon. Περὶ δὲ τοῦ passus ἰδὲ σελ. 8, σημ. 2. 6) Ἡ αὐτὴ οὖσα: τὸ δὲ est haec = εἶνε ἦδε; διότι ἡ ἀντων. hic ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐλληνικὴν οὗτος καὶ ὅδε. 7) Ἐνεργητ. lapides jacere coeperunt nostri: τοῦς δὲ λίθους ἔβαλλον διὰ τῶν λιθοδόλων ἢ τῶν σφενδαῶν. 8) Χελώνην (συνασπισμῶν) ποιησάμενοι. Οἱ Ῥωμαῖοι δηλ. ὑπὲρ τῶν κεφαλῶν ἔχοντες τὰς ἀσπίδας καὶ συμφράττοντες αὐτὰς ἐχώρουν ὑπὸ τὴν σκέπην ταύτην. 9) Ὑποκαίουσι τὰς πύλας, αἵτινες ἐκ ξύλου ἦσαν. Ἐν τῇ ἡμε-τέρᾳ μεταφράσει ἔχομεν χωροῦσι (πρὸς τὰς πύλας) κατὰ τὴν γραφὴν (portas) succedunt. 10) Ἦτοι: in eum locum, in urbem.

potiundi¹ oppidi discessit. Itaque paulisper apud oppi- 3
dum morati agrosque Remorum depopulati, omnibus vi-
cis aedificiisque², quos adire potuerant, incensis, ad ca-
stra Caesaris omnibus copiis contenderunt et ab³ milli-
bus duobus castra posuerunt, quae castra, ut fumo atque
ignibus significabatur, amplius millibus passuum octo
in latitudinem patebant.

8. Caesar primo et propter multitudinem hostium et 4
propter eximiam opinionem virtutis proelio supersede-⁴
re statuit; quotidie tamen equestribus proeliis, quid hostis
virtute posset et quid nostri auderent, periclitabatur. Ubi 2
nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad
aciem instruendam natura opportuno atque idoneo⁵, quod
is collis, ubi castra posita erant⁶, paululum ex planitie
edūtus, tantum adversus in latitudinem patebat, quantum
loci acies instructa occupare poterat, atque ex utraque
parte lateris dejectus habebat⁷ et in frontem leniter fa-
stigatus paulatim ad planitiem redibat, ab utroque latere
ejus collis transversam fossam obduxit circiter passuum
CD et ad extremas fossas castella constituit, ibique tor-
menta collocavit, ne, cum aciem instruxisset, hostes,
quod tantum multitudine poterant, ab lateribus pugnan-
tes suos circumvenire possent. Hoc facto duabus legioni- 3
bus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, ut,
si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex le-
giones pro castris in acie constituit. Hostes item suas
copias ex castris eductas instruxerant.

9. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium 1
exercitum. Hanc si nostri transirent, hostes exspecta-
bant; nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret,
ut impeditos aggredierentur, parati in armis erant. Inte- 2

1) Ἀντί τοῦ potiendus καὶ potiendi συνθεστέρα εἶνε τὰ potiendus καὶ potiundi. 2) Περὶ τούτων ἰδὲ σελ. 5, σημ. 8 καὶ σελ. 6, σημ. 1. 3) Ἡ αβ δηλοῖ ἐν: αὐθα τὴν ἀπόστασιν. 4) Οὐ ποιεῖν μάχην. 5) Ἄραια, ἀπόλυτος = cum locus opportunus atque idoneus esset. 6) Ὁ Κοῦσαρ φαίνεται ὅτι εἶχε στρατοπεδεύσει ἐπὶ τῶν ὄψιμάτων τοῦ Manchamp. 7) Ἀντί: latera prae-rupta habebat, ἥτοι ὁ λόφος εἶχεν ἐκατέρωθεν ἀποκρήμους πλευράς, ἐνῶ πρὸς τα ἐμπροσθεν (in frontem), ἡρέμα καταφερῆς ὢν leniter fastigatus, οὐχὶ ἀπο-τόμως κατήρχετο εἰς τὴν πεδιάδα. Περὶ τοῦ fastigatus ἰδὲ Λεξ. Τσοκαλιότου.

rim proelio equestri inter duas acies contendebatur¹. Ubi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equi-
³ tum proelio nostris², Caesar suos in castra reduxit. Hos-
 tes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contende-
⁴ runt, quod esse post nostra castra demonstratum est. Ibi
 vadis repertis partem suarum copiarum traducere conati
 sunt eo consilio, ut, si possent, castellum³, cui praeerat
 Q. Titurius legatus, expugnarent pontemque interscinderent; si minus potuissent, agros Remorum popularentur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant, com-
 meatuque nostros prohiberent.

¹ 10. Caesar certior factus ab Titurio omnem equita-
 tum et levis armaturae Numidas, funditores sagittarios-
 que pontem traducit atque ad eos contendit. Acriter in eo
² loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine
 aggressi magnum eorum numerum occiderunt. Per eo-
 rum corpora⁴ reliquos audacissime transire conantes
 multitudine telorum reppulerunt; primos, qui transie-
³ rant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi
 et de expugnando oppido et de flumine transeundo spem
 se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum ini-
 quiorem progrēdi pugnandi causa viderunt, atque ipsos
 res frumentariae deficere coepit, concilio convocato con-
 stituerunt, optimum esse domum suam quemque⁵ rever-
 ti et, quorum in fines primum Romani exercitum intro-
 duxissent, ad eos defendendos undique convenirent, ut
 potius in suis, quam in alienis finibus decertarent
⁴ et domesticis copiis rei frumentariae uterentur. Ad
 eam sententiam cum reliquis causis haec quoque ratio
 eos deduxit, quod Divitiacum atque Aeduos finibus
 Bellovacorum appropinquare cognoverant. His persuaderi,
 ut diutius morarentur neque suis auxilium fer-
 rent, non poterat.

¹) Contentio proelii equestris fiebat. ²) Ἀραιοι ἀπόλυτοι = cum proe-
 lium equitum secundior esset nostris. ³) Τὸ ὄψωμα τοῦτο ἔκειτο ἐπὶ τῆς
 ἀριστερᾶς ὀθῆς τοῦ Ἀξονος πρὸς φύλαξιν τῆς ἐπ' αὐτοῦ γεφύρας: τὸ δὲ μικρὸν
 κατωτέρω minus = non. ⁴) Πλείστους διέσπειραν, ὥστε καὶ λίμνας καὶ ποτα-
 μούς βαθεῖς τοῖς Ῥωμαίοις νεκρῶν πληθεῖ περατοῦς γενέσθαι. Πλουτ. Κατ. 20.
⁵) Ἀντὶ quamque partem Belgarum, ὡς ἐν Β, 5, 4.

11. Ea re constituta, secunda vigilia¹ magno cum 1
 strepitu ac tumultu castris egressi nullo certo ordine
 neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum
 peteret² et domum pervenire properaret, fecerunt, ut
 consimilis³ fugae profectio videretur. Hac re statim Caes- 2
 ar per speculatores⁴ cognita insidias veritus, quod, qua
 de causa discederent, nondum perspexerat, exercitum
 equitatumque castris continuit. Prima luce confirmata³
 re ab exploratoribus omnem equitatum, qui novissimum
 agmen⁵ moraretur, praemisit. His Q. Pedium et L. Au- 4
 runculeium Cottam legatos praefecit. T. Labienum le-
 gatum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi novis- 5
 simos adorti et multa millia passuum prosecuti magnam
 multitudinem eorum fugientium conciderunt, cum ab ex-
 tremo agmine, ad quos⁶ ventum erat, consisterent for-
 titerque impetum nostrorum militum sustinerent, prio-
 res⁷, quod abesse a periculo viderentur neque ulla ne-
 cessitate neque imperio continerentur, exaudito clamore,
 perturbatis ordinibus⁸, omnes in fuga sibi praesidium
 ponerent. Ita sine ullo periculo tantam eorum multitu- 6
 dinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium,
 sub occasumque solis destiterunt seque in castra, ut erat
 imperatum, receperunt.

12. Postridie ejus diei Caesar, priusquam se hostes 1
 ex terrore ac fuga reciperent, in fines Suessidionum, qui
 proximi Remis erant, exercitum duxit et magno itinere
 confecto ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex iti- 2
 nere⁹ oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus
 esse audiebat, propter latitudinem fossae muri que alti-
 tudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit.
 Castris munitionis, vineas agere¹⁰, quaeque ad oppugnan-

1) Περὶ τοῦ vigilia ἰδὲ σελ. 10 σημ. 6. 2) τ. ἔ. ἕκαστος ἐξήτει νὰ εἶνε ὁ
 πρῶτος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. 3) Ὁλως ὁμοία τὸ δὲ fugae εἶνε δοτικὴ. 4) Ἰδὲ σελ.
 10 σημ. 5. 5) novissimum agmen εἶνε ὁλόκληρος ἡ ὀπισθοφυλακὴ, ἐνῶ extre-
 mum agmen εἶνε τὸ ὅλως ὀπισθεν ταύτης μέρος. 6) Προσδιορίζει τὸ agmen
 τὸ δὲ ventum erat ἀπροσώπως. 7) Οἱ προπορευθέντες, οἱ φεύγοντες. 8) τ. ἔ.
 exaudito clamore, ordines perturbarentur et — ponerent, ἢ = cum ex. cl.
 perturbati ordines essent. 9) Ἐκ τῆς πορείας, χωρὶς δηλ. νὰ στρατοπεδεύσῃ,
 ἤτοι δι' ἐφόδου ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ ταύτην. 10) Τὸ agere δηλοῖ τὴν πλη-
 σίαν πολυμικῶν μηχανῶν εἰς τὸ προσβαλλόμενον σημεῖον· πρὸλ. turres, cuni-

3 dum usui erant, comparare coepit. Interim omnis ex fuga Suessionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit¹. Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere jacto² turribusque constitutis³, magnitudine operum, quae neque viderant ante Galli neque audierant, et celeritate Romanorum permoti legatos ad Caesarem de deditione mittunt et, petentibus Remis, ut conservarentur⁴, impetrant.

1 13. Caesar, obsidibus acceptis primis civitatis atque ipsius Galbae regis duobus filiis armisque omnibus ex oppido traditis in deditionem Suessiōnes accepit exercitumque in Bellovācos ducit. Qui cum se suaque omnia in oppidum⁵ Bratuspantium contulissent, atque ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter millia passuum quinque abesset, omnes majores natu ex oppido egressi manus ad Caesarem tendere et voce significare coeperunt, sese in ejus fidem ac potestatem venire neque contra populum Romanum armis contendere. Item, cum ad oppidum accessisset castraque ibi poneret, pueri mulieresque ex muro passis manibus suo more pacem ab Romanis petierunt.

4 14. Pro his Divitiacus (nam post discessum Belgarum dimissis Aeduorum copiis ad eum reverterat) facit verba; 2 « Bellovacos omni tempore in fide atque amicitia civitatis Aeduae fuisse: impulsos a suis principibus, qui dicerent Aeduos a Caesare in servitatem redactos omnes indignitates contumeliasque⁶ perferre, et ab Aeduis defecisse et populo Romano bellum intulisse. Qui ejus consilii principes⁶ fuissent, quod intellegerent, quantam calamitatem civitati intulissent, in Britanniam profugis-

culos agere ἦταν δὲ αἱ vineae σταδίᾳ ἰσχυράν στέγην ἔχουσαι ἐν αἷ; οἱ πολιορκηταὶ φυλαττόμενοι ἐπλησίαζον εἰς τὸ τῶν πολεμίων τεῖχος.

1) Ἄντι: omnis, quae in fuga erat, multitudo, ex fuga in oppidum convenit πρὸς. Ξενοφ. Ἄναξ. Δ. 6, 25: οἱ ἐκ τοῦ πεδίου δρόμων ἔθεον.

2) Ἄφου ἐρρίφθη ἦτοι ὑψώθη τὸ γῶμα ἦτο δὲ τὸ γῶμα (agger) ὑψωμα ἐκ χώματος, λίθων καὶ ξύλων, ὅπερ ἐστὲρροῦτο διὰ πασσάλων καὶ ἐφ' ὃ ἐτίθεντο πολιορκηταὶ μηχανά. 3) Ἄφου οἱ πύργοι ἰδρύθησαν. Ἦσαν δὲ οἱ πύργοι κινητοὶ συνήθως ἐκ ξύλων καὶ συνέκειντο ἐκ πολλῶν στεγῶν (tabulata).

4) Ἐξαρτάται ἐκ τοῦ petentibus. 5) Περὶ τοῦ oppidum ἰδὲ σελ. 5 σημ. 7.

6) Παντός; εἶδους προηλασμοῦ; καὶ ὕδρες;) τ. ἔ. auctores.

se. Petere non solum Bellovacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua¹ clementia ac mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit, Aeduum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consuerint²).

15. Caesar honoris Divitiaci atque Aeduum causa sese eos in fidem recepturum³ et conservaturum dixit; quod erat civitas⁴ magna inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine praestabat, DC obsides poposcit. His traditis omnibusque armis ex oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum pervenit, qui se suaque omnia sine mora dederunt. Eorum fines Nervii attingebant; quorum de natura moribusque Caesar cum quaereret⁵, sic reperiebat: «Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini⁶ reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri, quod iis rebus relanguescere animos eorum et remitti virtutem existimarent; esse homines feroces magnaque virtutis; increpitate atque incusare reliquos Belgas, qui se populo Romano dedidissent patriamque virtutem projecissent: confirmare, sese neque legatos missuros, neque ullam condicionem pacis accepturos.

16. Cum per eorum fines triduum iter fecisset, inveniebat ex captivis⁷, Sabim flumen ab castris suis non amplius millia passuum decem abesse: trans id flumen omnes Nervios consedissee adventumque ibi Romanorum expectare una cum Atrebatibus et Veromanduis, finitimis suis (nam his utrisque persuaserant, uti eandem belli fortunam experirentur): expectari etiam ab his Aduatucorum copias atque esse in itinere: mulieres quae per aetatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum coniecisse, quo propter palū les exercitui aditus non esset.

¹) Τῆς ἰδιαζούσης αὐτῶ. ²) Ἦτο: soleant, δηλ. Aedui: ἐν εὐθείᾳ δὲ λόγῳ: si qua bella inciderunt, sustentare (δηλ. bella) consuerunt = solent. ³) Θὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ καὶ θὰ συγχωρήσῃ. ⁴) Civitas = πόλις ὡς πρὸς τὸ σύνολον τῶν civium θεωρουμένη. ⁵) Ὅποτε ἐρωτῶ. ⁶) Ἀντί: non pati quidquid vini. ⁷) Ἦτο: quaerendo cognoscebat, ἐρωτῶν ἐράθανεν. ὁ δὲ Sabis, τανῦν δὲ Sambre, εἶνε παραπόταμος τοῦ Maas.

17. His rebus cognitis exploratores centurionesque
 praemittit, qui locum idoneum castris deligant¹. Cum ex
 dediticiis Belgis reliquisque Gallis complures Caesarem
 secuti una iter facerent, quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris²
 nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios pervenerunt
 atque his demonstrarunt, inter singulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, neque esse
 quidquam negotii, cum prima legio in castra venisset
 reliquaeque legiones magnum spatium abessent, hanc
 sub sarcinis³ adoriri: qua pulsa impedimentisque direptis futurum, ut reliquae contra consistere non auderent.
 Adjuvabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant,
 quod Nervii antiquitus, cum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quidquid
 possunt, pedestribus valent copiis), quo facilius finitimum
 equitatum, si praedandi causa ad eos venissent, impedirent, teneris arboribus incis⁴ atque inflexis,
 crebris in latitudinem ramis enatis⁵ et rubis sentibusque
 interjectis, effecerant, ut instar muri⁶ hae saepes munimenta
 praebērent, quo⁷ non modo intrari, sed ne perspici quidem posset. His rebus cum iter agminis nostri
 impediretur, non omittendum sibi consilium Nervii existimaverunt.

18. Loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo⁸ aequaliter declivis ad flumen Sabim, quod supra nominavimus, vergebat. Ab eo

1) Ut ii — deligant, ἵνα οὗτοι ἐκλεξώσιν· ὁ δὲ τοῦ στρατοπέδου τόπος ἦσαν πιθανῶς τὰ ὑψώματα τοῦ Neufmesnil. 2) Ἡ πορεία ὑπατικοῦ στρατοῦ ἦτο τοιαύτη· προηγούντο οἱ extraordinarii (ἐπιλεκτοί), εἶπετο ἡ ala dextra sociorum, εἶτα αἱ ἀποσκευαὶ τούτων, μετ' ἃ ἠκολούθει ἡ 1η λεγεὼν μετὰ τῶν ἀποσκευῶν· ἔπειτα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ 2α λεγεὼν· ὅλην δὲ τὴν γραμμὴν ἐκλείειν ἡ ala sinistra sociorum· ἐπὶ τὰ πλευρὰ ἐπορεύοντο οἱ velites (γροσφοράχοι) καὶ οἱ equites (ἵππεις). 3) Ἰδὲ σελ. 19, σμ. 5 καὶ 6. 4) Incido arbores = κλάδων δένδρα· τὸ δὲ teneris = ὅτε ἦσαν τρυφερὰ. 5) Μετχ. πρμ. τοῦ enascor, ἐκρύμα· = ἐπειδὴ κατὰ πλάτος ἐφύησαν παμπληθεῖς κλάδοι καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ἐφύτευσαν (interjctis). 6) Δίκην τείχους. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἔτι οἱ παρὰ τὸν Ῥήνον οἰκοῦντες ὠχυροῦντο διὰ πτελεῶν λίαν πυκνῶς φυτευομένων καὶ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίου διχουσῶν. 7) Ἀντί: in quae munimenta. 8) Ἀπὸ τῆς κορυφῆς.

αδ. οἰκιστῶν, οἱ μὲν οὖν ἐπὶ ἀδελφικῆν ἀποστολὴν πρὸς τὸν
 προσβάλλοντος, ἡ δὲ ἐπὶ τὴν ἐπιχειρομένην.

flumine¹ pari acclivitate² collis nascebatur, adversus huic et contrarius³, passus circiter ducentos infimus apertus, ab superiore parte silvestris, ut non facile introrsus perspici posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant: in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter trium.

19. Caesar equitatu praemisso subsequebatur omnibus copiis; sed ratio ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. Nam quod ad hostes appropinquabat, consuetudine sua Caesar sex legiones expeditas⁴ ducebat: post eas totius exercitus impedimenta collocarat: inde duae legiones, quae proxime conscriptae erant, totum agmen claudebant praesidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi cum hostium equitatu proelium commiserunt. Cum se illi identidem⁵ in silvas ad suos recipere ac rursus ex silva in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta⁶ ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex quae primae venerant, opere⁷ dimenso, castra munire coeperunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab his, qui in silvis abditae latebant, visa sunt, quod tempus inter eos committendi proelii convenerat, ita, ut intra silvas aciem ordinesque constituerant atque ipsi sese confirmaverant, subito omnibus copiis provolaverunt impetumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsus ac proturbatis incredibili celeritate ad flumen decurrerunt. Eadem autem celeritate adverso colle⁸ ad nostra castra atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt, ut paene uno tem-

1) Δηλ. ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄχθης. 2) Δὲν εἶπε declivitate, διότι ὁ λόφος θεωρεῖται ἀπὸ τῆς ἐτέρας ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. 3) Ἴδὲ μεταφράσιν Καίσα. ὑπὸ Τσακαλώτου. 4) = sine impedimentis, ἔντ. = ὡς εἰς μάχην παρεσκευασμένας. 5) τ°. Ἐ. idem et idem, αὐθις καὶ αὐθις, ἐπανειληγμένως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. 6) Ὁ πεδινός, ὁ ἑμαλός τόπος· ἰδὲ Λεξ. Τσακαλώτου. 7) Opus ἐνταῦθα (ὡς καὶ ἀλλαχοῦ) δηλοῖ τὸ ὄχυρωμα, ἤτοι τὸν χάρακα καὶ τὴν τάφρον τοῦ στρατοπέδου. Οἱ δὲ τὸν τόπον πρὸς στρατοπέδου ἐλέγοντες καὶ καταμετροῦντες τὸ ὄχυρωμα ἐκαλοῦντο castrorum metatores ἢ mensores. 8) Εἰς τὸν λόφον ἐπάνω

*inferius, inferius... inferius, infirmus, ταπεινὸν
ταῖσι τοῦ ποταμοῦ, collis infimus.*

pore et ad silvas et in flumine et jam in manibus nostris¹ hostes viderentur.

- 1 20. Caesari omnia uno tempore erant agenda: vexillum² proponendum, quod erat insigne³, cum ad arma concurrere oporteret; signum tuba dandum; ab opere revocandi milites; qui paulo longius aggeris⁴ petendi causa processerant, arcessendi; acies instruenda, milites cohortandi, signum dandum⁵: quarum rerum magnam partem temporis brevitatem et successus hostium impediabat.
- 2 His difficultatibus duae res erant subsidio, scientia atque usus militum, quod superioribus proeliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi praescribere, quam ab aliis doceri poterant; et quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Caesar discedere, nisi munitis castris, vetuerat. Hi propter propinquitatem et celeritatem hostium nihil jam Caesaris imperium exspectabant, sed per se, quae videbantur, administrabant.

- 1 21. Caesar necessariis rebus imperatis ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit, et ad legionem decimam⁶ devenit. Milites non longiore oratione cohortatus, quam uti suae pristinae virtutis memoriam retinerent neu perturbarentur animo hostiumque impetum fortiter sustinerent, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset, proelii committendi signum dedit. Atque in alteram partem item cohortandi causa profectus pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia⁷ accommodanda, sed

1) Ἄντι: juxta nos, πλησίον ἡμῶν. 2) Vexillum (ἐκ τοῦ velum ἀντι velillum) ὅπερ κατὰ Δ. Κάσιον XL ἦτο σημεῖόν τι τοῖς ἱστίοις εἰσικός, ἐνταῦθα εἶνε ἡ μεγάλη σημαία. Εἶχε δὲ χρώμα ἐρυθρόν (v. rubrum ἢ flammeum) ἢ λευκὸν μετ' ἐρυθρῶν γραμμάτων τοῦ ὀνόματος τοῦ στρατηγοῦ· ταύτην δὲ ἀπῆρον ὑπὲρ τὴν στρατηγικὴν σκηνήν. 3) Τὸ ὄρατόν σημεῖον.

4) Agger ἐνταῦθα εἶνε πᾶν ὅτι συνάγεται πρὸς κατασκευὴν προχωμάτος ἢ ὄχυρωμάτος, οἷον χῶμα, λίθοι, ἄμμος, ξύλα, φρύγανα κτλ.

5) Τὸ πρῶτον signum ἦτο σημεῖον ὅτι οἱ στρατιῶται ὤφειλον νὰ συναθροισθῶσι, νὰ ταχθῶσι καὶ νὰ προχωρήσωσι, τὸ δεύτερον signum (tuba καὶ cornua συνάμα) ἦτο πρὸς ἔναρξιν τῆς γενικῆς μάχης. 6) Δῆλ. ἐπὶ τοῦ εὐνόμου κέρατος.

7) Insignia ἦσαν ποικίλα κοσμήματα, μάλιστα δὲ τοῦ κράνους τῶν στρατιωτῶν,

etiam ad galeas induendas scutisque tegimenta detrahenda tempus defuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devenit quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

22. Instructo exercitu, magis ut loci natura dejectusque¹ collis et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat, cum, diversis legionibus², aliae alia in parte, hostibus resisterent, saepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interjectis prospectus impediretur: neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset provideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in 2 tanta rerum iniquitate fortunae quoque eventus varii sequebantur.

23. Legionis nonae et decimae milites³, ut in sinistra parte acie constiterant, pilis emissis, cursu ac lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebates (nam his⁴ ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt et transire conantes insecuti gladiis magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt, et in locum iniquum⁵ progressi, rursus resistentes hostes redintegrato proelio in fugam coniecerunt. Item alia in parte diversae⁶ duae legiones, undecima et octava, profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi ex loco superiore⁷, in ipsis fluminis ripis proeliabantur. At totis fere⁸ a fronte et ab sinistra parte nudatis castris, cum in dextro cornu legio duodecima et non magno ab ea inter-

οἷον μέλανα ἢ ἐρυθρά πτερά, ψέλλια, στρεπτοὶ κτλ., ἅτινα οὗτοι ἐξερχόμενοι τοῦ στρατοπέδου πρὸς παρατάξιν εἰς μάχην ἔφερον.

1) Tò dejectus (= κάταντες) εἶνε ὑποκείμενον, ὄρizon ἀκριβέστερον τὸ γενικὸν natura loci. 2) Ἐφαίρ. ἀπόλυτος· τῶν λεγεώνων οὐχὶ τὸ αὐτὸ μέτωπον παρατάξεως ἔχουσιν. 3) Τῶν λεγεώνων τούτων ἡγεῖτο ὁ Λαθιηνός. 4) Δῆλ. militibus legionis n. et decimae. 5) Locus iniquus εἶνε ὁ ἀνεπιτήδειος τόπος, οὗ ἀντίθ. εἶνε locus aequus, ἥτοι ὁ ὀμαλός, ἐπομένως κατάλληλος τοῖς ἀγωνιζομένοις. 6) Ὡς ἐν 22, 1: διάφορα μέτωπα παρατάξεως ἔχουσαι. 7) Τὸ ex loco superiore ἔνωσον τῷ profligatis = ἀφοῦ ἀπεώσαντο ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν τοῦ λόφου. 8) Ἐγυμνώθη, ἥτοι ἔμεινε ἄνευ ὑπερασπιστῶν ἕνεκα τοῦ εἰς τὰς ὄχθας ἀγῶνος τῆς 8ης καὶ 11ης λεγεῶνος.

vallo septima constitisset, omnes Nervii confertissimo agmine, duce Boduognāto, qui summam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt; quorum pars aperto latere¹ legiones circumvenire, pars summum castrorum locum petere coepit.

- 1 24. Eodem tempore equites nostri levisque armaturae pedites, qui cum iis una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram², cum se in castra reciperent adversis³ hostibus occurrebant ac rursus aliam in partem fugam petebant; et calōnes, qui ab decumana⁴ porta ac summo jugo collis nostros victores flumen transisse conspexerant, praedandi causa egressi, cum respexissent et hostes in nostris castris versari vidissent, praecipites fugae sese mandabant. Simul eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque oriebatur aliique aliam
- 2 in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Trevēri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis, qui auxilii causa ab civitate ad Caesarem missi venerant, cum multitudine hostium castra compleri, legiones premi et paene circumventas teneri, calones, equites, funditores, Numidas, diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, despe-
- 3 ratis nostris rebus, domum contenderunt: Romanos pulsos superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos, civitati renuntiaverunt.

- 4 25. Caesar ab decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus ubi suos urgeri, signisque in unum locum collatis⁵ duodecimae legionis confertos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento, quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signiferoque interfecto, signo amisso⁶, reliquarum cohortium omnibus fere

1) Ἡ μὴ ὑπὸ τῆς ἀσπίδος καλυπτομένη πλευρά, ἧτοι ἡ δεξιὰ. 2) Προβλ. κεφ. 19, 1. 3) Ἀντιμετωπίσθησαν πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἐπειδὴ ἤρχοντο ἐξ ἄλλου μέρους. 4) Ἰδὲ Δεξ. Τσακαλώτου. 5) Ἐπειδὴ ἀπασαί αἱ σημεῖα τῆς δωδεκάτης λεγεῶνος εἰς μίαν γραμμὴν ἐφέρθησαν. Ἡ λεγεῶν παρετάσσεται εἰς τρεῖς γραμμάς· ὅτε ὄμως ἡ μάχη ἦτο σφοδρὰ εἰσήρχετο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἢ δευτέρα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ τρίτη (ἧτις συνήθως ὡς ἐσθροεῖα ἐχρησάμευεν) ἐντεῦθεν τῶν κοόρτεων αἱ σημεῖα εἰς μίαν γραμμὴν (in unum locum) ἐφέροντο καὶ οἱ στρατιῶται περικυκλωμένοι ἐμάχοντο. 6) Ἡ σημεῖα τῆς κοόρτεως ὅτι ἀπώλετο.

centurionibus aut vulneratis aut occisis, in his primi-
pīlo¹, P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravi-
busque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non
posset; reliquos esse tardiores, et nonnullos ab novis-
simis deserto proelio excedere ac tela vitare; hostes ne-
que a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere et
ab utroque latere instare, et rem esse in angusto vidit,
neque ullum esse subsidium, quod submitti posset,
scuto ab novissimis uni militi detracto, quod ipse eo²
sine scuto venerat, in primam aciem processit, centurio-
nibusque nominatim³ appellatis, reliquos cohortatus mi-
lites signa inferre⁴ et manipulos laxare jussit, quo fa-
cilius gladiis uti possent. Cujus adventu spe illata mili-
tibus ac redintegrato animo, cum pro se quisque⁵ in
conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus
operam navare⁶ cuperet, paulum hostium impetus tar-
datus est.

26. Caesar, cum septimam legionem, quae juxta consti-
titerat, item urgeri ab hoste vidisset, tribunos militum
monuit, ut paulatim sese legiones conjungerent⁷ et con-
versa signa in hostes inferrent. Quo facto eum aliis alii²
subsidium ferrent, neque timerent, ne aversi⁸ ab hoste
circumvenirentur, audacius resistere ac fortius pugnare
coeperunt. Interim milites legionum duarum⁹, quae in³
novissimo agmine praesidii impedimentis fuerant, proe-

juxta
ἐπίρ. ὄριον
ἕνωσις
ἕνωσις

οργιστο, ὡς ἴ. 226 ὡς εἰν, αἰφείν

¹) -centurione primi pili ἰδὲ Λεξ. Τσαγκαλώτου ἐν λ. pilus 2. ²) Ἐπίρ. = αὐτοσε, εἰς τὴν 12 λεγεῶνα. ³) Αἰτιατικὴ ἐπιρρηματικὴ, ὡς καὶ τὰ statim παραυτίκα, viritum κατ' ἄνδρα, καὶ τὸ κατωτέρω paulum ὀλίγον κλ. ⁴) Ἐπι- τίθεσθαι. Τὸ δὲ signa conferre = μάχεσθαι, εἰς χεῖρας ἵέναι ἐνφ' τὸ s. statuere = ἵστασθαι, παύεσθαι (πορευόμενοι), τὰ δὲ s. convellere, efferre, tollere = αἰφείν, ἀναξευγνύναί ἐπ' ἑαυτῆς s. convertere = στροφῆν ποιεῖσθαι κτλ. ⁵) Pro se quisque = ἕκαστος τὸ καθ' ἑαυτὸν, κατὰ τὰς δυνάμεις του, ὅσον καλῶς ἠδύνατο τὸ ἔε operam navare - νὰ κάμῃ προθύμως τὸ μέρος του, ἥτοι γενναίως νὰ πολεμῇ. ⁷) Νὰ ἑνώσωσι, νὰ πλησιάσωσι κατὰ μικρὸν τὰς λεγεῶνας καὶ οὕτως ὥστε ἢ μίαν νὰ τεθῆ ὀπισθεν τῆς ἑτέρας; καὶ νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων στροφῆν ποιησάμενοι (conversa signa inferre) διὰ δὲ τούτου ἢ μίαν λεγεῶνα ἐκαλυπτε τὰ νῶτα τῆς ἑτέρας (cum aliis alii subs. ferrent). ⁸) aversi (μετχ. τοῦ averto) = ἀπεστραμμένοι, ἥτοι κατὰ τὴν ἑτέραν (πλευράν), ἐκ τῶν ὀπισθεν. ⁹) Πρὸλ. κεφ. 19, 2: inde duae legiones κτλ.

conspicere, ex, utur, in
νευρη, κωδωρη, ορη

conspicere, in
πραγματι, δια

conspicere
x tuzum
ari. ce
ad hunc
κωδωρη
ορη

lio nuntiato, cursu incitato¹ in summo collo ab hostibus
4 conspiciebantur. Et T. Labienus castris hostium potitus
et ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur
conspicatus, decimam legionem subsidio nostris mi-
5 sit. Qui cum ex equitum et calonum fuga, quo in loco
res esset, quantoque in periculo et castra et legiones et
imperator versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem
sibi reliqui fecerunt².

27. Eorum adventu tanta rerum commutatio est fa-
cta, ut nostri etiam qui vulneribus confecti procubuis-
sent, scutis innixi proelium redintegrent, tum calones
perterritos hostes conspicati etiam inermes armatis oc-
currerent, equites vero, ut turpitudinem fugae virtute
delērent, omnibus in locis pugnae³ se legionariis mili-
2 bus praeferrent. At hostes etiam in extrema spe salutis
tantam virtutem praestiterunt, ut, cum primi eorum ce-
cidissent, proximi jacentibus insisterent atque ex eorum
corporibus pugnant; his dejectis et coacervatis cada-
veribus, qui superessent, ut ex tumulto tela in nostros
3 conjicerent et pila⁴ intercepta remitterent; ut non ne-
quiquam⁵ tantae virtutis homines judicari deberet ausos
esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas
ripas, subire iniquissimum locum: quae facilia ex dif-
ficillimis animi magnitudo redegerat.

1 28. Hoc proelio facto⁶ et prope ad internecionem
gente ac nomine Nerviorum redacto, majores natu⁷, quos
una cum pueris mulieribusque in aestuaria ac paludes
collectos dixeramus⁸, hac pugna nuntiata, cum victori-
bus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur,

1) Cum, proelio nuntiato, cursus incitatus esset: πρόβλ. κεφ. 11, σημ. 8.
2) Οὐδέν αὐτοὶ ἀπέλειπον πρὸς τὴν ταχύτητα, ἥτοι ὅσον ἠδύνατο ταχέως ἔδρα-
μον αὐτοῖσε. 3) Ἐν ἅπασιν τοῖς τόποις τῆς μάχης, ἥτοι πανταχοῦ ἔνθα ἐμά-
χοντο ἀνεδεικνύοντο κρείττονες (se praeferrent). 4) Καὶ τοὺς ὑφ' ἡμῶν βαλλο-
μένους ὑσούσ; περὶ δὲ τοῦ interceptio ἴδὲ Λεξ. Τσακαλιώτου. 5) Ἐνωσον τῶ
ausos esse = ὅτι οὐκ εἰκῆ ἐτόλμησαν. 6) Ἡ μάχη αὕτη ἐγένετο περὶ τὰ τέλη
Ἰουλίου τοῦ 58 π. Χ. 7) Οἱ πρεσβύτεροι τῇ ηλικίᾳ. 8) Ἰδὲ κεφ. 16, 3.
Διὰ δὲ τῶν aestuaria (ἄπειρ ἄνωτέρω δὲν ἐμνημονεύθησαν) καὶ paludes ἐννοεῖ-
τάς ἀπεξηραμένας θέσεις αὐτῶν ἢ τὰ ὄπισθεν τούτων μέρη, ἅτινα ὡς κρησφύ-
γετα ἐχρησίμευσαν αὐτοῖς.

omnium, qui supererant, consensu legatos ad Caesarem miserunt seque ei dederunt et in commemoranda civitatis calamitate ex DC ad III senatores¹, ex hominum millibus LX vix ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. Quos Caesar, ut in miseros ac supplices usus misericordia videretur², diligentissime conservavit³ suisque finibus atque oppidis uti jussit, et finitimis imperavit, ut ab injuria et maleficio se suosque prohiberent.

29. Aduatūci de quibus supra⁴ scripsimus, cum¹ omnibus copiis auxilio Nervii venirent, hac pugna nuntiata, ex itinere domum reverterunt; cunctis oppidis castellisque desertis, sua omnia in unum oppidum⁵ egregie natura munitum contulerunt. Quod cum ex omnibus² in circuitu partibus altissimas rupes despectusque⁶ haberet, una ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum, relinquebatur; quem locum duplici altissimo muro munierant; tum magni ponderis saxa et praeacutas trabes in muro collocarant. Ipsi erant³ ex Cimbris Teutonisque prognati, qui, cum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, iis impedimentis, quae secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodiam ex suis ac praesidium⁷ sex millia hominum una reliquerunt. Hi post eorum obitum multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent, consensu eorum omnium, pace facta, hunc sibi domicilio locum delegerunt.

30. Ac primo adventu⁸ exercitus nostri crebras ex oppido excursiones faciebant parvulisque proeliis cum

¹) Τὸ ἐξ sexcentῶν ἀδὲν τρεῖς ἑκατὸν καὶ τὸ ἐξ ἡ. μ. sexaginta ἀδὲν quingentos — redactos δὲν εἶνε ἀληθῆς· διότι ἐν Βιβλ. Ε, 75 λέγεται ὅτι οἱ Νερούτιοι προσέθεντο τῷ στρατῷ τοῦ Οὐβερκινγετόριος 5000 ἄνδρας. Ὁ δὲ Ῥωμ. τίτλος senatores ἀποδίδεται τοῖς τῶν Νερούτων προκρίτοις ἢ ἀρχουσιν. ²) = cerneretur, ἵνα δειγθῇ· ³) Μετὰ μεγίστης πραότητος προσεφέρθη αὐτοῖς· ⁴) Ἴδὲ κεφ. 16, 2. Aduatuci δὲ κατὰ τὸν Glück = audaces. ⁵) Ἡ πόλις αὕτη εἶνε ἡ τανῶν ἀκρόπολις τῆς Namur. ⁶) Κορημούς· ἐνταῦθα δὲ μόνον κεῖται ἐν τῷ πληθυντικῷ. ⁷) Τὸ μὲν custodia εἶνε φ ο λ α κ ῆ τῶν ἀποσκευῶν, τὸ δὲ praesidium φ ρ ο υ ρ ἂ τῆς θέσεως. ⁸) primo post adventum tempore, cum primum advenissent.

- nostris contendebant; postea vallo pedum XII, in circuitu XV millium, crebrisque castellis circummuniti¹
- 2 oppido sese continebant. Ubi vineis actis², aggere exstructo, turrim procul constitui viderunt, primum irridere ex muro atque increpitare vocibus, quod tanta
- 3 chinatio ab tanto spatio³ instrueretur: « quibusnam manibus aut quibus viribus praesertim homines tantulae staturae, (nam plerumque hominibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitudo nostra contentui est), tanti oneris turrim moturos sese confiderent? »
- 1 31. Ubi vero moveri et appropinquare moenibus viderunt, nova atque inusitata specie⁴ commoti, legatos ad Caesarem de pace miserunt, qui adhuc modum locuti:
- 2 « Non se existimare, Romanos sine ope divina bellum gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possent: se suaque omnia eorum potestati permittere », dixerunt. « Unum petere ac deprecari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audirent, statuisset, Aduatucos esse conservandos, ne se armis despoliaret: sibi omnes fere finitimos esse inimicos ac suae virtuti invidere; a quibus se
- 4 defendere, traditis armis, non possent. Sibi praestare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam a populo Romano pati, quam ab his per cruciatum⁵ interfici, inter quos dominari consuissent ».
- 1 32. Ad haec Caesar respondit: « Se magis consuetudine sua, quam merito⁶ eorum, civitatem conservaturum, si prius, quam murum aries⁷ attigisset, se dedidissent; sed deditiois nullam esse condicionem, nisi armis traditis; se id, quod in Nervii fecisset, facturum finitimisque imperaturum, ne quam dediticiis populi
- 2 Romani injuriam inferrent ». Re nuntiata ad suos, « quae
- 3 imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multi-

1) Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὅστινες πόλιν πολιορκουμένην συνείθισον νὰ περιβάλλωσι τάφρον καὶ χαρακώματα. 2) Ἰδὲ σελ. 49, σημ. 10. 3) Περὶ τῆς ab ἰδὲ σελ. 47, σημ. 3. 4) Ἐκ τοῦ καινοφανοῦς καὶ ἀξίους θεάματος, φαινομένου. 5) Διὰ βαράνων. 6) Κατ. ἀξίαν, πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Ἰδὲ σελ. 12, σημ. 5. 7) Ὁ κριός (aries pensilis, duplex, compositus) ἢ το πολυμικρὸν ὄργανον μήκους 18 μέχρι 36 μέτρων: συνίστατο δὲ ἐκ δοκοῦ, ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς ὁποίας ἐστρεφάτο σιδηρὰ κεφαλὴ κριῶς (caput cornu rostrum, acumen).

tudine de muro in fossam, quae erat ante oppidum, jacta, sic ut prope summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adaequarent, et tamē circiter parte tertia, ut postea perspectum est, celata¹ atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt usi.

33. Sub vesperum Caesar portas claudi militesque ex oppido exire jussit, ne quam noctu oppidani ab militibus injuriam acciperent. Illi ante inito, ut intellectum est, consilio, quod deditioe facta nostros praesidia deducturos aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quae retinuerant et celaverant, armis, partim scutis ex cortice factis aut viminibus intextis, quae subito, ut temporis exiguitas postulabat, pellibus induxerant, tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Caesar imperarat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis² eo concursum est, pugnatumque ab hostibus ita acriter est, ut a viris fortibus, in extrema spe salutis, iniquo loco, contra eos, qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, cum in una virtute omnis spes salutis consisteret³. Occisis ad hominum millibus quatuor, reliqui in oppidum rejecti sunt. Postridie ejus diei refractis portis, cum jam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, sectionem⁴ ejus oppidi universam Caesar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium LIII.

II. Expeditio P. Crassi in Aremoricam⁵.

34. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una⁶ miserat ad Venetos, Unellos, Osismos, Curiosolitas,

¹) Et tamen-celata, ἂν καὶ ἐν τούτοις ἐκρυψαν. ²) ex castellis. πρὸς. κεφ. 30, 2. ³) Ἄφρου ἐν μόνῃ τῇ ἀνδρείᾳ των ἢ ἐλπίς τῆς σωτηρίας ἔκειτο.

⁴) sectionem alicujus vendere εἶνε τὸ πωλεῖν τι πρὸς ὄφελος τοῦ δημοσίου ταμείου. Τὸ δὲ λεγόμενον ὅτι τὰς 53 000 τῶν Ἀδουατουκῶν ἐπέβλησεν ὁ Καῖσαρ ὡς δούλους ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἐν Βιβλ. Ε, 39 λεγόμενον, ὅτι οἱ Ἀδουατουκοὶ μετὰ πολλοῦ πλῆθους (magna manu) προσέβαλον τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Κικέρωνος.

⁵) Δῆλ. in civitates quae sunt maritimae: πρὸς. Βιβλ. Ε, 53, Ζ, 75 καὶ Η, 31. ⁶) Δῆλ. μετὰ τῆς ἐβδόμης.

Esubios, Aulercos, Redōnes¹, quae sunt maritimae civitates Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas civitates in dicionem potestatemque populi Romani esse redactas.

III. Res post Belgas pacatos gestae.

1 35. His rebus gestis omni Gallia pacata, tanta hujus belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab his nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarem, quae se obsides daturas, imperata facturas pollicerentur: quas legationes Caesar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima aestate ad se re-
2 verti jussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turonesque², quae civitates propinquae his locis erant, ubi bellum gesserat, legionibus in hibernacula deductis, in Italiam profectus est. Ob easque res ex litteris Caesaris in dies XV supplicatio³ decreta est, quod ante id tempus accidit nulli.

¹) Οἱ Ἐνετοὶ κατόκου ἐν τῇ δυτικῇ Bretagne περὶ τὴν τανῶν χερσόν. Guiberon. Οἱ Οὐνέλλοι κατόκου ἐν τῇ Normandie, οἱ Ὀσίσμοι ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Bretagne, οἱ Κουρισολίται μεταξύ τῆς Bretagne καὶ Normandie, οἱ Ἐσοῦδοι ἐν τῷ departement Orne, οἱ Ἀύλέρκοι ἀνατολικῶς τούτων περὶ τὸ Argentan καὶ οἱ Πήδονες ἔθνη ἢ τανῶν Rennes.

²) Οἱ Καρνοῦται κατόκου ἐν τῇ τανῶν Orléans καὶ Chartrain, οἱ Ἄνδεις (ἢ Ἄνδηγαυοὶ) ἐν τῇ τανῶν Anjou καὶ οἱ Τουρόνες ἐν τῇ τανῶν Touraine. ³) Χαριστήρια, ἐπινίκιοι θυσίαι. Περὶ τούτου δὲ ὁ Πλούταρχος (Καίσαρ 21) λέγει: Ταῦτα ἢ σύγκλητος πειθομένη, πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐψηφίσαστο θύειν τοῖς θεοῖς καὶ σχολάζειν ἑορτάζοντας, ὅσας ἐπ' οὐδεμιᾷ νίκῃ πρότερον. Καὶ γὰρ ὁ κίνδυνος ἐφάνη μέγας, ἔθνων ἄμα τοσοῦτων ἀναπραγνέντων, καὶ τὸ νίκημα λαμπρότερον ὅτι Καίσαρ ἦν ὁ νικῶν, ἢ πρὸς ἐκεῖνον εὐνοια τῶν πολλῶν ἐποίει. Ἡ δὲ supplicatio διήρκει τὸ μὲν πρῶτον μίαν ἡμέραν, ἔπειτα 2, 3, 4, εἰς δὲ μετγν. χρόνους καὶ 40 ἢ καὶ 50 ἡμέρας.

BIBLION TPITON

Περίληψις

I. Ὁ πρὸς τοὺς Ἀλπειοὺς πόλεμος.

Κεφ. 1. Διαχείμασις τοῦ Γάλβα ἐν τοῖς Βεράγροις καὶ Ναντουάταις. 2. Ἀνανέωσις τοῦ πολέμου ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. 3—6. Κίνδυνος Ῥωμαϊκῆς λεγεῶνος. Νίκη καὶ πορεία ταύτης εἰς τὴν ἑπαρχίαν.

II. Ὁ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς πόλεμος.

Κεφ. 7 - 11. Νέος πόλεμος τῆ τῶν Ἐνετῶν προτροπῇ ἐκραγεῖς ἐν Ἀρεμορικιῇ. Παρασκευαί πρὸς τούτον τὸν πόλεμον. 12—13. Θέσις τῶν Ἐνετῶν καὶ ἐξ-
άρτησις τοῦ στόλου αὐτῶν. 14 - 16. Ναυμαχία καὶ ἤττα τῶν Ἐνετῶν.

III. Ὁ πρὸς τοὺς Οὐνέλλους πόλεμος.

Κεφ. 17. Πορεία τοῦ Κοϊντου Τιτουρίου Σαβίνου ἐπὶ τοὺς Οὐνέλλους στρατόπεδον τούτου. 18. Προσβολὴ τοῦ στρατοπέδου ὑπὸ τῶν Οὐνέλλων. 19. Πανωλεθρία αὐτῶν.

IV. Ἐκστρατεία τοῦ Ποπλίου Κράσσου εἰς τὴν Ἀκουιτανίαν.

Κεφ. 20 — 21. Οἱ Σοτιάται νικῶνται ὑπὸ τοῦ Π. Κράσσου. 22. Εὐχολιμαῖοι. 23 — 27. Παράδοσις μεγίστου μέρους τῆς Ἀκουιτανίας.

V. Ἐκστρατεία τοῦ Καίσαρος ἐπὶ τοὺς Μορινοὺς καὶ Μενάπιους.

Κεφ. 28. Πορεία τοῦ Καίσαρος ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ὑποχώρησις τῶν Μορινῶν εἰς τὰ δάση. Ἐφοδος αὐτῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. 29. Σχέδιον τοῦ Καίσαρος ματαιούμενον ἕνεκα τοῦ χειμῶνος. Χειμᾶδια.

57 π. Χρ. 697 ἀ. κτ. Ῥώμης.

I. Bellum Alpinorum.

1. Cum in Italiam¹ proficisceretur Caesar, Servium 1 Galbam cum legione² duodecima et parte equitatus in

¹ Δῆλ. εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν· πρβλ. Πλουτ. Καίς. 21 : ἐν τοῖς περὶ τὸν Πάδον χωρίοις διεχειμάζεε συσκευαζόμενον, τὴν πόλιν. ² Περὶ λεγεῶνος ἰδὲ σελ. 7, σημ. 4 καὶ σελ. 46, σημ. 3.

Nantuātes¹, Verāgros Sedunosque misit, qui ab finibus Allobrōgum et lacu Lemanno et flumine Rhodāno ad² summas Alpes pertinent. Causa mittendi fuit, quod iter per Alpes², quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in his locis³ legionem hiemandi causa collocaret. Galba, secundis aliquot proeliis factis castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis obsidibusque datis et pace facta, constituit cohortes duas in Nantuati- bus collocare et ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodūrus³, hiemare; qui vicus positus in valle, non magna adjecta⁴ planitie, altissimis montibus⁴ undique continetur. Cum hic in duas partes flumine divideretur, alteram partem ejus vici Gallis concessit, alteram vacuum ab illis relictam cohortibus attribuit. Eum locum vallo fossaque munivit.

2. Cum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo⁵ comportari jussisset, subito per exploratores⁶ certior factus est ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui impendērent, a maxima multitudine Sedunorum et Veragrorum teneri. Id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renovandi legionisque opprimendae consilium caperent⁷: primum, quod legionem, neque eam plenissimam⁸, detractis cohortibus duabus et compluribus singillatim⁹, qui commeatus petendi causa missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant; tum etiam,

1) Οἱ μὲν Nantuātes, οὐμ κατόικουν εἰς τὰς Ἄλπεις ἐν τῇ ταυῦν Wallis καὶ Savoyen, οἱ δὲ Veragri, οὐμ ἐν τῇ δυτικῇ Vallis, καὶ οἱ Seduni, οὐμ ἐν Freiburg: οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ἰσχυρότατοι τῶν Ἄλπειων. Περὶ τοῦ portoriis ἰδὲ σελ. 15 σημ. 1. 2) Ὑπὲρ τὸν μέγαν ἄγιον Βερνάρδον. 3) Ἡ κόμη Ὀκτόδουρος ἔκειτο ἔνθα ταυῦν κεῖται ἡ Martigny. Περὶ δὲ τοῦ vicus καὶ oppidum ἰδὲ σελ. 5, σημ. 8 καὶ 7. 4) Διατὶ σχηματίζει τὴν γενικὴν πληθ. εἰς ium; ἰδὲ σελ. 4, σημ. 4. 5) Ἐνταῦθα, ἤτοι ἐν τῷ μυημονουθέντι vico. 6) Διὰ τῶν προσκόπων ἰδὲ σελ. 10, σημ. 5. 7) Ut - caperent, ἐπεξηγήσεις τοῦ id. 8) Ἦτις μάλιστα δὲν ἦτο ἐντελῶς πλήρης. 9) Καὶ κλεισινοες ἰδίᾳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὅλον τῶν κοῦρτεων. Τὸ δὲ singillatim εἶνε αὐτ. ἐπιρρηματικῇ.

quod propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in vallem decurrerent et tela conjicerent, ne primum quidem posse impetum suum sustineri existimabant. Accedebat, quod¹ suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant et Romanos non solum itinerum causa, sed etiam perpetuae possessionis culmina Alpium occupare conari et ea loca finitimae provinciae adjungere, sibi persuasum habebant.

3. His nuntiis acceptis, Galba, cum neque opus hi-
bernorum munitionesque plene essent perfectae, neque de frumento reliquoque commeatu satis esset provisum, quod deditioe facta obsidibusque acceptis nihil de bello timendum existimaverat, consilio celeriter convocato sententias exquirere coepit. Quo in consilio cum tantum² repentini periculi praeter opinionem accidisset², ac jam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri neque commeatus supportari, interclusis itineribus, possent, prope jam desperata salute, nonnullae hujusmodi sententiae dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo pervenissent, ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato³ ad extremum consilio³, interim rei eventum experiri⁴ et castra defendere.

4. Brevi spatio interjecto, vix ut his rebus, quas constituisent, collocandis⁵ atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato decurrere⁶, lapides gaesaque⁷ in vallum conjicere; nostri primo integris viribus fortiter repugnare neque ullum frustra telum ex loco superiore⁸ mittere, ut quaeque pars⁹ castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo¹⁰ oc-

¹) Accedebat, quod (ἀπροσ.) = ἔτι προσετίθετο ὅτι, ἔτι δὲ πρὸς τοῦτοις· ἰδὲ Δεξ. Τσακαλώτου ἐν λ. accedo 6. ²) Ἴδὲ accido ἐν Δεξ. Τσακαλώτου. ³) hoc-consilio ἀντι hac sententia. ⁴) Νὰ δοκιμάσωσι, νὰ ἴδωσιν ὅποιον ἀποτέλεσμα θὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἥτοι ἡ προσβολὴ τῶν Γαλατῶν. ⁵) = ad collocandum — has res, quas = πρὸς τὸ διατάξαι — ταῦτα, ἄ. ⁶) Ἱστορικὸν ἀπαρέμφατον = decurrerent. ⁷) Τὸ γὰρ ἴσον ἦτο μακρὸν καὶ βαρὺ ἀκόντιον, πιθανῶς ὄλον ἐκ σιδήρου. Ἴδὲ Δεξ. Τσακαλώτου. ⁸) Δῆλ. ἐκ τοῦ χαρακώματος αὐτῶν, τῶν ἐχθρῶν ἐν τῇ πεδιάδι ὄντων· πρβλ. κεφ. 1, 4. ⁹) Ὅσῳκις δὲ μέρος τι. ¹⁰) Αὐτόσε, εἰς αὐτὸ τὸ μέρος.

² currere et auxilium ferre, sed hoc superari¹, quod diurnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant, aliis integris viribus succedebant; quarum rerum a nostris propter paucitatem fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem ejus loci, ubi constiterat, reliquendi ac sui recipiendi facultas dabatur.

¹ 5. Cum jam amplius horis sex continenter pugnetur², ac non solum vires, sed etiam tela nostros deficerent, atque hostes acrius instarent languidioribusque nostris vallum scindere³ et fossas complere coepissent, resque esset jam ad extremum perducta casum, P. Sertius Baculus, primipili centurio, quem Nervico proelio compluribus confectum vulneribus diximus⁴, et item C. Volusenus, tribunus militum⁵, vir et consilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt atque unam esse spem salutis docent, si eruptione facta extremum auxilium expectentur⁶. Itaque convocatis centurionibus celeriter milites certiores facit, paulisper intermitterent proelium ac tantummodo tela missa⁷ exciperent seque ex labore reficerent, post dato signo ex castris erumperent atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

¹ 6. Quod jussi sunt, faciunt, ac subito omnibus portis eruptione facta neque cognoscendi, quid fieret, neque ² sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna eos, qui in spem potiundorum⁸ castrorum venerant, undique circumventos interficiunt et ex hominum millibus amplius triginta, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta reliquos perterritos in fugam conjiciunt ac ne ³ in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fuis armisque exutis⁹, se in

¹) Superari = inferiores esse. ²) Συνεχῶς ἐμάχοντο. ³) Νὰ ἐκκόπτωσι τοὺς χάρακας τοῦ χαρακώματος, ἵνα ῥῆγμα εἰς αὐτὸ ἀνοίξωσιν. ⁴) Ἴδὲ B, 25, 1. ⁵) Χιλίαρχος; ἴδὲ σελ. 28, σημ. 4. ⁶) Ἀποπειραθῶσι τοῦ τελευταίου τῆς σωτηρίας αὐτῶν μέσου. ⁷) Ab hostibus, τὸ δὲ excipere = colligere; διότι τὰ βέλη, ὧς ἐν ἀρχῇ τῆς § εἶδομεν, ἐξέλιπον. ⁸) Ἀντι potiundi (= potiendi γερῶνδ. τοῦ potior) castra; πρβλ. σελ. 47, σημ. 1. ⁹) Ἡ σύντ. copiis exutis armis, δηλ. τὸ armis ἐξαρτ. ἐκ τοῦ exutis; τὸ δὲ hostem armis exuere λέγεται

castra munitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto, ⁴ quod saepius fortunam tentare Galba nolebat atque alio se in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus viderat, maxime frumenti commeatusque inopia permotus, postero die omnibus ejus vici aedificiis¹ incensis, in provinciam reverti contendit, ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobroges perduxit ibique hiemavit.

56 π. X. 698 ἀ. κτ. 'Ρώμης.

II Bellum Veneticum.

7. His rebus gestis, cum omnibus de causis² Caesar ¹ pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis³, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inīta hieme in Illyricum⁴ profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est. Ejus belli haec fuit causa. ² P. Crassus⁵ adulescens cum legione septima proximum mare Oceānnm in Andibus hiemarat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, praefectos tribunosque militum complures in finitimas civitates frumenti causa dimisit; quo in numero erat T. Terrasidius, missus in Esuvios, M. Trebius Gallus in Curiosolitas, Q. Velanius cum T. Silio in Venētos⁶.

8. Hujus est civitatis⁷ longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae⁸ regionum earum⁹, quod et na- ¹ ves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt, et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt et in magno impetu maris at-

ἐπὶ τῶν πολεμίων, οὓς ἀναγκάζει τις νὰ ρίψωσι τὰ ὄπλα καὶ εἰς τὴν φυγὴν τὴν σωτηρίαν νὰ ζητήσωσιν.

1) Ἰδὲ σελ. 6, σημ. 1. 2) Ἐνωσον μετὰ τοῦ existimarent. 3) Οὗτοι ἀπετέλουν τὰ στίφη τοῦ Ἀριοβίστου. Περὶ δὲ τῆς λέξεως Germanus ἰδὲ σελ. 26, σημ. 3. 4) Δῆλ. ἄπασαν τὴν παραλίαν τοῦ Ἀδρια, ἀπὸ τῆς χερσονήσου Ἰστρίας μέχρι τῆς Ἡπείρου. 5) Ὁ υἱὸς τοῦ τῆς Τριανδρίας Κράσσου καὶ φίλος τοῦ Κικέρωνος, ἰδὲ Α, 21. 6) Περὶ τῶν λαῶν τούτων ἰδὲ σελ. 62, σημ. 1. 7) Δῆλ. τῆς τῶν Ἐνετῶν. 8) Ἐπὶ πασῶν τῶν παραλίῶν πολιτειῶν. 9) Τῶν εἰς τὰς ἐκεῖ παραλίους γῶρας εὐρισκομένων.

que aperto, paucis portibus interjectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales. Ab his fit initium retinendi Sillii atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita et repentina consilia) eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent et celeriter missis legatis, per suos principes inter se conjurant, nihil nisi communi consilio acturos eundemque omnis fortunae exitum esse laturos; reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum servitutem perferre mallerent¹. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, « si velit suos recipere, obsides sibi remittat ».

1 9. Quibus de rebus Caesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas² aedificari in flumine Ligere³, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari jubet. His rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit⁴, ad exercitum contendit. Veneti reliquaeque item civitates, cognito Caesaris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intellegebant, legatos⁵, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos ab se et in vincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea, quae ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc majore spe⁶, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa aestuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum paucitatemque portuum sciebant, neque

1) Ὁ Καίσαρ ἤθελε νὰ καταβάλῃ τοὺς Ἑνετοὺς, διότι οὗτοι εἰς χεῖρας αὐτῶν εἶχον τὸ ἐμπόριον τῆς Βρεταννίας, εἰς ἣν ἤθελε νὰ διαπεραιωθῇ. 2) Μακρὰ καὶ νῆες, ὧν συνήθεις ἦσαν αἱ τριήρεις ἀντὶ τοῦ, δὲ τούτων εἰσὶν αἱ onerariae, αἱ ὀγκάδες. 3) Ἄσαρ, καὶ ἐν Βιδίλ. Ζ. 59 Ligeri. Ὁ ποταμὸς δὲ οὗτος εἶνε ὁ τανῦν Loire ἐν Γαλλίᾳ. 4) Ἐνεκα τῆς ὥρας τοῦ ἔτους. 5) Legatos—retentos—conjectos εἶνε ἐπεξήγησις τοῦ quantum facinus (in se) admisissent (= εἶχον πράξῃ) πρὸς. 7, 13, Ζ. 38, 42. 6) Τοσοῦτω μεζονα ἐλπίδα περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἔχοντες.

nostros exercitus propter frumenti inopiam diutius apud se morari posse confidebant; ac jam ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum navibus posse, Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulas novisse; ac longe aliam esse navigationem in concludo mari¹ atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. His initis consiliis, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant, naves in Venetiam², ubi Caesarem primum esse bellum gesturum constabat³, quam plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismos, Lexovios, Namnētes, Ambiliātos, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt: auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, arcessunt.

10. Erant hae difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus, sed multa Caesarem tamen⁴ ad id bellum incitabant; injuriae retentorum equitum Romanorum⁵, rebellio facta post deditionem, defectio datis obsidibus, tot civitatum conjuratio, imprimis, ne hac parte neglecta reliquae nationes idem sibi licere arbitrarentur. Itaque cum intellexeret, omnes fere Gallos novis rebus studere et ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati studere et condicionem servitutis odisse, priusquam plures civitates conspirarent, partiidum sibi ac latius distribuendum⁶ exercitum putavit.

11. Itaque T. Labienum legatum in Trevēros, qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque in officio contineat, Germanosque, qui auxilio a Belgis arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conen-

1) Ἐν περὶ κλεισμένην θαλάσσην, ἥτοι ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἣ ἀντιτίθεται ὁ oceanus apertus, ἥτοι ὁ Ἀτλαντικός ὠκεανός. 2) Ἡ Ἐνετία πιθανῶς ἔκειτο ἐπὶ τῶν ἐνβολῶν τοῦ ποταμοῦ Auray, ὅστις χύνεται ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Guiberon.

3) Δῆλ. omnibus (πρὸς Δ. 29, 4) = π α ρ ἄ π ἄ ν τ ῶ ν ὁ μ ο λ ο γ ε ῖ τ ο, τοῖς πᾶσι γνωστὸν ἦτο.

4) Μετ' ἐμφάσεως = nihilominus, οὐδὲν ἦτιον ὁμῶς.

5) Οὗτοι εἶνε ὅτι ἐν κεφ. 7 μνημονευόμενοι: χιλιάρχοι, οἵτινες εἰς τὴν τῶν ἱππέων τάξιν ἀνήκον.

6) Ὅτι ὄφειλε νὰ διαίρεση τὸν στρατὸν καὶ τοῦτον λαὸν μακρὰν νὰ διανείμῃ.

2 tur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis
 duodecim et magno numero equitatus in Aquitaniam
 proficisci jubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam
 3 mittantur ac tantae nationes jungantur. Q. Titurium
 Sabinum legatum cum legionibus tribus in Unellos,
 Curiosolitas, Lexoviosque mittit, qui eam manum disti-
 nendam curet¹. Decimum Brutum adolescentem classi
 Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus et Santōnis² re-
 liquisque pacatis regionibus convenire jusserat, praefi-
 cit et, cum primum posset, in Venetos proficisci jubet.
 Ipse eo pedestribus copiis³ contendit.

1 12. Erant ejusmodi fere situs oppidorum, ut posita⁴
 in extremis lingulis promunturiisque neque pedibus adi-
 tum haberent, cum ex alto se aestus incitavisset, quod
 bis accidit semper horarum XXIV spatio, neque navi-
 bus, quod, rursus minuente aestu, naves in vadis affli-
 2 ctarentur. Ita utraque re oppidorum oppugnatio impedi-
 batur; ac si quando magnitudine operis⁵ forte superati,
 extruso mari aggere ac molibus⁶, atque his ferme oppidi
 moenibus adaequatis, suis fortunis desperare coeperant,
 magno numero navium appulso, cujus rei summam fa-
 cultatem habebant, sua deportabant omnia seque in pro-
 xima oppida recipiebant. Ibi se rursus iisdem opportu-
 3 nitatibus loci defendebant. Haec eo facilius magnam
 partem aestatis faciebant, quod nostrae naves tempesta-
 tibus detinebantur summaque erat vasto⁷ atque aperto
 mari, magnis aestibus, raris ac prope nullis portibus,
 difficultas navigandi.

1 13. Namque⁸ ipsorum naves ad hunc modum factae

1) Ut is — curet = ἵνα φροντίξῃ ὅπως μὴ συνενωθῇ αὐτῇ ἡ δύναμις (ἢν οἱ λαοὶ ἐκείνοι θὰ ἐσχημάτιζον). 2) Οἱ μὲν Pictones, ἡμὲν κατέφκουν ἐν τῇ ταυρν Ροιτου, οἱ δὲ Santones ἡμὲν καὶ -ni, orum πρὸς βορρᾶν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Γα- ρούμνα. 3) Ὁ Ὀ Ρωμ. στρατὸς (πρὸβλ. Β, 2) συνίστατο τότε ἐξ 8 λεγεῶνων, ὧν 1 ἦτο ἐν Ἀλλοβρόγεσι, 3 ἐν Ἀρεμορικῇ, 12 κοόρτεϊς ἐν Ἀκουϊτανίᾳ, καὶ 2 λεγεῶνες καὶ 8 κοόρτεϊς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος. 4) Δῆλ. oppida. 5) operis = munitionum τῶν ὄχυρωματικῶν ἔργων. 6) *Εἰάν δῆλ. ἡ θάλασσα ἐξωθεῖτο διὰ προχωμάτων (moles) καὶ τοῦ ἐπὶ τούτων κατασκευα- σθέντος χώματος (agger), ὅπερ ἐξισούτο σχεδὸν (ferme = fere) πρὸς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. 7) vasto — portibus εἶνε ἀφαίρ. ἀπόλυτοι. 8) Διότι βεβαίως

armataeque erant. Carinae aliquanto planiores¹, quam nostrarum navium, quo² facilius vada ac decessum aestus excipere possent; prorae admodum erectae atque item puppes ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatae; naves totae factae ex robore³ ad quamvis vim et contumeliam perferendam; transtra⁴ pedibus in latitudinem trabibus confixa clavis ferreis² digiti pollicis crassitudine; ancorae pro funibus⁵ ferreis catenis revinctae, pelles pro velis alutaeque tenuiter confectae⁶ sive propter lini inopiam atque ejus usus inscientiam, sive eo, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus ventorum sustineri ac tanta onera navium regi velis non satis commode posse arbitrabantur. Cum his navibus nostrae classi ejusmodi congressus erat, ut una celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua pro loci natura, pro vi tempestatum illis essent⁷ aptiora et accommodatiora; neque enim his nostrae rostro nocere poterant (tanta in eis erat firmitudo) neque propter altitudinem facile telum adjiciebatur, et eadem de causa minus commode copulis⁸ continebantur. Accedebat, ut⁹, cum saevire ventus⁴ coepisset et se vento dedissent, et tempestatem ferrent facilius, et in vadis consisterent tutius, et ab aestu relictae nihil saxa et cautes timerent; quarum rerum omnium nostris navibus casus erant extimescendi.

14. Compluribus expugnatis oppidis, Caesar, ubi intellexit frustra tantum laborem sumi neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse, statuit exspectandam classem. Quae ubi convenit ac primum ab hostibus visa est, circiter CCXX naves eorum

(οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον τὰ μὲν Ῥωμα. πλοῖα ἐκινδύνεον πλεόντα, ἔκτεινο ὁμως εὐκόλως ἐπλεον, εἰρή διότι βεβαίως).

1) Ἦσαν πλατύτεραι, μᾶλλον ἐπίπεδοι. 2) = Ὡς εἶπε, ἵνα διὰ τούτου. 3) Ἰδὲ Λεξ. Τσακαλώτου. 4) Transtra κυρίως εἶνε τὰ ἐδῶλια τῶν ναυτῶν, ἐνταῦθα ὁμως εἶνε αἱ διαδοκίαι, ἐφ' ὧν τὸ κατάστρωμα ἐστηρίζετο. 5) Ἀντὶ σχοινίων. 6) Βύρσαι λεπτῶς εἰργασμένα, τὸ δὲ pelles = χονδρά δέρματα. 7) Illae habebant reliqua, ἔκτειναι εἶχον τὰ λοιπά. 8) Copulae ἐνταῦθα εἶνε οἱ harpagones (ἀρπάγαι) καὶ αἱ manus ferreae, δι' ὧν οἱ Ῥωμα. κατεῖχον τὰ ἐχθρικά πλοῖα. 9) Ἐκτός δὲ τούτων συνέβαιεν ὥστε ἐκτεῖναι δὲ

paratissimae atque omni genere armorum¹ ornatissimae profectae ex portu nostris adversae constiterunt; neque satis Bruto, qui classi praeerat, vel tribunis militum centurionibusque, quibus singulae naves erant attributae, constabat², quid agerent, aut quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim noceri non posse cognoverant; turribus autem excitatis³, tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat, ut neque ex inferiore loco satis commode tela adjici possent, et missa ab Gallis⁴ gravius acciderent. Una erat magno usui res praeparata a nostris, falces praeacutae, insertae affixaeque longuriis, non absimili forma muralium falcium⁴. His cum funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato praerumpebantur.⁵ Quibus abscisis antennae necessario concidebant, ut, cum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis omnis usus navium uno tempore⁶ eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris atque omnis exercitus res gerebatur⁵, ut nullum paulo fortius⁶ factum latere posset; omnes enim colles ac loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

15. Disjectis, ut diximus, antennis, cum singulas¹ binae ac ternae naves circumsteterant, milites summa vi² transcendere in hostium naves contendebant. Quod postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contenderunt; ac jam conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco commovere³ non possent. Quae quidem res ad negotium conficiendum⁷ maxime fuit opportuna, nam singulas nostri con-

1) Αρμα ἐνταῦθα εἶνε ὁ τῶν πλοίων ὄπλισμός· ἐντ.= καὶ παντοῖο ὄπλισμῷ πλουσιώτατα ἐξοπλισμένοι. 2) Ἀρχούτως ἦν γνωστόν. 3) Καίτοι δὲ ὑψώθησαν πύργοι· ἐπὶ τῶν πολεμικῶν δῆλ. πλοίων πολλάκις ἀνεγείροντο πύργοι, ἵνα ἐκ τούτων τοὺς πολεμίους τοξεύωσιν. 4) Ἰδὲ Βιβλ. Ζ, 22, 2. 5) Ὁ Καίσαρ μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐπὶ τῶν ὑψομάτων τοῦ St. Gildas ὄν ἐθεῶτο τὴν ναυμαχίαν. 6) Ὀλίγω γενναίωτερον τοῦ συνήθους ἀνδραγαθήμα ἦτο δυνατόν νά. 7) Πρὸς συντέλειαν τοῦ ἔργου, δῆλ. τῆς νίκης.

sectati expugnauerunt, ut perpaucae ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, cum ab hora fere quarta¹ usque ad solis occasum pugnaretur.

16. Quo proelio bellum Venetorum totiusque orae¹ maritimae confectum est. Nam cum omnis juventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, tum navium, quod ubique² fuerat, in unum locum coëgerant; quibus amissis reliqui neque quo se reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque se suaque omnia Caesari dediderunt. In quos eo gravius Caesar² vindicandum³ statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris jus legatorum conservaretur. Itaque omni senatu necato reliquos sub corona vendidit⁴.

III. Bellum Unelloium.

17. Dum haec in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum iis copiis, quas a Caesare acceperat, in fines Unellorum⁵ pervenit. His praeerat Viridōvix ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum, quae defece- rant, ex quibus exercitum magnasque copias coëgerat. Atque his paucis diebus⁶ Auleri Eburovices Lexoviique,² senatu suo interfecto, quod auctores belli esse volebant⁷, portas clauserunt seque cum Viridovice conjunxerunt; magnaue praeterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat, quos spes praedandi studiumque bellandi ab agricultura et quoti- dianio labore revocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus³ loco castris sese tenebat, cum Viridovix contra eum

¹) Δῆλ. ἀπὸ τῆς 10ης πρὸ μεσημβρίας, ἤτοι ἐπὶ 8 ὥρας ἐναυμάχουν.
²) Ὅπουδήποτε· διάφορον τούτου εἶνε τὸ ubique = et ubi· ἰδὲ Λεῖξ. Τσακα-
 λώτου. ³) Vindico in aliquem = τιμωροῦμαι· τινα. ⁴) Sub corona vendo =
 τὸν αἰχμαλώτον δημοσίᾳ πωλῶ, ἅτε στεφανουμένου τότε τοῦ αἰχμαλώτου
 ὡσαύτ. καὶ sub hasta vendo, ὅποτε δόρυ ὡς σύμβολον τῆς διὰ πολέμου κατο-
 χῆς ἐνεπήγνυτο ἐν τῷ τῆς πωλήσεως τόπῳ. ⁵) Οἱ Unelli ἢ Venelli ἦσαν
 λαὸς τῆς Γαλ. Νορμανδίας (ἐν τῇ τανῦν department Manche). ⁶) Καὶ
 ἐν ταῖς ὀλίγαις ταύταις ἡμέραις, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἀρτίως μνημοσυ-
 θεΐσεως ἀφίξεως τοῦ Σαβίνου. ⁷) Δῆλ. senatores ἐκ τοῦ προηγ. senatu· = δὲν
 ἔδιδον τὴν συγκατάθεσιν των, δὲν ἐνέχρινον τὸν πόλεμον.

duum millium spatio consedisset quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus non nihil carperetur¹; tantamque opinionem timoris praebuit, ut jam ad vallum⁴ castrorum hostes accedere auderent. Id ea de causa faciebat², quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente³, qui summam imperii teneret, nisi aequo loco aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat⁴.

18. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem et callidum delegit, Gallum, ex his, quo^s auxilii causa secum habebat. Huic magnis praemiis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat, et, quid fieri velit, edocet. Qui ubi pro perfuga⁵ ad eos venit, timorem Romanorum proponit⁶: « quibus angustiis ipse Caesar a Venetis prematur », docet, « neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat⁷ et ad Caesarem auxilii ferendi causa proficiscatur ». Quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse: ad castra iri oportere. Multae res ad hoc consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab iis erat provisum, spes Venetici belli, et quod fere libenter homines id, quod volunt,⁴ credunt. His rebus adducti non prius Viridovicem reliquosque duces ex consilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant et ad castra contendant. Qua re concessa laeti, ut explorata victoria⁸, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

1) Τὸ vocibus carperetur = λόγοις προσεβάλλετο, ἤτοι ἐσκώπητο. 2) Ὑποκ. Sabinus. 3) Δῆλ. Caesare. 4) Non ex dimicandum esse ei, ἤτοι ab eo legato = ἐνόμιζεν ὅτι αὐτός, ὑπαρχὸς ὄν, δὲν ὄφειλε νὰ ἀγωνισθῆ· τὸ δὲ αὐτ = ἢ ἐν γένει, διότι καὶ τὸ aequus locus εἶνε opportunitas. 5) Ὡς λιποτάκτης, ὡσανεὶ λιποτάκτης ἦτο Ἰδὲ σελ. 18, σημ. 4. 6) Ἐπιθήσει, περιγράφει. 7) Καὶ ὅτι οὐχὶ βραδύτερον τῆς προσερχοῦς νυκτός θὰ ἐξαγάγῃ. 8) Ὡς νὰ ἐπιρίσθῃ αὐτοῖς ἡ νίκη, ὡσανεὶ ἡ νίκη ἦτο βεβαία.

19. Locus erat castrorum editus et paulatim ab imo 1
 acclivis, circiter passus mille¹. Huc magno cursu con-
 tenderunt, ut quam minimum spatii ad se colligendos
 armandosque Romanis daretur, exanimatique pervene-
 runt². Sabinus suos hortatus, cupientibus³ signum 2
 dat. Impeditis hostibus propter ea, quae ferebant, onera,
 subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum 3
 est opportunitate loci, hostium inscientia ac defatiga-
 tione, virtute militum et superiorum pugnarum exerci-
 tatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent
 ac statim terga verterent. Quos impeditos integris viri- 4
 bus milites nostri consecuti magnum numerum eorum
 occiderunt; reliquos equites consecrati paucos, qui ex
 fuga evaserant, reliquerunt. Sic uno tempore et de na- 5
 vali pugna Sabinus et de Sabini victoria Caesar certior
 factus, civitatesque omnes se statim Titurio dederunt.
 Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac prom-
 ptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad ca-
 lamitates perferendas mens eorum est.

IV. Expeditio P. Crassi in Aquitaniam.

20. Eodem fere tempore P. Crassus⁴, cum in Aqui- 1
 taniam pervenisset, quae pars ut ante dictum est, et re-
 gionum latitudine et multitudine hominum ex tertia
 parte Galliae est aestimanda⁵, cum intellexeret in his lo-
 cis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Va-
 lerius Praeconinus legatus exercitu pulso interfectus
 esset, atque unde L. Mallius⁶ proconsul impedimentis
 amissis profugisset, non mediocrem sibi diligentiam
 adhibendam intellegebat. Itaque re frumentaria provisa, 2
 auxiliis equitatuque comparato, multis praeterea viris

1) Τὸ πᾶσις μίλλε ἐνωσόν τῷ ἀκλίβινι: ἡ θέσις τοῦ τόπου ἡ τοῦ ὑψηλῆ καὶ ἡρέμα ἀπὸ τοῦ ἐδάφους περὶ τὰ χίλια βήματα ἀνωφερῆς. Ἴδὲ Ζ, 29, 3. Περὶ δὲ τοῦ passus⁸ ἰδὲ σελ. 8, σημ. 2. 2) Καὶ ἐνεκα τούτου ἐξηνητημένοι ἦλθον. 3) Εἰς αὐτοὺς ἐπι-
 θυμοῦντας τοῦτο. 4) Περὶ τοῦ Π. Κράσσου ἰδὲ κεφ. 11, 2. 5) Κατὰ τὴν
 ἔκτασιν καὶ τὸν πληθυσμὸν πρέπει νὰ λογισθῇ τὸ τρίτον τῆς Γαλατίας: τὸ
 aestimo συντ. μετὰ τῆς ex καὶ ἀφαιρ. ἢ ἀπλῆς ἀφαιρ. σημαίνουσης τὸ ποσόν.
 6) Οὗτοι ὡς ἀνθρώποι ἐπὶ τοῦ κατὰ Σερωτρίου πολέμου (πρὸλ. κεφ. 23)
 ἦσαν κατὰ ἔτη 78 — 72 π. Χ. ἐν τῇ ὑπεραλλετῶ Γαλατίᾳ.

fortibus Tolōsa et Narbōne, quae sunt civitatis Galliae provinciae finitimae his regionibus, nominatim evocatis, in Sotiātum¹ fines exercitum indroduxit. Cujus adventu cognito Sotiates, magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre proelium commiserunt, deinde equitatu suo pulso atque insequentibus nostris subito pedestres copias, quas in convalle² in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi nostros disjectos adorti proelium renovarunt.

¹ 21. Pugnatum est diu atque acriter, cum Sotiates superioribus victoriis freti in sua virtute totius Aquitaniae salutem positam putarent, nostri autem, quid sine imperatore et sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspici cuperent: tandem confecti vulneribus hostes terga vertere. Quorum magno numero interfecto Crassus ex itinere oppidum Sotiatum oppugnare coepit. Quibus fortiter resistentibus vineas turresque egit³. Illi alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis (cujus rei sunt longepertissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos aerariae secturae⁴ sunt), ubi diligentia nostrorum nihil his rebus perfici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt seque in deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata arma tradere jussi faciunt.

¹ 22. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis alia ex parte oppidi Adiatunnus, qui summam imperii tenebat, cum sexcentis devōtis⁵ quos illi soldurios appellant (quorum haec est condicio, uti omnibus in vita commodis una cum bis fruantur, quorum se amicitiae dediderint, si quid his per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant⁶: neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cujus se amicitiae devovisset, mortem recusaret), cum his Adiatunnus eruptionem facere co-

¹) Οἱ Σοτιάται ἦσαν μία τῶν ἰσχυροτάτων φυλῶν τῆς Ἀκουτανίας.

²) Ἰδὲ Β. βλ. Ε, 32, 2. ³) Ἰδὲ σελ. 49, σημ. 10. ⁴) Ὀρθότερον τοῦ structurae: χαλκωρυχεῖα. ⁵) Ἀφωσιωμένους εἰς θάνατον οὔτοι δὲ οἱ 600 ἄνδρες ἦσαν ὡς ὁ ἱερός τῶν Θηβαίων λόγος. ⁶) Ἡ ἑαυτοῖς θάνατον καταγωνίσκειν.

natus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnantum esset, repulsus in oppidum tamen uti eadem dedicationis condicione uteretur, ab Crasso impetravit. [†]

23. Armis obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocatium et Tarusatium profectus est. Tum vero barbari commoti quod oppidum et natura loci et manu munitum paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant, legatos quoquoersus dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias parare coeperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, quae sunt citerioris Hispaniae¹ finitimae Aquitaniae: inde auxilia ducesque arcessuntur. Quorum adventu magna cum auctoritate et magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui una cum Q. Sertorio² omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Hi consuetudine populi Romani loca capere, castra munire³, commeatibus nostros intercludere instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit, suas copias propter exiguitatem non facile diduci⁴, hostem et vagari et vias obsidere et castris satis praesidii relinquere, ob eam causam minus commode frumentum commeatumque sibi supportari⁵, in dies hostium numerum augeri, non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. Hac re ad consilium⁶ delata, ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem pugnae constituit.

24. Prima luce⁷ productis omnibus copiis, duplici acie instituta⁸, auxiliis in mediam aciem coniectis, quid

1) Δηλ. τῆς Hispaniae Tarraconensis μεταξύ τῶν Πυρηναιῶν καὶ τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ. 2) Ὁ Σερτώριος πρότερον νομικὸς καὶ βῆτωρ ὢν, ἀφιερῶθη εἰτα εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἐν οἷς καὶ ἠδδοκίμησε, πολεμῆσας ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Κέλθρων ὁπαδὸς δὲ ὢν τοῦ Μαρίου μετέβη τῷ 82 π. Χ. ἐν τῇ δοθείσῃ αὐτῷ ἐπαρχίᾳ Ἰσπανία, ἐνθα στρατὸν καὶ στόλον συναγαγὼν ἤρξατο τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον (80—72 π. Χ.), ὅστις ἐτελείωσεν ἕνεκα τῆς ἐν Οσκα δολοφονίας αὐτοῦ. 3) Τάφρω καὶ χάρακι περιβάλλειν, Ἰδὲ Ζ, 29, 3. 4) Νὰ καταμερισθῆ. 5) Προσεκομιζοντο αὐτῷ. 6) Εἰς τὸν πολεμικὸν συμβούλιον. 7) Ἄμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ. 8) Ὁ Κράσος τὸν στρατὸν του διὰ τὴν ἀλιγότητα αὐτοῦ παρέταξεν οὐχὶ ὡς συνήθως εἰς τρεῖς ἀλλ' εἰς δύο στοίχους.

2 hostes consilii caperent, exspectabat. Illi, etsi propter multitudinem et veterem belli gloriam paucitatemque nostrorum se tuto¹ dimicaturos existimabant, tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere² victoria potiri, et, si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere coepissent, impeditos in agmine et sub sarcinis³ infirmiore animo adoriri cogitabant⁴. Hoc consilio probato ab ducebus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. Hac re perspecta Crassus, cum sua cunctatione atque opinione timoris⁵ hostes nostros milites alacriores ad pugnandum effecissent, atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin ad castra iretur, cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit.

4 25. Ibi cum alii fossas complerent, alii multis telis coniectis defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis et ad aggerem caespitibus comportandis speciem atque opinionem pugnantium praeberent, cum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur, telaque ex loco superiore⁶ missa non frustra acciderent, equites circumitis hostium castris Crasso renuntiaverunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita, facilemque aditum habere.

4 26. Crassus equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis quattuor cohortibus, quae, praesidio castris relictæ, intrinsecæ⁷ ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas

1) Ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀσφαλῶς. 2) Ἀναμωτί. 3) Ἰδὲ σελ. 19, στήμ. 5.

4) Ἡ σύντ. hostes cogitabant adoriri Romanos cum impediti in agmine et sub sarcinis infirmiore animo essent. Τὸ δὲ inf. animo εἶνε ἀφαιρ. τῆς ιδιότητος ἀναφερομένη εἰς τὸ Romanos, ἀνθ' οὗ ἡδύνατο καὶ infirmiores animo νὰ τεθῆ. 5) Opinio timoris = ὁ προσπεποιημένος αὐτῶν φόβος. 6) Δῆλ. ἐκ τοῦ χαρακώματος. 7) Ἰδὲ Λεξ. Τσακλώτου.

diximus, munitiones pervenerunt, atque his prorutis prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. Tum vero clamore ab ea parte audito nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriae accidere consuevit, acrius impugnare¹ coeperunt. Hostes undique circumventi, desperatis omnibus rebus, se per munitiones de-⁴ jicere et fuga salutem petere intenderunt. Quos equitatus apertissimis campis consecutus, ex millium quinquaginta numero, quae ex Aquitania Cantabrisque² convenisse constabat, vix quarta parte relicta, multa nocte se in castra recepit.

27. Hac audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese¹ Crasso deditit obsidesque ultro misit; quo in numero³ fuerunt Tarbelli, Bigerriōnes, Ptianii, Vocātes, Tarusātes, Elusātes, Gates, Ausci, Garumni, Sibuzātes, Cocosātes⁴. Paucae ultimae nationes anni tempore confisae, quod hiems suberat, hoc facere neglexerunt.

V. Expeditio Caesaris in Morinos et Menapios.

28. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta¹ jam aestas erat⁵, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum unquam legatos de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit; qui longe alia ratione ac reliqui Galli bellum gerere coeperunt. Nam quod intellegebant maximas nationes,² quae proelio contendissent, pulsas superatasque esse, continentisque silvas ac paludes habebant, eo se suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum cum³ Caesar pervenisset castraque munire instituisset, neque hostis interim visus esset, dispersis in opere⁶ nostris, subito ex omnibus partibus silvae evolaverunt et in no-

1) Προσβάλλειν ἀπολύτως ἐπέθη. 2) Οἱ Κανταβροὶ ἔρχονται ἐν τῇ ΒΑ γωνίᾳ τῆς Ἰσπανίας ἐν τῇ ταυῶν Biscaya. Οὗτοι δὲ τὸ πρῶτον ἐντελῶς ὑπετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Δούρου (25 — 29 π. Χ.). 3) Ἄντι: in quorum numero. 4) Ἄπαντες οὗτοι ἦσαν λαοὶ τῆς Ἀκουϊτανίας. 5) Οἱ Ῥωμαῖοι οὐχὶ εὐκόλως ἐπεχείρουν πολέμους ἐν ὥρᾳ χειμῶνος· ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ φθινοπώρου ἀπεσύροντο εἰς τὰ χειμᾶδια. 6) Ἴδὲ σελ. 53, σημ. 7.

4 stros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt eosque in silvas reppulerunt et compluribus interfectis longius impeditioribus locis¹ secuti paucos ex suis deperdiderunt².

1 29. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas caedere instituit et, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere³ impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem⁴ collocabat² et pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, cum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, ejusmodi sunt tempestates consecutae, uti opus necessario intermitteretur, et continuatione imbrium diutius sub pellibus⁵ milites³ contineri non possent. Itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis aedificiisque incensis, Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quae proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

1) Ἐν τόποις λίαν ἀνεπιτηδεῖοις αὐτοῖς. 2) Ἀπώλεσαν, ἀπέβαλον. 3) Ἐκ πλαγίου. 4) Τὰ ἑκκοπέντα δένδρα ὁ Καίσαρ ἐτοποθέτει ἐστραμμένως ἔχοντα τὰς κορυφὰς τῶν κλάδων πρὸς τοὺς ἐχθρούς. 5) Ὑπὸ τὰς δερματῖνας σκηνάς. Οἱ Ῥωμαῖοι τὸ μὲν θέρος εἶχον σκηνάς δέρμασι κεκαλυμμένας, ἀλλὰ τὸν χειμῶνα ἐν τοῖς χειμαδίοις εἶχον διὰ τὴν ὑγράσιαν καὶ τὸ ψύχος καλύβας χόρτων ἐστεγασμένας (casae stramenticiae, hibernacula). Ἴδὲ ἄνωτ. Α. 39.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Περίληψις

I. Ὁ πρὸς τοὺς Οὐσιπετεῖς καὶ Τεγκτήρους πόλεμος.

Κε φ. 1 — 3. Μετάβασις τῶν Οὐσιπετῶν καὶ Τεγκτήρων εἰς τὴν Γαλατίαν ἠθῆ τῶν Σουήθων. 4. Οἱ Μενάπιοι καταβάλλονται. 5 — 6. Πόλεμος δὲν ὁ Καῖσαρ κατὰ τῶν Γερμανῶν ἀνέλαβεν. 7 — 9. Προσβεία τῶν Γερμανῶν πρὸς τὸν Καῖσαρα. 10. Περιγραφή τῶν ποταμῶν Μόσου καὶ Ῥήνον. 11 — 15. Ἀπιστία τῶν Γερμανῶν ἦτα· φυγή.

II. Μετάβασις τοῦ Καίσαρος εἰς Γερμανίαν.

Κε φ. 16 — 17. Ἡ ἐπὶ τοῦ Ῥήνον κατασκευασθεῖσα γέφυρα. 18 — 19. Ἀφίξις τοῦ Καίσαρος εἰς τοὺς Σηγόβρους. Ἀναχώρησις εἰς Γαλατίαν.

III. Διάβασις τοῦ Καίσαρος εἰς Βρεταννίαν.

Κε φ. 20 — 21. Συμβούλιον τοῦ Καίσαρος μέλλοντος νὰ πορευθῆ εἰς Βρεταννίαν. Ὁ Γ. Βολουσήνος προαποστέλλεται πρὸς γνῶσιν αὐτῆς. 22 — 27. Οἱ Μορινοὶ εἰρηνεύουσι. Διάβασις εἰς τὴν νῆσον. Φυγή τῶν Βρεταννῶν; παράδοσις. 28 — 29. Ὁ τῶν Ῥωμαίων στόλος ἐπὶ τριγυμίας καταπονεῖται. 30 — 34. Ἀποστασία τῶν Βρεταννῶν. Μάχη ἐκ τῶν ἀρμάτων. Τιμωρία τῶν Βρεταννῶν. Ἐπάνοδος τοῦ Καίσαρος εἰς Γαλατίαν.

IV. Ὁ ἐν τοῖς Μορινοῖς καὶ Μενάπιοις πόλεμος.

Κε φ. 37. Ἀποστασία τῶν Μορινῶν. 38. Ἐρήμωσις τῶν ἀγρῶν τῶν Μενάπιαν. Ἐπινίκιος θυσία ἐν Ῥώμῃ.

55 π. Χ. 699 ἀ. κ. Ῥώμης.

I. Bellum Usipetum et Tencterorum.

1. Ea, quae secuta est, hieme, qui fuit annus¹ Cn. 1 Pompejo, M. Crasso², consulibus, Usipètes Germani et

1) Τὸ ἔτος τοῦτο εἶνε τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου.

2) Οἱ δύο οὗτοι μετὰ τοῦ Καίσαρος ἐσχημάτισαν ἐν ἔτει 60 π. Χ. τὴν πρώτην λεγομένην τριανδρίαν.

item Tenctēri¹ magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo² Rhenus influit. Causa transeundi fuit, quod a Suebis complures annos exagitati bello premebantur et agricultura prohibebantur.

² Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. Hi centum pagos³ habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia⁴ armatorum bellandi causa ex finibus⁵ educunt. Reliqui domi manserunt, se atque illos alunt⁶. Hi rursus in vicem anno post in armis sunt; illi domi remanent. Sic neque agricultura, nec ratio⁷ atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est; neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet⁸.
⁵ Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore⁹ vivunt multumque sunt in venationibus¹⁰; quae res et cibi genere et quotidiana exercitatione et libertate vitae (cum a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem¹¹ faciant), et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam¹² se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus, praeter pelles, habeant quidquam, (quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta), et laventur in fluminibus.

¹ 2. Mercatoribus est ad eos aditus magis eo¹³, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo¹⁴ ullam rem ad se importari desiderent; quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur, quaeque im-

1) Οἱ Οὔσιπετεῖς καὶ Τεγκτῆροι ἔχουν τὸ πρῶτον ἐν τῇ τανῦν Σαζωνίᾳ, ὀπίθην ὑπὸ τῶν Σουήθων ἐκδιωχθέντες ἦλθον εἰς τὸν κάτω Ῥῆνον. 2) quo = in quod: πλησίον δηλ. τῶν ἐβολῶν αὐτοῦ. 3) Ἴδὲ σελ. 11 σημ. 1 4) Ἀνά χιλίους. 5) Τίνος γένους εἶνε τὰ εἰς nis; Ἴδὲ σελ. 3, σημ. 7. 6) Τρέφουσι, ἐργαζόμενοι τοὺς ἀγρούς. 7) = scientia: τὸ δὲ usus = ἀσκησις. 8) Τοῦτο ἦτο ἔθιμον ἐν γένει τῶν Γερμανῶν. Ἴδὲ Γ'. 22, 2. 9) Ἐκ γάλακτος καὶ κρέατος: τοῦτο δὲ ἐμφαντικῶς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος λέγεται, ἵνα δευχθῇ ὅ ὡς εἶπεν ἄγριος βίος αὐτῶν. 10) Εἰσὶ περὶ τὸ κυνηγῆσιον· ἐντ. sunt = versantur. 11) Παρὰ τὴν ἑαυτῶν θέλησιν 12) Ἀντί: in talem. 13) Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, ἵνα δηλ. 14) Ἀντί: quam quod, quam eo (ideo) quod· ἢ συνήθης ὁμως τροπὴ θά ἦτο: non quo—desiderent, sed eo ut—habeant.

penso parant pretio¹, Germani importatis non utuntur: sed quae sunt apud eos nata, parva atque deformia, haec quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pedibus² proeliantur, equosque eodem remanere vestigio assuefecerunt², ad quos se celeriter, cum usus³ est, recipiunt; neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis³ numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audent. Vinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrantur⁴.

3. Publice⁵ maximam putant esse laudem quam latissime a suis finibus vacare⁶ agros; hac re significari, magnum numerum civitatum suam vim sustinere non posse. Itaque una ex parte⁷ a Suebis circiter millia² passuum DC agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Ubii⁸, quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum, et paulo sunt ejusdem generis ceteris humaniores, propterea quod Rhenum attingunt multumque ad eos mercatores veniunt, et ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos cum Suebi multis saepe bellis experti propter amplitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque redegerunt⁹.

4. In eadem causa¹⁰ fuerunt Usipetes ei Teneteri, quos supra diximus, qui complures annos Sueborum

1) Ἀντὶ μεγάλης τιμῆς. 2) Ἐπι δὲ καὶ νῦν οἱ ἡμιάγριοι οὕτω συνειθίζουσι τοὺς ἵππους των. 3) Χρεῖα, ἀνάγκη. 4) Ἐπὶ Τακίτου (60—100 μ. Χ.) εἶχον ὅλους μεταβληθῆ ὡς πρὸς τοῦτο οἱ Γερμανοὶ· πρβλ. Τακ. Γερμ. 23. 5) Δημοσίᾳ, ἤτοι ταῖς πολιτείαις, civitatibus, ὡς λέγει ἐν Γ'. 23, 1. 6) Δῆλ. incolis, ἀκατοίκητοι καὶ ἀκαλλιέργητοι· νὰ εἶνε. 7) Ἰσως πρὸς ἀνατολάς· ἡ δὲ ἔκτασις τῶν 600000 βημάτων = 900 χιλιομ. εἶνε πάντως υπερβολικῆ. Περὶ δὲ τοῦ passus ἰδὲ σελ. 8, σημ. 2. Τὸ δὲ agri εἶνε γενικῆ. 8) Οἱ Οὐβιοὶ ἦσαν ἀρχαῖον Γερμανικὸς λαὸς, οἰκῶν πρὸς δυσμὰς τῶν Σουήδων, ὑπ' ὧν ἐκδιασθέντες μετηνάστευσαν εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥήνου, ἔνθα ἐσχηματίσθη ὑπ' αὐτῶν ἡ colonia Agrippina (Cöln) 38 π. Χ. πρβλ. Τακ. Χρον. 13, 27. 9) Τὸ redigere ἐνταῦθα ἐσοδοναμοῦν τοῖς reddere, facere ἔχει καὶ τὴν μετὰ διπλῆ; αἰτ. σύνταξιν αὐτῶν. 10) = condicione, θέσει, καταστάσει.

vim sustinuerunt; ad extremum tamen agris expulsi et multis Germaniae locis triennium vagati ad Rhenum pervenerunt; quas regiones Menapii incolebant et ad utramque ripam fluminis agros, aedificia vicisque¹ habebant; sed tantae multitudinis aditu perterriti, ex his aedificiis, quae trans flumen habuerant, demigraverant et cis Rhenum dispositis praesidiis Germanos transire² prohibebant. Illi, omnia experti, cum neque vi contendere propter inopiam navium, neque clam transire propter custodias Menapiorum possent, reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt, et tridui viam progressi rursus reverterunt atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto inscios inopinantesque Menapios oppresserunt, qui de Germanorum discessu per exploratores² certiores facti sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverunt. His interfectis navibusque eorum³ occupatis, prius quam ea pars Menapiorum, quae citra Rhenum quieta in suis sedibus erat, certior fieret, flumen transierunt³ atque omnibus eorum aedificiis occupatis reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

⁴ 5. His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem¹ Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles et novis plerumque rebus student⁴, nihil his commitendum⁵ existimavit. Est autem hoc Gallicae consuetudinis, uti et viatores, etiam invitos, consistere cogant et, quod quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit, quaerant, et mercatores in oppidis vulgus circumsistat, quibusque ex regionibus veniant, quasque ibi res cognoverint, pronuntiare cogant. His rebus atque auditionibus permoti de summis saepe rebus consilia ineunt⁶, quorum eos in vestigio⁷ poenitere necesse est, cum incertis rumoribus servi-

¹) Ἰδὲ σελ. 6, σημ. 5 καὶ σελ. 5, σημ. 8. ²) Διὰ τῶν προσκόπων. Ἰδὲ σελ. 10, σημ. 5. ³) Ἡ διάβασις τοῦ Ῥήνου ἔγινε παρὰ τὸ Emmerich. ⁴) Infirmitas ἐνταῦθα εἶνε ἡ ἀστασία, ἡ παλιμβουλία, τὸ εὐμετάβλητον. ⁵) Καίνοτομοῦσι, ἤτοι ἐπιδιώκουσι τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. ⁶) Νὰ ἐπιτρέψῃ, νὰ ἐμπιστευθῇ αὐτοῖς. ⁷) Ἐν ἡ ὀθλ. θέσει ἐδουλεύθησαν, ἤτοι παραχρῆμα· ἄλλως· σύνθεσις; e vestigio.

ant¹, et plerique² ad voluntatem eorum ficta respondeant.

6. Qua consuetudine cognita Caesar, ne graviori bello occurreret², maturius, quam consuevit, ad exercitum proficiscitur. Eo cum venisset, ea quae fore suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes ab nonnullis civitatibus ad Germanos, invitatosque eos, uti ab Rheno discederent⁴; omniaque, quae postulassent⁵, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius vagabantur, et in fines Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treverorum clientes⁶, pervenerant. Principibus Galliae evocatis Caesar ea, quae cognoverat, dissimulanda sibi existimavit, eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit⁷.

7. Re frumentaria comparata equitibusque delectis iter in ea loca facere coepit, quibus in locis⁸ esse Germanos audiebat. A quibus⁹ cum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt, quorum haec fuit oratio: „Germanos neque priores populo Romano bellum inferre, neque tamen recusare, si laessantur, quin armis contendant, quod Germanorum consuetudo haec sit a majoribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere neque deprecari¹⁰. Haec tamen dicere, venisse invites, ejectos domo; si suam gratiam Romani velint, posse iis utiles esse amicos; vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint¹¹. Sese unis Suebis concedere¹², quibus ne dii quidem immortales pares esse possint; reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint.

8. Ad haec quae visum est, Caesar respondit; sed exitus fuit orationis: „Sibi nullam cum his amicitiam

1) Ὑπηρετοῦσι ταῖς ψήμαις, κατὰ τὰς ψήμας ῥυθμιζοῦσι τὰς πράξεις των.

2) Ἐντεῦθεν οἱ πλείστοι τῶν ἐρωτημένων. 3) Ἐὰν ἠνοῦντο οἱ Γαλάται τοῖς Γερμανοῖς. 4) Νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, ἥτοι τῆς μεσογαίας. ἐντ. = νὰ διαβῶσι τὸν Ῥήνον. 5) Ὅσα εἶχον ἀπαιτήση. 6) Ἴδὲ σελ. 21 σημ. 5. 7) Se velle ostendit=ἔδειξεν αὐτοῖς (διὰ τούτου) ὅτι ἤθελε νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς. 8) Ἦτοι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Maas. 9) Δῆλ. locis. 10) Οὐδὲ νὰ ζητῶσιν ἰκετευτικῶς φιλίαν. 11) Τὸ possido ἐντ. = potior, ἥτοι: ἥς διὰ τῶν ὄπλων κύριοι ἐγένοντο. 12) Ὑπαχωροῦσι, τὰ πρωτεύα διδούσιν.

esse posse, si in Gallia remanerent: neque verum esse¹, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare; neque ullos in Gallia vacare agros², qui dari, tantae praesertim multitudini, sine injuria possint. Sed licere, si velint, in Ubiorum finibus considerare, quorum sint legati apud se et de Sueborum injuriis querantur et a se auxilium petant: hoc se Ubiis imperaturum.

1 9. Legati haec se ad suos relatueros dixerunt et, re deliberata, post diem tertium ad Caesarem reversuros: 2 interea ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Caesar ab se impetrari posse dixit: cognoverat enim, magnam partem equitatus ab his aliquot diebus ante praedandi frumentandique causa ad Ambivaritos trans Mosam missam. Hos exspectari equites atque ejus rei causa moram interponi arbitrabatur.

1 10. Mosa profluit³ ex monte Vosēgo, qui est in finibus Lingōnum, et parte quadam ex Rheno recepta, quae appellatur Vacālus, insulam efficit Batavorum, neque longius ab eo⁴ millibus passuum LXXX in Oceānum transit. 2 Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treverorum citatus fertur et, ubi Oceano appropinquavit, in plures defluit partes, multis ingentibusque⁵ insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur, ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur, multisque capi.ibus⁶ in Oceanum influit.

1 II. Caesar⁷ cum ab hoste non amplius passuum XII millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur; qui in itinere congressi⁸ magnopere, ne longius progrediretur, orabant. Cum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen ante-

¹) Οὐδὲ δίκαιον εἶνε. ²) Μένουσιν ἀκατόικητοι καὶ ἀκαλλιέργητοι, ὅπως ἦ δυνατόν νὰ δοθῶσιν. ³) Καταρρέει ἐκ τοῦ Οὐοσέγου, τανῶν Βοσγῶν ὄρεων.

⁴) Ἀπὸ τοῦτου, δηλ. τοῦ Ῥήνου. ⁵) Ἀντί: multis iisdem ingentibus=πολλὰς καὶ ταύτας ὑπερμεγεθεῖς νήσους. ⁶) Ἴδὲ Δεξ. Τσακαλώτου. ⁷) Προηγείται ὡσανεὶ ἦν ὑποκείμεν. τῆς κυρίας προτάσεως καὶ ὅλης τῆς περιόδου, ἀντί: cum Caesar abesset. ⁸) = cum Caesare, qui in itinere erat, congressi.

cessissent, praemitteret eosque pugna prohiberet, sibi-
que ut potestatem faceret in Ubios legatos mittendi:
quorum si principes ac senatus sibi jurejurando fidem
fecisset, ea condicione, quae a Caesare ferretur, se usu-
ros ostendebant: ad has res conficiendas sibi tribui spa-
tium daret. Haec omnia Caesar eodem illo pertinere¹ 2
arbitrabatur, ut tridui mora interposita equites eorum,
qui abessent, reverterentur: tamen sese non longius
millibus passuum quatuor aquationis causa² processu-
rum eo die dixit: huc³ postero die quam frequentissimi
convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret⁴. Inte- 3
rim ad praefectos, qui cum omni equitatu antecesserant,
mittit, qui nuntiarent, ne hostes proelio lacesserent
et, si ipsi lacesserentur, sustinerent⁵, quoad ipse cum
exercitu propius accessisset.

12. At hostes, ubi primum nostros equites conspe- 1
xerunt, quorum⁶ erat quinque millium numerus, cum
ipsi non amplius DCCC equites haberent, quod ii, qui
frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redie-
rant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum paulo
ante a Caesare discesserant, atque is dies indutiis erat
ab his petitus. impetu facto celeriter nostros perturba-
verunt. Rursus resistentibus consuetudine sua ad pedes 2
desiluerunt⁷, subfossisque equis compluribusque nostris
dejectis, reliquos in fugam conjecerunt atque ita perter-
ritos egerunt⁸, ut non prius fuga desisterent, quam in
conspectum agminis nostri venissent. In eo proelio ex 3
equitibus nostris interficiuntur quatuor et septuaginta,
in his vir fortissimus Piso Aquitanus⁹, amplissimo

1) "Οτι ἐπεινεν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκείνων σκοπὸν αὐτῶν, ὃν δηλ. ἐμνημόνευσεν ἐν κεφ. 9, 2. 2) Χάριν ὑδρεύσεως. 3) Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, εἰς ἣν οὗτος τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ᾗθελεν ἔλθῃ. 4) Ἴνα τὰς ἀπαιτήσεις των ἐξετάσῃ· πρὸλ. Α, 35, 2 καὶ 3. 5) Καὶ ἐὰν αὐτοὶ ᾗθελον προσβληθῆν ἢ ἀτηρήσωσι θέσιν ἀμυντικῆν. 6) Δηλ. equitum. Τὸ δὲ ἱππικὸν τῶν Γερμανῶν ἦτο ὑπέρτερον τοῦ τῶν Γαλατῶν, μά-
λιστα δὲ ἐφημιζετο τὸ τῶν Τεγκτήρων. Τακ. Γερμ. 32. 7) Ἀφίππευσαν· τὸ
δὲ subfodio = κάτωθεν διατροπῶ. 8) Τὸ ἀγο ἐνταῦθα σημαίνει καταδιώκω.
ἰδὲ καὶ Ε, 17, 2. 9) Οὗτος ὁ Ἀκουϊτανὸς εἶχε πιθανῶς λάβῃ (ὡς
ἀνωτέρω ὁ Γ. Βαλέριος Προκίλλος) μετὰ τῶν τοῦ πολέμου δικαίων καὶ Ῥωμαί-
κὸν ὄνομα.

genere natus, cujus avus in civitate sua regnum obti-
 4 nuerat, amicus¹ ab senatu nostro appellatus. Hic cum
 fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex
 periculo eripuit, ipse equo vulnerato dejectus, quoad
 5 potuit, fortissime restitit. Cum circumventus multis
 vulneribus acceptis cecidisset, atque id frater, qui jam
 proelio excesserat, procul animadvertisset, incitato equo
 se hostibus obtulit atque² interfectus est.

1 13. Hoc facto proelio, Caesar neque jam sibi legatos
 audiendos neque condiciones accipiendas arbitratur
 ab his, qui per dolum atque insidias, petita pace³,
 ultro bellum intulissent: expectare vero, dum hostium
 copiae auferentur equitatusque reverteretur, summae
 dementiae esse judicabat, et cognita Gallorum infirmi-
 tate, quantum jam apud eos hostes uno proelio⁴ aucto-
 ritatis essent consecuti, sentiebat; quibus ad consilia
 capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitu-
 2 tis rebus et consilio cum legatis et quaestore⁵ commu-
 nicato, ne quem diem⁶ pugnae praetermitteret, oppor-
 tunissima res accidit, quod⁷ postridie ejus diei mane
 eadem et perfidia et simulatione usi Germani frequentes,
 omnibus principibus majoribusque natu adhibitis, ad
 eum⁸ in castra venerunt, simul⁹, ut dicebatur, sui pur-
 gandi causa, quod contra, atque esset dictum¹⁰ et ipsi pe-
 tissent, proelium pridie commisissent, simul ut, si quid
 3 possent, de indutiis fallendo¹¹ impetrarent. Quos sibi
 Caesar oblatos gavisus illos retineri jussit¹², ipse omnes
 copias castris eduxit equitatumque, quod recenti proelio
 perterritum esse existimabat, agmen subsequi jussit.

1) Ἰδὲ σελ. 4, σημ. 5. 2) Καὶ οὕτως ἐφρονέθη. 3) - cum pacem petierunt -
 τὸ δὲ ultro = ἀνευ ἀφορμῆς. 4) Ἐκ τῆς μιᾶς ταύτης μάχης. 5) Περὶ τοῦ
 legatus ἰδὲ σελ. 9 σημ. 4* καὶ περὶ τοῦ quaestor σελ. 39 σημ. 3. 6) Οὐτε
 ἡμέραν τινα, οὔτε μίαν ἡμέραν. 7) Ὅτι δῆλα δή. 8) Δῆλ. Caesarem. 9) Si-
 mul—simul, ἀμα μὲν—ἀμα δέ. 10) Ὄρισαν, συνέθεντο ἀλλήλοις. 11) Ἐξα-
 πατώντες, δι' ἀπάτης. 12) Ὁ Πλούταρχος (Κατο. 22) περὶ τούτου λέγει: οὐ
 παρασπόνδους πίστιν εὐήθειαν ἠγοούμενος. Τανύσιος δὲ λέγει Κάτωνα, τῆς βου-
 λῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ ψηφισομένης ἑορτᾶς καὶ θυσίας, ἀποφῆνασθαι γνώμην, ὡς ἐκδο-
 τέον ἐστὶ τὸν Κάισαρα τοῖς βερβάροις, ἀφοσιούμενους τὸ παρασπόνδημα ὑπὲρ
 τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀρὰν εἰς τὸν αἴτιον τρέποντας.

14. Acie triplici instituta¹ et celeriter VIII millium¹ itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. Qui omnibus rebus subito perterriti, et celeritate adventus nostri et discessu suorum², neque consilii habendi neque arma capiendi spatio dato perturbantur, copiasne adversus hostem ducere, an castra defendere, an fuga salutem petere praestaret. Quorum timor cum fremitu et concursu² significaretur, milites nostri pristini diei³ perfidia incitati in castra irruperunt. Quo loco, qui celeriter arma³ capere potuerunt, paulisper nostris resisterunt atque inter carros⁴ impedimentaue proelium commiserunt; at reliqua multitudo puerorum mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant Rhenumque transierant) passim fugere coepit: ad quos consecrandos Caesar equitatum misit.

15. Germani post tergum clamore⁵ audito, cum suos¹ interfici viderent, armis abjectis signisque militaribus relictis se ex castris eiecerunt, et, cum ad confluentem⁶ Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, vi fluminis oppressi perierunt. Nostri ad unum omnes⁷ incolumes, perpauca² vulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CCCXXX millium fuisset⁸, se in castra receperunt. Caesar his, quos in castris retinuerat, discedendi³ potestatem fecit: illi supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. His Caesar libertatem concessit⁹.

1) Μέχρι τοῦδε ὁ Ῥωμ. στρατός ἐπορεύετο κατὰ τάγματα (agmen), νῦν δὲ ἐτάχθη εἰς τρεῖς τάξεις, αἱ ἀποτελοῦν οἱ hastati, principes καὶ triarii. 2) Καὶ διὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν οἰκείων ὥστε τὸ suorum ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφ. Germani frequentes omnibus κτλ. 3) Pristinus dies=ἡ προτελευταία· ἰδὲ Λεξ. Τσακαλώτου. 4) Πρὸβλ. Βιβλ. Ζ, 29, 3. 5) Τὴν κραυγὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδῶν, φωνουμένων ὑπὸ τῶν Ῥωμ. ἰππέων. Ὁ Καίσαρ εἶδει ἐν τῇ περιστάσει αὐτὴ ἀναπόλητον σκληρότητα. 6) Ἀντί: ad confluentes Mosam et Rhenum. 7) Πάντες μέχρις ἑνός, πάντες ἀνεξαιρέτως. 8) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε ἀναμφίβολως ὑπερβολικός. 9) Ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ μένωσι παρ' αὐτῷ ὡς ἐλεύθεροι.

II. Transitus Caesaris in Germaniam.

- 1 16. Germanico bello confecto, multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum¹ illa fuit justissima², quod, cum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, cum intellegerent et posse et audere populi Romani exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod³ illa pars equitatus Usipetum et Tencterorum, quam supra commemoravi⁴, praedandi frumentandique causa Mosam transisse, neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sugambrorum⁵ receperat seque cum iis conjunxerat. Ad quos cum Caesar nuntios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliaeque bellum intulissent, sibi dederent, responderunt: «Populi Romani imperium Rhenum finire: si se invito Germanos in Galliam transire non aequum existimaret, cur sui quidquam esse imperii aut potestatis⁶ trans Rhenum postularet?» Ubi autem, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant⁷, magnopere orobant, «ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suebis peremerantur; vel si id facere occupationibus reipublicae prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis futurum: tantum esse nomen atque opinionem ejus⁸ exercitus. Ariovisto Germanorum nationes, uti opinione et amicitia populi Romani tuti esse possint⁹. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.
- 1 17. Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat, sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa

1) Δῆλ. causarum. 2) Εὐλογωτάτη. 3) Ἰδὲ Λεξ. Τσακαλώτου ἐν λ. accedo. 4) Ἰδὲ κεφ. 9, 3. 5) Αἱ γενικαὶ ἐφαρμόζονται ἐκ τοῦ esse = νὰ εἶχητε τὸ ὑπὸ τὸ κράτος, (imperium) καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ (ὁ; ἄρχων, potestas). 6) Πρὸλ. Β, 35 καὶ Δ. 8. 7) Δῆλ. Caesaris. 8) Εἰς τὰ ἔσχατα φύλα, μέγιστα τῶν ἀποτάτων φύλων. πρὸλ. Πλάτ. 526, Β' ἑλλόγημος ἐβήμετο εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. 9) Ὑποκ. Ubi.

difficultas faciendi pontis proponebatur¹ propter latitudinem, rapiditatem altitudinemque fluminis, tamen id sibi contendendum aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem pontis hanc instituit². Tigna³ bina³ sesquipedalia, paulum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis⁴, intervallo pedum duorum inter se jungebat. Haec cum machinationibus⁵ immissa in⁴ flumen defixerat fistucisque adegerat, non sublicae modo directe ad perpendicularum⁶, sed prone ac fastigate, ut secundum naturam fluminis procumberent; his item contraria duo, ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum, ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conversa statuebat. Haec utraque⁵⁷, insuper bipedalibus trabibus immissis⁸, quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur; quibus disclusis atque in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitudo atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquae se incitavisset, hoc artius⁹ illigata tenerentur. Haec¹⁰ di-⁶recta materia injecta contexebantur ac longuriis cratibusque consternebantur: ac nihilo secius sublicae et ad inferiorem partem fluminis oblique agebantur, quae, pro ariete subjectae¹¹ et cum omni opere conjunctae, vim fluminis exciperent, et aliae item supra pontem¹² mediocri spatio, ut, si arborum trunci sive naves dejiciendi

1) Προέκειτο, προφανής ἦτο. 2) Τὰ δὲ περὶ τὴν γέφυραν διέταξε κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον. 3) Ἄντ δύο δοκοῦς ἢ μεγάλους πασσάλους. 4) Τὸ μήκος ἀναλόγους πρὸς τὸ διάφορον βάθος τοῦ ποταμοῦ. 5) Αἱ μηχαναὶ αὗται συνίσταντο ἐκ συνεζευγμένων λερῶν, ἐφ' ὧν ἴσταντο αἱ fistulae ἦτοι οἱ μογλοὶ (πρὸς κατάπηξιν τῶν δοκῶν). 6) Ὅχι πρὸς στάθμην (ἦτοι ἀκριβῶς ὀρθίας, κατὰ τὸν τρόπον δηλ. τῶν τῶν κατεπήγων (sublicae). 7) Haec utraque — distinebantur = ἑκάτερον δὲ ζεύγος τῶν δοκῶν τούτων εἶχε τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν, ἦτοι τῶν 40 ποδῶν. Πρὸς κατανόησιν τούτων ἐλέτω ὁ ἀναγνώστης πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦς τῶν κλινῶν βάστακας (καβαλετα) ἐντ. καὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς γεφύρας καλεῖται γέφυρα ἐπὶ βαστάκων (pons sur chevalets). 8) Ἐπειδὴ ἐπ' αὐτῶν ἐτέθησαν διποδιατα: τὸ πάχος διαδοκίδες. 9) Ἰδὲ Δεξ. Τσακαλιῶτου ἐν λ. artus 2. 10) Αὗται δὲ αἱ διαδοκίδες. 11) Ἴνα ὡς ἀντηρίδες τῶν δύο δοκῶν (πασσάλων) προστεθῆσαι. 12) Ὡσαύτως δὲ καὶ ἄλλαι δοκοὶ πέραν τῆς γεφύρας.

operis essent a barbaris missae, his defensoribus earum vis minueretur, neu ponti nocerent¹.

¹ 18. Diebus decem, quibus nateria coepta erat comportari, omni opere effecto², exercitus traducitur. Caesar ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto² in fines Sugambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus liberaliter³ respondit³ obsidesque ad se adduci jubet. At Sugambri ex eo tempore, quo pons institui coeptus est⁴, fuga comparata hortantibus iis, quos ex Tencteris atque Usipetibus apud se habebant⁵, finibus suis excesserant suaque omnia exportaverant seque in solitudinem ac silvas abdidierant.

¹ 19. Caesar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis aedificiisque incensis frumentisque succisis⁶, se in fines Ubiorum recepit, atque iis auxilium suum pollicitus, si ab Suebis premerentur, haec ab iis cognovit: «Suebos, posteaquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito⁷ nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores suaeque omnia in silvis deponerent atque² omnes, qui arma ferre possent, unum in locum⁸ convenirent: hunc⁹ esse delectum medium fere regionum earum, quas Suebi obtinerent: hic Romanorum adventum³ expectare atque ibi decertare constituisse». Quod ubi Caesar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa traducere exercitum constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sugambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino X et VIII trans Rhenum consumptis, satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit pontemque rescidit.

¹) Τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τῆς πρώτης γεφύρας ὁ Rustow τίθει τῇ 12—21 Ἰουνίου. ²) Ἀντί: perfectio, ἀποτελεσθέντος. ³) Εὐμενῶς, φιλοφρόνως, ὡς ἐν Β. 5, 1. ⁴) = quo pontem instituere coepit. ⁵) Ἴδὲ κεφ. 16, 2. ⁶) Ἀπέκοψε τὸν σίτον. Καταστροφὴν δὲ καὶ ὄχι θερσίμον τοῦ σίτου ὁ Καίσαρ ἔκαμεν. ⁷) Σύνοδον συγκαλέσαντες. ⁸) Ὁ τόπος οὗτος ἔλειτο πιθανῶς ὀπίσθεν τοῦ Regnitz, ἐν τοῖς πέριξ τῆς ταῦν Nürnberg. ⁹) Τοιοῦτος δὲ τόπος συναβροσίσει.

III. Trajectus Caesaris in Britanniam.

20. Exigua parte aestatis reliqua, Caesar, etsi in his¹ locis, quod omnis Gallia ad septentriones¹ vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intellegebat², et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret³ tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset et genus hominum perspexisset⁴ loca, portus, aditus⁵ cognovisset; quae omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere⁶ praeter mercatores illo adit² quisquam, neque iis ipsis quidquam, praeter oram maritimam atque eas regiones, quae sunt contra Gallias⁷, notum est. Itaque, vocatis ad se undique mercatoribus,³ neque quanta esset insulae magnitudo, neque quae aut quantae nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem⁸ idonei portus, reperire poterat.

21. Ad haec cognoscenda, priusquam periculum faceret⁹, idoneum esse arbitratus C. Volusenum¹⁰ cum navi longa praemittit. Huic mandat, uti exploratis omnibus rebus ad se quam primum revertatur; ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod inde erat brevissimus in Britanniam trajectus. Huc naves undique² ex finitimis regionibus et quam superiore aestate ad Venneticum bellum fecerat classem jubet convenire. Interim consilio ejus cognito et per mercatores perlato ad Britannos a compluribus insulae civitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur obsides dare atque imperio populi Romani obtemperare. Quibus¹¹ auditis, liberali-⁴

1) Ἰδὲ σελ. 3, σημ. 4. 2) = sciebat, ἐγίνωσκεν. 3) Δὲν ἐξήκασι πρὸς πόλεμον. 4) Ἀρκούντως ἤθελε γνωρίσῃ. 5) Τὰς κατάρσεις. 6) = facile, ῥαδίως. 7) Εἰς πλῆθ. ἀριθμόν, διότι γεωγραφικῶς ἡ Γαλατία εἰς τρία μέρη διήρηται (Α, 1). 8) Πρὸς πλῆθος, ἵνα δεχθῶσι πλῆθος (νεῶν). 9) Πρὶν ἀποπειραθῆναι. 10) Ὁ Γ. Βολουσηνος εἶνε ὁ ἦδη (Γ, 5, 2) μνημονευθεὶς χιλιάρχος, ὃς ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ ἦτο τοῦ Καίσαρος praefectus equitum: πρὸλ. de bel. Civ. Γ, 60, 4. 11) Δῆλ. legatis auditis, ἰφαίρ. ἀπόλυτοι.

- ter pollicitus hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit et cum iis una Commium, quem ipse, Atrebatibus superatis, regem ibi¹ constituerat, cujus et virtutem et consilium probabat et quem sibi fidem esse arbitrabatur, cujusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat civitates horteturque, ut populi Romani fidem sequantur²; seque celeriter eo venturum nuntiet.
- 6 Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur, quaeque ibi perspexisset renuntiat.
- 1 22. Dum in his locis Caesar navium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti³ bellum populo Romano fecissent, seque
- 2 ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis opportune accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat, neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat, neque has tantularum rerum occupationes Britanniae⁴ anteponendas judicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis, eos in fidem recepit.
- 3 Navibus circiter LXXX oneraris coactis contractisque⁵, quot satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum⁶ habebat,
- 4 quaestori, legatis praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo loco ab millibus passuum VIII vento tenebantur, quo minus in eundem

¹) Δῆλ. apud Atrebabes. Τούτους δὲ ὁ Καίσαρ εἶχε νίκηση ἐν τῇ παρὰ τὸν ποταμὸν Σάβιν μάχῃ. Β, 23, 1. "Ἐνδεκα δὲ εἶναι οἱ Γαλάται βασιλεῖς οὗ; ὁ Καίσαρ ἀναφέρει, πλὴν τοῦ ἐν Βιόλῳ Η. 26 μνημονευομένου Δουρατίου.

²) fidem sequor = δι' ἐκουσίας ὑποταγῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν (τινὸς) τίθεμαι.

³) Καὶ ἄπειροι τῆς ἡμετέρας συνθησίας. Ἡ συνθήσια δὲ αὕτη τῶν Ῥωμαίων συνίστατο εἰς τοῦτο, ἔβη δῆλ. ἐκουσίως ὑποτασσόμενα νὰ λαμβάνωσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν των. ⁴) Δοτικὴ: ἀπὸ τῆς Βρετανίας. ⁵) Καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μέρει (λίτρει) συναθροίσας. "Ἄλλοι δὲ οὐχὶ ὀρθῶς ἀναγινώσκουσι constratisque.

⁶) Μακρὰς ναῦς. Μία δὲ τοιαύτη ναὺς ἐγώρει: 150 πεζοῦς ἤτοι ἐν τάγμα καὶ 30—33 ἵπποις. ἤτοι μίαν Ἑλν.

portum venire possent: has equitibus distribuit. Reli-⁵
quum exercitum Q. Titurio Sabino et L. Aurunculeio
Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morino-
rum, ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum
dedit. P. Sulpicium Rufum, legatum cum eo praesidio,
quod¹ satis esse arbitrabatur, portum tenere jussit.

23. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navi-¹
gandum tempestatem, tertia fere vigilia solvit² equites-
que in ulteriorem portum progredi et naves conscendere
et se sequi jussit; a quibus cum paulo tardius esset ad-
ministratum, ipse hora circiter diei quarta³ cum pri-
mis navibus Britanniam attigit⁴ atque ibi in omnibus
collibus⁵ expositas hostium copias armatas conspe-
xit. Cujus loci haec erat natura, atque ita montibus²
angustis⁶ mare continebatur, uti ex locis superiori-
bus in litus telum adigi posset. Hunc ad egrediendum
nequaquam idoneum locum arbitratus, dum reliquae
naves eo convenirent, ad horam nonam⁷ in ancoris ex-
spectavit. Interim legatis tribunisque militum convo-³
catis, et quae ex Voluseno cognosset, et quae fieri vellet,
ostendit monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut
maritimae res postularent⁸, ut quae celerem atque in-
stabilem motum haberent, ad nutum et ad tempus
omnes res ab iis administrarentur. His dimissis et ven-⁴
tum et aestum uno tempore nactus s cundum, dato signo
et sublatis ancoris, circiter millia passuum VII ab eo
loco progressus aperto ac plano litore⁹ naves constituit.

24. At barbari consilio Romanorum cognito, prae-¹
misso equitatu et essedariis¹⁰, quo plerumque genere

¹)=cum tanto pr. quantum, μετὰ τόσας φρουράς, ὅσιν. ²) Ἄνευ τοῦ naves.
Ἐο Καίσαρ ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου τοῦ τῆν νύκτα τῆς 25 πρὸς τὴν 26 Αὐγού-
στου ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Βονωνίας (Portus Itius, Gesoriacum). ³) Ἦτο: περὶ
τὴν 10 μ. μεσημβρίαν. ⁴) Ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Cantium (κομητίᾳ τοῦ kent).
⁵) Οἱ λόφοι οὗτοι περιέβαλλον τὸν κόλπον τοῦ Δόνου, ὅστις συμφωνεῖ πρὸς
τὴν ἀμέσως κατοικητέραν περιγραφὴν αὐτοῦ. ⁶) Ὑπὸ πυκνῶς εἰς τὴν θάλασσαν
εἰσερχομένων καὶ ταύτην στενὴν ποιοῦντων ὄρέων. ⁷) Δῆλ. τῇ 3 μ. μεσημ-
βρίαν τὸ δὲ in ancoris = ἐπ' ἀγκυρῶν πρὸς in ancoris constituerunt, ad
ancoram constituit. ⁸) Ὡς τὰ στρατιωτικὰ, μάλιστα δὲ τὰ ναυτικὰ ἀπλήτουν.
⁹) Δῆλ. ἐν τῷ λιμένι τοῦ Hyth. ¹⁰) Ἀρματομαχοῦντας. Ἴδὲ περὶ τούτων ἐν
κεφ. 33.

in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti
 2 nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas
 summa difficultas, quod naves propter magnitudinem
 nisi in alto¹ constitui non poterant, militibus autem
 ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi armo-
 rum onere oppressis, simul et de navibus desiliendum
 et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pu-
 gnandum, cum illi aut ex arido, aut paulum in aquam
 progressi, omnibus membris expeditis, notissimis locis
 audacter tela conjicerent et equos insuefactos² incita-
 3 rent. Quibus rebus nostri perterriti atque hujus omni-
 no generis pugnae imperiti, non eadem alacritate ac
 studio, quo in pedestribus uti proeliis consuerant, ute-
 bantur.

1 25. Quod ubi Caesar animum advertit, naves lon-
 gas, quarum et species erat barbaris inusitatio et mo-
 tus ad usum expeditior³, paulum removeri ab onerariis
 navibus et remis incitari et ad latus apertum⁴ hostium
 constitui, atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes
 propelli⁵ ac submoveri jussit; quae res magno usui
 2 nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu et
 inusitato genere tormentorum permoti barbari consti-
 3 terunt ac paulum modo pedem retulerunt⁶. Atque no-
 stris militibus cunctantibus, maxime propter altitudi-
 nem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat⁷ con-
 testatus deos⁸, ut ea res legioni feliciter eveniret: «De-
 silite, inquit, commilitones, nisi vultis, aquilam hostibus
 prodere: ego certe meum reipublicae atque imperatori offi-
 cium praesitero». Hoc cum voce magna dixisset, se ex

1) Εἰ μὴ ἐν τῷ πελάγει. 2) Καὶ τοὺς εἰς τοῦτο εἰθισμένους ἵππους ἡλα-
 von. 3) Καὶ ἡ κίνησις παρ' ἡμῶν ὀλιγώτερα ἐμπόδια ἐν τῇ γρήσει. 4) Πρὸς τὴν
 ὑπὸ τῆς ἀσπίδος ἀκαλυπτον, ἤτοι πρὸς τὴν δεξιάν πλευράν. 5) Νὰ ἀπωθήσασσι
 καὶ ἀπελάσασιν. 6) Καὶ ἄλιγον μόνον ὀπίσω ἐχώρησαν ἰδὲ Δεξ. Τσακαλώτου
 ἐν λ. refero (pedem, gradum). 7) Ἄντι: aquilifer, ὁ ἀετοφόρος, ἤτοι
 σημαιοφόρος. Οἱ τὰς σημαίας φέροντες ἐκαλοῦντο siquiferi, ἀλλ' ὁ φέρων τὸ ση-
 μειον τῆς λεγεῶνος, ὅπερ ἦτο ἀργυροῦς ἀετός ἐπὶ δόρατος, ἐκαλεῖτο aquilifer.
 Οὗτος δὲ ἦν ὁ ἀνδρείοτάτης τῶν τῆς λεγεῶνος στρατιωτῶν τὸ δὲ κράνος αὐτοῦ
 ἐκαλυπτε δόρα λέοντος ἢ ἄρκτου. 8) Τοὺς θεοὺς μάρτυρας ἐπικαλεσθεῖς ἐν-
 τεῦθ. = ἱκετεύσας τοὺς θεοὺς.

navi projecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum 4
nostri cohortati inter se, ne tantum dedēcus¹ admitte-
retur, universi ex navi desiluerunt. Hoc item ex pro-
ximis primis² navibus cum conspexissent, subsecuti
hostibus appropinquarunt.

26. Pugnatum est ab utrisque acriter: nostri tamen, 1
quod neque ordines servare, neque firmiter insistere, ne-
que signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, qui-
buscunque signis occurrerat, se aggregabat, magno opere
perturbabantur; hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex 2
litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant,
incitatis equis impeditos³ adoriebantur, plures paucos
circumsistebant, alii ab latere aperto in universos⁴ tela-
coniciebant. Quod cum animum advertisset Caesar, 3
scaphas longarum navium, item speculatoria navigia⁵
militibus compleri jussit et, quos laborantes conspe-
xerat, his subsidia submittebat. Nostri, simul⁶ in arido 4
constiterunt, suis omnibus consecutis⁷, in hostes impe-
tum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque⁸ lon-
gus prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere
atque insulam capere⁹ non potuerunt. Hoc unum ad
pristinam fortunam¹⁰ Caesari defuit.

27. Hostes proelio superati simul atque se ex fuga 1
receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace mise-
runt, obsides daturus quaeque imperasset facturos esse
polliciti sunt. Una cum his legatis Commius Atrebas 2
venit, quem supra¹¹ demonstraveram a Caesare in Bri-
tanniam praemissum. Hunc illi e navi egressum, cum ad
eos oratoris modo¹² Caesaris mandata deferret, com-

1) Dedecus = ἀνόσιον ἔργον. *Η ὑπεράσπισις τοῦ ἀετοῦ ἦτο ἱερὸν καθήκον.
2) Primis = in primo navium ordine· τὸ δὲ in proximis κτλ. = ii, qui in pro-
ximis navibus erant, ex iis cum conspexissent, subs. approp. = οἱ ἐν τῇ
πρώτῃ σειρᾷ τῶν ἐγγυτάτων νεῶν ἰδόντες τοῦτο, ἀκολουθήσαντες τούτους, ἐπλησίασαν
τοὺς πολεμίους. 3) Ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἀπόδασιν. 4) Κατὰ πάντων ὁμοῦ.
5) Κατασκοπικὰ πλοίαρια, ἅτινα ἀνευ ἐμβόλων καὶ ἐλαφρὰ ἦσαν. 6) Simul = si-
mul atque = ἅμα ὡς. 7) Ἀετοῦ πάντες τοὺς ἑαυτῶν ἠκολούθησαν, ἦτοι ἀφοῦ
πάντες τοῖς ἑαυτῶν συνετάξαντο. 8) = neque tamen, ἀλλ' ὅμως δὲν (ἠδυνήθη-
σαν). 9) Νὰ πιάσωσιν, ἦτοι νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὴν νῆσον. 10) Ὡς πρὸς τὴν
προτέραν εὐτυχίαν. 11) Ἐν κεφ. 21, 8. 12) Ὡς ἀγορητῆς τῆς πρεσβείας·
ὅς διὰ τοῦτο ἦ· ο ἀπαραβίαστος·

prehenderant atque in vincula conjecerant: tum proelio facto remiserunt, et in petenda pace ejus rei culpam in multitudinem conjecerunt et, propter imprudentiam¹ ut ignosceretur, petiverunt. Caesar questus, quod, cum ultro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere imprudentiae dixit obsidesque imperavit; quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquiore locis accessit paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros jusserunt, principesque undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

1 28. His rebus pace confirmata, post diem IIII, quam² est in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus supra³ demonstratum est, quae equites sustulerant⁴,
2 ex superiore portu⁵ leni vento solverunt. Quae cum appropinquarent Britanniae et ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem partem insulae⁶, quae est propius solis occasum, magno sui⁷ cum periculo dejicerentur; quae tamen ancoris jactis cum fluctibus completerentur, necessario, adversa nocte⁸, in altum provectae continentem petierunt.

1 29. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena⁹, qui dies maritimos aestus maximos¹⁰ in Oceano efficere consuevit, nostrisque id erat incognitum¹¹. Ita uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum transportandum curaverat quasque in aridum subduxerat¹², aestus complebat, et onerarias, quae ad ancoras erant deli-

1) Διὰ τὴν ἀγνοίαν των, διότι ἠγνόουν ὅτι ὁ πρεσβευτὴς ἦτο ἀπαραβίαστος.

2) = quarto die (quatuor diebus) postquam, τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἀπ' ἧς εἰς Βρ. ἦλθον· 3) Ἐν κεφ. 22, 4. 23, 1. 4) Αἱ τοὺς ἵππους βαστάζουσαι, φέρουσαι. 5) Ἦτοι ἐκ τοῦ λιμένος Ambletense ἀπέπλευσαν (solverunt). 6) Πρὸς τὴν Μ-Δ ἄκρην τῆς Βρεταννίας· 7) Ἐαυταῖς ἀντί: m. suo cum periculo.

8) Καίτοι ἡ νύξ ἦν αὐτοῖς ἐναντία, καίτοι νύξ ἦτο· 9) Κατ' ἀστρονομικούς ὑπολογισμούς ἡ πανσέληνος αὕτη ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Αὐγούστου, ὥστε ὁ Καίσαρ τῇ 27 Αὐγούστου εἶχε προσορμισθῆ εἰς τὰ παράλια τῆς Βρεταννίας. 10) Aestus maximus = μεγάλαι παλίρροιαι· 11) Οἱ Ῥωμαῖοι ἐγίνωσκον μόνον τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ἐνθα ἡ πλημμυρὶς τε καὶ ἀμπωτὶς δὲν εἶνε μεγάλαι· 12) Εἶλεν ἀνεγκύση· τοῦναντίον deduco navem.

gatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur¹. Compluribus² navibus fractis, reliquae cum essent, funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis, ad navigandum inutiles, magna. id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est; neque enim naves erant aliae, quibus reportari possent, et omnia deerant quae ad reficiendas eas usui sunt, et, quod omnibus constabat², hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

30. Quibus rebus cognitis principes Britanniae,¹ qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se colloqui, cum equites et naves et frumentum Romanis deesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angusti-ora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum factu esse duxerunt rebellione facta frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus conjuratione facta paulatim ex castris discedere ac suos clam ex agris deducere coeperunt.

31. At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen et ex eventu navium suarum et ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus³ subsidia comparabat, nam et frumentum ex agris quotidie in castra conferebat² et, quae gravissime afflictae erant naves, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur et, quae ad eas res erant usui⁴, ex continenti⁵ comportari jubebat. Itaque, cum summo studio a militibus administraretur, duodecim navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effecit.

32. Dum ea geruntur, legione ex consuetudine⁶ una

1) Οὐδὲν ἦν δυνατόν τοῖς ἡμετέροις εἶτε νὰ κυβερνήσωσιν αὐτὰς ἢ βοήθειάν τινα αὐταῖς νὰ παράσχωσιν. 2) Ὅπερ τοῖς πᾶσιν ἦν βέβαιον. 3) Πρὸς πᾶσαν περίστασιν. 4) Πρὸς τοῦτο ἦσαν χρήσιμα. 5) Δηλ. ἐκ τῆς Γαλλίας. 6) Ὡς εἶωθεν ὁ Καίσαρ.

frumentatum missa, quae appellabatur septima, neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum¹ in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari nuntiaverunt, pulverem majorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Caesar id, quod erat, suspicatus, aliquid novi a barbaris initum consilii, cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, ex reliquis duas in stationem cohortes succedere, reliquas armari et confestim sese subsequi iussit. Cum paulo longius a castris processisset, suos ab hostibus premi atque aegre sustinere et conferta legione² ex omnibus partibus tela conjici animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus demesso frumento³ pars una erat reliqua, suspicati hostes huc nostros esse venturos noctu in silvis delituerant: tum dispersos depositis armis in metendo occupatos subito adorti paucis interfectis reliquos, incertis ordinibus⁴, perturbaverant, simul equitatu atque essedis circumdederant.

33. Genus hoc est ex essedis pugnae⁵: primo per omnes partes perequitant et tela conjiciunt atque ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant et, cum se inter equitum turmas insinuaverint⁶, ex essedis desiliunt et pedibus proeliantur. Aurigae interim paulatim ex proelio excedunt atque ita currus collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in proeliis praestant⁷ ac tantum usu quotidiano et exercitatione efficiunt, uti in declivi ac praecipiti loco incitatos equos sustinere⁸ et brevi moderari ac flectere et per temonem

¹) Δηλ. Βρεταννῶν. ²) τ. ἔ. in confertam legionem, κατά τῆς συμπετυνωμένης λεγεῶνος. ³) Ἀποθερισθέντος τοῦ σίτου· ἰδὲ demeto. ⁴) Ἐπειδὴ αἱ τάξεις των δὲν ἦσαν ὠρισμέναι (ὅσπερ ἄλλοι μὲν ἐφύλαττον τὰ ὄπλα, ἄλλοι δὲ ἐθέριζον), ἐντ.=ἐπειδὴ τὰς τάξεις των δὲν ἠδύναντο εὐθὺς νὰ εὐρωσι. ⁵) Τῆς ἐξ ἁμαξῶν μάχης. Ἦτο δὲ τὸ essedum τετραγώνων πολεμικὸν ἄρμα, ἐφ' ᾧ ἀνέβαινον 6 ἄνδρες, οὓς ὁ Τάκ. Ἀγρ. 35 covinatio equites ὀνομάζει. ⁶) Ἀφ' οὗ εἰσελάσσωσι, εἰσδύσωσι. ⁷) (Ἐργῶ) δεικνύουσι. ⁸) Βαστάζουσι.

percurrere et in iugo¹ insistere et se inde in currus ci-
tissime recipere consuerint.

34. Quibus rebus perturbatis nostris novitate² pu-
gnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit,
namque ejus adventu hostes constiterunt, nostri se ex
timore receperunt. Quo facto ad lacessendum et ad com-
mittendum proelium alienum esse tempus arbitratus, suo
se loco continuit et brevi tempore intermisso in castra
legiones reduxit. Dum haec geruntur, nostris omnibus³
occupatis, qui erant in agris reliqui³, discesserunt. Se
cutae sunt continuos complures dies tempestates, quae
et nostros in castris continerent et hostes a pugna pro-
hiberent. Interim barbari nuntios in omnes partes di-
miserunt paucitatemque nostrorum militum suis praed-
dicaverunt et, quanta praedae faciendae atque in per-
petuum⁴ sui liberandi facultas daretur, si Romanos cas-
tris expulissent, demonstraverunt. His rebus celeriter
magna multitudo peditatus equitatusque coacta ad
castra venerunt.

35. Caesar, etsi idem, quod superioribus diebus ac-
ciderat, fore videbat, ut⁵, si essent hostes pulsi, cele-
ritate periculum effugerent, tamen nactus equites cir-
citer triginta, quos Commius Atrebas, de quo ante dic-
tum est⁶, secum transportaverat, legiones in acie pro cas-
tris constituit. Commisso proelio diutius nostrorum mi-
litum impetum hostes ferre non potuerunt ac terga ver-
terunt. Quos tanto spatio⁷ secuti, quantum cursu et
viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt;
deinde omnibus longe lateque aedificiis incensis se in
castra receperunt.

36. Eodem die legati ab hostibus missi ad Caesa-
rem de pace venerunt. His Caesar numerum obsidum,

φυλάττουσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πτώσεως· τὸ δὲ moderari = τὸν δρόμον αὐτῶν νὰ
βραχύνωσιν.

1) Καὶ ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ, ἤτοι τοῦ ὑπὲρ τὸν λαϊμόν τοῦ ἔππου ξύλου. 2) Διὰ
τὸν ἀσυνήθη τρόπον τοῦ μάγεσθαι ἐν τῷ novitate δῆλον ὅτι κεῖται ὁ λόγος.
δι' ἐν his rebus perturbati erant. 3) Δῆλ. οἱ Βρεταννοὶ, οἵτινες εἶχον μείνη
κατὰ τὸ κεφ. 32, 1 ἐν τοῖς ἀγροῖς. 4) Εἰσαεί. 5) Ὅτι· δηλαδὴ ἤθελον δια-
φύγη τὸν κίνδυνον. 6) Ἐν κεφ 21, 7. 7) Ἐπὶ τοσοῦτον διάστημα.

quem antea imperaverat, duplicavit eosque in continen-
tem adduci jussit, quod propinqua die aequinoctii¹, in-
firmis navibus, hiemi navigationem subjiciendam non
² existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus paulo
post mediam noctem naves solvit, quae omnes incolu-
mes ad continentem pervenerunt; sed ex iis onerariae
duae eosdem, quos reliquae, portus capere non potue-
runt et paulo infra delatae sunt.

IV. Bellum in Morinis et Menapiis.

¹ 37. Quibus ex navibus cum essent expositi milites
circiter CCC atque in castra² contenderent, Morini,
quos Caesar in Britanniam proficiscens pacatos relinqui-
erat, spe praedae adducti primo non ita magno suorum
numero circumsteterunt ac, si sese interfici nollent, ar-
² ma ponere jusserunt. Cum illi orbe facto sese defende-
rent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI
convenerunt. Qua re nuntiata Caesar omnem ex castris
³ equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites im-
petum hostium sustinuerunt atque amplius horis quat-
tuor³ fortissime pugnauerunt et paucis vulneribus ac-
ceptis complures ex iis occiderunt. Postea vero quam
equitatus noster in conspectum venit, hostes abjectis
armis terga verterunt magnusque eorum numerus est
occisus.

¹ 38. Caesar postero die T. Labienum legatum cum iis
legionibus, quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui
rebellionem fecerant, misit. Qui cum propter siccitates⁴
paludum, quo se reciperent, non haberent, quo perflugio
superiore anno fuerant usi, omnes fere in potestatem
² Labieni venerunt. At Q. Titurius et L. Cotta legati, qui
in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum
agris vastatis, frumentis succisis, aedificiis incensis, quod
Menapii se omnes in densissimas silvas abdiderant, se

¹ Διότι πλησιαζούσης τῆς Ἰσημερίας (ἦτοι περί τὰς ἀρχάς Σεπτεμβρίου),
ὅποτε συνήθως σφοδραὶ τρικυμῖαι συμβαίνουσιν.² Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Σουλπίκιου
Ῥούφου ἱδρυθέντι. ³ Ἄντι : amplius quam qu. horas, πλέον τῶν τεσσάρων
ὥρων. ⁴ Ὁ πληθυντικός ἕνεκα τοῦ paludes.

ad Caesarem receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duae omnino civitates ex Britannia obsides miserunt, reliquae neglexerunt. His rebus gestis, ex litteris Caesaris dierum XX supplicatio¹ a senatu decreta est.

1) Περὶ τῆς λέξεως *supplicatio* ἰδὲ σελ. 62, σημ. 3. Ὁ δὲ Δίων Κάσσιος (39, 53) περὶ τοῦτου λέγει: Ἐμφανῆ τε γὰρ τὰ πρὶν ἄγνωστα καὶ ἐπιβατὰ τὰ πρόσθεν ἀνήκουστα ὄρωντές σφισι γεγονότα, τὴν μέλλουσαν ἐξ αὐτῶν ἐλπίδα ὡς καὶ παροῦσαν ἔργῳ ἐλάμβανον. . . Καὶ διὰ ταῦτα ἐπρομηνίας ἐπ' ἐξέκοσιν ἡμέρας ἀγαγεῖν ἐψηφίσαντο. Πρὸλ. Πλουτ. Καίσ. 25, καὶ Τακ. Ἄγρικ. 43. Διὰ τῆς εισβολῆς δὴλον ὅτι τοῦ Καίσαρος εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τῆς διαβάσεώς του εἰς τὴν Βρετανίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἤλπιζον εἰς μετὰ ταῦτα ἀλώσεις.

ΣΗΜ. Τὸ δεύτερον τεῦχος περιέχει τὰ λοιπὰ τέσσαρα τῶν Ἀπομνημονευμάτων τούτων βιβλία (V—VIII), χάριτι τῆς ἐπι Καίσαρος Γαλατίας, πίνακα γεωγραφικῶν καὶ πίνακα τῶν ἐν αὐτοῖς πραγματικῶν ὀνομάτων.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΛΕΞΙΚΟΝ ΛΑΤΙΝΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ μετὰ συνοπτικῆς λατινικῆς γραμματολογίας ὑπὸ Εὐστρατίου Δ. Τσα- καλώτου Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῶν λατινικῶν ἐν τῷ Β'. γυμνασίῳ Ἀθηνῶν	10.—
G. J. CAESARIS COMMENTARII DE BELLO GALLICO, ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥ- ΜΑΤΑ περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου, ἐκδοθέντα μετὰ σημειώσεων καὶ εἰσαγωγῆς ὑπὸ Ε. Δ. Τσα- καλώτου Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῶν λατινικῶν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Β'. γυμνασίῳ, τεύχος Β'. Βιβλ. V—VIII μετὰ χάρτου τῆς Γαλατίας, πίνακος γεωγραφικοῦ καὶ πίνακος τῶν πραγματικῶν ὀνομάτων.	1,20
ΓΑΙΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟ- ΝΕΥΜΑΤΑ περὶ τοῦ Γαλατικοῦ πολέμου, μετα- φρασθέντα ἐκ τοῦ λατινικοῦ καὶ διὰ σημειώσεων διασαφηνισθέντα ὑπὸ Ε. Δ. Τσακαλώτου Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῶν λατινικῶν ἐν τῷ Β'. ἐν Ἀθή- ναις γυμνασίῳ	4,50
ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ μετὰ μα- κρᾶς εἰσαγωγῆς καὶ σημειώσεων ὑπὸ Εὐστρατίου Δ. Τσακαλώτου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας καὶ κα- θηγητοῦ τοῦ Β'. ἐν Ἀθήναις γυμνασίου καὶ τοῦ Ἀρσακείου παρθεναγωγείου.	3,50
ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΧΡΗΣΤΟΜΑΘΕΙΑ μετὰ σημειώσεων καὶ λέξιλογου, πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς τρίτης τάξεως τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τῆς πρώτης τοῦ γυμνασίου ὑπὸ Εὐστρατίου Δ. Τσακαλώτου Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ, ἐκδόσις δευτέρα, τελειότερα.	1,75
ΩΓΔΑΙ Κ. ΟΡΑΤΙΟΥ ΦΛΑΚΚΟΥ, βιβλ. III—IV μετα- φρασθεῖσαι καὶ ἐραρμεντικῶς σχολιασθεῖσαι κατὰ τὰς ἀρίστιας ἐκδόσεις ὑπὸ Μιχαὴλ Βενιέση Δ. Φ.	1.—
ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ὑπὸ Ἀθανασίου Α. Σακελλαρίου ἐκδόσις τετάρτη μετὰ πολλῶν βελτιώσεων. Τόμοι τρεῖς σελ. ιξ'. — 4400 Τιμὴ τοῦ ὅλου βιβλίου ἀδέτου	48.—
ΛΕΞΙΚΟΝ ΓΑΛΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ὑπὸ Νικολ. Κον- τοπούλου καθηγητοῦ τῆς γαλλικῆς	10.—
ΛΕΞΙΚΟΝ ΕΛΛΗΝΟΓΑΛΛΙΚΟΝ ὑπὸ Νικολάου Κον- τοπούλου καθηγητοῦ τῆς γαλλικῆς	10.—
ΛΕΞΙΚΟΝ ΓΕΡΜΑΝΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ὑπὸ Ἀπωνίου Ν. Γιάνναρη (ἄλλως Γιανναράκη).	11.—
ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧ.	1,20